

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ALKAME B. KAYS EN-NEHAÎ
VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ**

Mürsel AKDERE

13909007

Danışman

Prof. Dr. H. Musa BAĞCI

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ALKAME B. KAYS EN-NEHAÎ
VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ**

Mürsel AKDERE
13909007

Danışman
Prof. Dr. H. Musa BAĞCI

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Alkame b. Kays en-Nehaî ve Hadis İlmindeki Yeri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

27/06/2019

Mürsel AKDERE

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Mürsel AKDERE tarafından yapılan “Alkame b. Kays en-Nehaî ve Hadis İlmindeki Yeri” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan: Prof.Dr. H. Musa BAĞCI

Üye: Doç.Dr. Mehmet BİLEN

Üye: Doç. Dr.M. Sait UZUNDAĞ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 27/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Hadis, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslam dininin ikinci derecede önemli kaynağını oluşturmaktadır. Hadisler, henüz Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken ezberlenmeye ve kısmen yazılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den hadisi alan ilk dönem Müslümanları olan sahabe hadisleri sonraki nesil olan tabiîne aktarmıştır. Tabiînden ise sonraki nesil olan tebe-i tabiîn hadisi almış ve aktarmıştır.

Tezimizin konusu olan Alkame b. Kays (v.62/681) da tabiînin büyüklerinden olan muhadram tabakasındandır. O da hadisleri kendisinden önceki tabaka olan sahabeden almış ve sonraki nesle aktarmıştır. Böylece hadisin bize ulaşmasını sağlayan halkalardan biri olma vasfını kazanmıştır.

Alkame Yemen'de doğmuş, Kûfe garnizon şehri kurulduktan sonra buraya yerleşmiş Abdullah b. Mes'ûd'un bu şehre gelmesiyle O'na talebe olmuş, yanından ayrılmamış ve en gözde öğrencisi olmuştur.

Kûfe'nin hadisçiliğine olduğu kadar, fıkıhcılığına, tefsirciliğine ve kıraat ilmindeki konumuna da katkıda bulunmuştur.

Ülkemizde Alkame b. Kays'ı konu edinen bir incelemeye rastlamadık. Biz de bu eksikliği gidermek amacıyla Kûfe ekolünün oluşumuna katkı sağlayan aynı zamanda bir hadis hafızı olan Alkame b. Kays'ı inceledik.

Tezimiz, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, Alkame b. Kays'ın yaşadığı sosyal, kültürel ve siyasi çevresini oluşturan Kûfe'yi araştırdık. Birinci bölümde O'nun hayatı ve ilmi kişiliğini, son bölümde ise Hadis ilmindeki yerini ve sünnet anlayışını konu edindik.

Tezimizi yazarken, tabakât kitaplarını, tarih kitaplarını, Kütüb-ü Siitte'yi, musannef türü eserleri ve Türkçe yazılmış akademik eserleri taradık.

Tezimi yazarken yardımlarını esirgemeyen başta hocam Prof. Dr. H. Musa Bağcı Bey'e, Prof. Dr. Kamil Çakın Bey'e, Prof. Dr. Enbiya Yıldırım Bey'e, Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu Bey'e teşekkür ederim.

Mürsel AKDERE

Diyarbakır 2019

ÖZET

Tezimizin konusu, Alkame b. Kays ve hadis ilmindeki yeridir. Tezimiz giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Alkame b. Kays'ın ilminin büyük bir kısmını aldığı şehir olan Kûfe'nin coğrafi, sosyal, kültürel ve siyasi yapısını inceledik.

Birinci ana bölümde Alkame b. Kays'ın hayatını ve ilmi kişiliğini inceledik. Alkame b. Kays'ın hadis ilmi yanında tefsir, fıkıh ve kıraat ilimlerinde de söz sahibi olduğuna kanaat getirdik.

İkinci ana bölümde Alkame b. Kays'ın hadis ilmindeki yerini konu edindik. Burada Alkame'nin hadis bilgisini, hadis öğrenimini, hadis için yaptığı yolculukları, hocalarından aldığı hadis sayısını, en önemli hocalarını, hadisi hocalarından nasıl aldığını gösteren eda sigalarını, hadis öğretimini ve talebelerinin kendisinden aldığı hadis sayısını, yetiştirdiği önemli talebelerini, hocalarının ve talebelerinin hayat hikâyelerini, rivayet ettiği hadislerin hangi konularda yoğunlaştığını, rivayet ettiği hadislerin tabakalara göre dağılımını, hicri ilk asırda Kûfe hadisçiliğini son olarak Alkame b. Kays'ın Kûfe hadisçiliğindeki yerini ve sünnet anlayışını inceledik.

Anahtar kelimeler

Hadis, Kûfe, Alkame, Kütüb-ü Sitte, eda sigası, bâb, sika, ehl-i rey, ehl-i hadis, tabaka.

ABSTRACT

The subject of our thesis is Alkame b. Kays and his role in hadith scholarship. Our thesis is composed of a prologue and two main chapters.

In the prologue we studied Kufe's geographical, social, cultural and political structure in which he got his learning.

In the first main chapter we studied Alkame b. Kays's life and his scientific personality. We convicted that he's arbiter in tefsir, fikh and science of kiraat as well in hadith scholarship.

In the second main chapter, we studied Alkame b. Kays's role in hadith scholarship. Here we studied his hadith knowledge, hadith education, his journeys for hadith, number of hadiths he got from his masters, his most important masters, the sigas he used those shows how he got the hadiths from his masters, his hadith teaching and the number of hadiths that his students got from him, his most important students, lifes of his masters and students, in which subjects his hadiths centered. Distribution of his hadiths as to layers, Kufe's hadith scholarship in first century, and finally Alkame's role in Kufe's hadith scholarship and his mentality in Sunnah.

Keywords

Hadith, Kufe, Alkame, Kütüb-ü Sitte, the eda sigas, sika, subject, ehl-rey, ehl-i hadith, layer.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU	1
3. COĞRAFÎ, SOSYAL, KÜLTÜREL VE SİYASÎ ÇEVRESİ	2
3.1. Alkame b. Kays'ın Coğrafi Çevresi	3
3.2. Sosyal ve Kültürel Çevresi	4
3.3. Siyasi Çevresi	7
3.3.1. Kûfeliler ve Hz. Osman'ın Şehit Edilmesi.....	7
3.3.2. Hz. Ali ve Kûfe	8
3.3.3. Hz. Hasan ve Kûfeliler	8
3.3.4. Hz. Hüseyin ve Kûfeliler	9
3.3.5. Tevvâbûn hareketi	10

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. BİYOGRAFİSİ	12
1.1.1. İsmi ve Nesebi.....	12
1.1.2. Hayatı	13
1.1.3. Vefatı.....	15
1.2. ALKAME B. KAYS'IN İLMÎ KİŞİLİĞİ	16
1.2.1. Alkame ve Hanefiler.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. HADİS BİLGİSİ	23
--------------------------	----

2.2. GÜVENİLİRLİK DURUMU	24
2.3. HADİS ÖĞRENİMİ	27
2.3.1. Kullandığı Eda Sigaları	30
2.3.2. Alkame b. Kays'ın Hocaları	33
2.3.2.1. Abdullah b. Mes'ûd (v. 32/652-53).....	34
2.3.2.2. Hz. Âişe (v. 58/678)	35
2.3.2.3. Ebû Mes'ûd el-Ensârî (v.42/662)	36
2.3.2.4. Ebû'd-Derdâ (v.32/652)	37
2.3.2.5. Karsa' ed-Dabbî (v.?)	38
2.3.2.6. Kays b. Mervân	38
2.3.2.7. Hz. Ömer (v.23/644)	39
2.3.2.8. Hz. Osman (v.35/656)	40
2.3.3. Alkame b. Kays'ın Rivayet Ettiği Hadislerin Coğrafi Dağılımları	41
2.4. HADİS ÖĞRETİMİ	42
2.4.1. Talebelerinin Alkame'den rivayet ettikleri Hadis Sayısı	42
2.4.2. Alkame b. Kays'ın Talebeleri.....	44
2.4.2.1. İbrahim en-Nehaî (v.96/714).....	44
2.4.2.2. Âmir eş-Şa'bî (v.104/722).....	45
2.4.2.3. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (v.82/701)	47
2.4.2.4. Abdurrahman b. Yezîd (v.83/702-703)	48
2.4.2.5. el-Kâsım b. Muhaymira (v.100/718-719).....	49
2.4.2.6. İbrâhîm b. Süveyd en-Nehaî (v.?)	49
2.4.2.7. Hüney b. Nüveyre (v.?)	50
2.4.2.8. Abdurrahmân b. el-Esved (v.99/717)	50
2.4.2.9. Ebû İshâk es-Sebîî (v. 127/745)	51
2.4.2.10. Ebû Zabyân (v.89/707-708)	52
2.4.2.11. Kays b. Rûmî	52
2.5. RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN KONULARI	53
2.6. ALKAME B. KAYS'IN HOCA-TALEBE İLİŞKİLERİNİN TABAKALARA GÖRE DAĞILIMI	56
2.7. ALKAME'NİN YATAY VE DİKEY İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ	58
2.8. KÛFE'DE HADİS VE ALKAME	60

2.8.1. Hicrî İlk Asırda Kûfe’de Hadis	60
2.8.2. Kûfe Hadisçiliğinde Alkame’nin Yeri.....	63
2.8.3. Alkame’nin Sünnet Anlayışı	66
2.8.3.1. Sünnetin Anlamı ve Kapsamı.....	66
2.8.3.2. Bid’atlere Karşı Duruşu.....	68
2.8.3.3. Sünnetin Sünnetle Neshi	69
2.8.3.4. Sünnetin Kur’an’la Neshi.....	71
2.8.3.5. Sahabe Kavli.....	72
2.8.3.6. Hadislerde Gaye ve Maslahatı Gözetmesi.....	73
2.8.3.7. Kıyas ve Rey Karşısındaki Tutumu.....	75
2.8.3.8. Rivayet ile Fetva ve Uygulamalarının Uyumu.....	78
2.8.3.9. Haber-i Vahidin Nassa Ziyade Yapması	79
KAYNAKÇA	85

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Alkame b. Kays'ın Güvenilirlik Durumu.....	26
Tablo 2: Alkame b. Kays'ın Kullandığı Eda Sigaları.....	30
Tablo 3: Alkame b. Kays'ın Hocalarının Yaşadığı Bölgeler.....	41
Tablo 4: Alkame'nin Rivayet Ettiği Hadislerin Konuları.....	53
Tablo 5: Alkame b. Kays'ın Hocalarının Tabakaları.....	57
Tablo 6: Alkame'nin Talebelerinin Tabakaları.....	57
Tablo 7: Tablo 5 ve Tablo 6'ın Sonuçları	58
Şekil 1: Alkame b. Kays'ın Hocalarından Yaptığı Rivayet Sayısı.....	29
Şekil 2: Talebelerinin Alkame'den Yaptığı Rivayet Sayısı	43

KISALTMALAR

<i>b.</i>	İbn.
<i>c.c.</i>	Celle celâluhu
<i>Bkz./bkz.</i>	Bakınız.
<i>DİA.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>H.z.</i>	Hazreti
<i>İA.</i>	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
<i>Ör.</i>	Örneğin
<i>km</i>	Kilometre
<i>s.</i>	Sayfa
<i>c.</i>	Cilt
<i>s.a.v.</i>	Sallallâhu aleyhi ve sellem
<i>Thk.</i>	Tahkîk
<i>h./H.</i>	Hicri
<i>TDV Yay.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>tsz.</i>	Tarihsiz.
<i>v.</i>	Vefatı
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>vs.</i>	Ve saire

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Araştırmamızın konusu olan Alkame b. Kays, muhadramundandır. Kendisi hakkında farklı yönleriyle de olsa yapılmış yüksek lisans veya doktora tezi bulunmamaktadır. Bu çalışmamızda Alkame b. Kays'ın hadisçi yönünü ele alarak tanıtmaya çalıştık. Alkame b. Kays'ın hadisçiliğini farklı yönleriyle ele aldık. Öncelikle yaşadığı bölge olan Kûfe şehrini coğrafi, kültürel ve siyasi yönüyle inceledik. Sonra hayatını ve ilmi kişiliğini farklı yönleriyle inceledik. Daha Sonra rivayet ettiği hadisleri farklı kriterlere göre araştırdık ve yorumladık. Bunlar hadislerini hocalarından hangi yollarla aldığı, hangi hocalarından aldığı, hangi talebelerine aktardığı, hadislerinin hangi konularda yoğunlaştığı, Kütüb-ü Sitte'de bulunan rivayet sayısı, rivayetlerinin tabakalara göre dağılımı şeklindedir. Ardından O'nun Kûfe hadisçiliğine katkılarını ve sünnet anlayışını izah etmeye çalıştık.

Alkame b. Kays'ın rivayet ettiği hadisler pek çok hadis kitabında bulunmaktadır. Bütün bu hadis külliyatını incelemek sınırlarımızı zorlayacağından biz sadece O'nun Kütüb-ü Sitte'deki rivayetlerini ve Abdurrezzak es-San'anî ve İbn Ebî Şeybe'nin 'musannef'lerindeki rivayet ile fetva ve uygulamalarını incelemeye çalıştık.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU

Biz bu çalışmamızda, ülkemizde kendisi hakkında yüksek lisans veya doktora düzeyinde inceleme yapılmamış olan Alkame b. Kays'ı hadisçiliği bakımından tanıtmayı amaçladık. Amacımız O'nu rivayet ettiği hadisleri farklı yönleriyle ele alıp ilim dünyasına tanıtmak oldu. Sadece hadislerini değil O'nun hocalarını ve

talebelerini ve bunlarla olan ilişkilerini ve son olarak O'nun içinde yaşadığı önemli hadis merkezlerinden olan Kûfe şehrinin hadisçiliğine olan katkılarını ve sünnet anlayışını anlatmayı amaçladık.

Bu çalışmamızda, Alkame b. Kays'ın, hocalarından alıp, talebelerine aktardığı rivayetlerde hadisleri hangi hocasından ne kadar aldığını, hangi talebesine ne kadar aktardığını, kullandığı eda sigalarını, hadislerinin konusunu tespit ettik ve bunları merkeze alarak yorumlarda bulunduk. Ayrıca hocalarını yaşadığı bölgeleri, hoca ve talebelerinin bulunduğu tabakaları belirledik ve bunlar etrafında Alkame b. Kays'ın hadisçiliği hakkında sonuçlara varmaya çalıştık. Bu sonuçlara varırken Alkame b. Kays'ın Kütüb-ü Sitte'deki rivayetlerini ve Abdurrezzak es-San'ânî ve İbn Ebî Şeybe'nin Musanneflerinde deki rivayet ile fetva ve uygulamalarını konu edindik.

3. COĞRAFÎ, SOSYAL, KÜLTÜREL VE SİYASÎ ÇEVRESİ

Alkame b. Kays, Yemen'in Mezhic Kabilesi'nin Neha' kolundandır. Muhtemelen Yemen'de doğmuştur.¹ Hz. Peygamber (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i 630 yılında Yemen'e göndermişti.² Alkame, muhadramûndandır. Yani Asr-ı Saadete erişmiş fakat Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i görememiştir. Muhtemelen Yemen'e gönderilen Muâz b. Cebel vasıtasıyla Müslüman olmuştur. İbn Sa'd'ın tabakâtında geçen bir rivayete göre Neha' heyeti iki defa Medine'ye gelmiştir. İlk seferinde Ertât ve Cüheys isminde iki kişi Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in huzuruna gelip Müslüman olmuşlardır. İkinci rivayete göre hicretin 11. Yılında iki yüz kişilik bir grup, Zurâre b. Amr liderliğinde İslâm'ı kabul etmek için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelmişlerdir. Bunlar, daha önce Muâz'a biat etmişlerdi.³ Alkame, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i görmediği için bu heyetlerin içinde olmadığını söyleyebiliriz. Alkame'nin, bu heyetler Yemen'e döndükten sonra İslâm'ı benimsemiş olması da mümkündür. Alkame'nin, Hz. Ömer'in arkasında iki sene

¹ Muhammed b. Sa'd b. Menî', **et-Tabakâtu'l-Kübra**, Ali Muhammed Amr (Thk.), Mektebet'ül-Hancî, Kahire 2001, c.8, s.207.

² Mehmet Çiçekana, **Muâz b. Cebel Hayatı ve Şahsiyeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005, s.24.

³ Zekeriyâ Erkut, **İbrahim en-Nehaî'nin İbadetlerle İlgili Fıkıh Görüşleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2015, s.20.; Ayrıca Bkz. İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.1, s.298-299.

namaz kıldığı ve Hz. Ömer’le ve Hz. Ebu Bekir’le yolculuk yaptığı anlatılmaktadır. Buna göre Alkame, Hz. Ebu Bekir’in hilafetinde veya Hz. Ömer’in hilafetinde Medine Şehri’ne gelmiştir. İlminin bir kısmını Medine’de almıştır.⁴ Alkame’nin hayatının önemli kısmı Kûfe’de geçtiği için şimdi Kûfe’yi tanıtacağız.

3.1. Alkame b. Kays’ın Coğrafi Çevresi

Kûfe ismi, (كوف)’den gelmektedir. Arapça bazı kelimelerde olduğu gibi iki zıt anlama gelmektedir. Toplamak ve dağıtmak olmak üzere iki zıt anlama gelmektedir. Kûfe’nin “toplanmış kum”, ya da “herhangi bir şekilde kum”, “kırmızı kum”, anlamına geldiği rivayet edilmiştir. Veya Kûfe’de كُوفَانُ denilen bir yerden dolayı bu ismi aldığı söylenmiştir. Başka bir rivayete göre, Sa’d b. Ebî Vakkas, Kûfe Şehrini kurmak istediği zaman ve insanlar için burayı arzu ettiğinde تَكُوفُوا فِي هَذَا الْمَكَانِ yani buraya yerleşin! demiştir. Ya da كُوفُوا هَذَا الرَّمْلَ dediğinde kumu dağıtın ve oraya yerleşin demek istemiştir.⁵

“Kûfe, Bâbil harabelerinin güneyinde Fırat’ın batı kenarında kurulmuş olup Necef ile Kerbelâ arasında ve Hîre’nin 5 km kuzeyindedir. Bağdat’tan uzaklığı ise 170 km’dir.”⁶ “Bâbil ülkesinde kurulmuş, Sevâdu’l-İrak (Aşağı Irak)’ta bulunan meşhur bir şehirdir. Bu bölge Haddu’l-Azrâ (Sûrestân) olarak da adlandırılmıştır.”⁷

Kûfe Şehri 69,5 derece boylamında, 31, 1/3 derece enleminde ve üçüncü iklim kuşağında yer almaktadır.⁸

İlk olarak Hz. Ömer zamanında Basra’nın kurulduğu yıl olan h.17’de kurulmuştur. H. 18 ve h.19’da kurulduğu da söylenmiştir.⁹

Sa’d b. Ebî Vakkas, Medâin ve Celûla savaşlarını h.16’da tamamlamıştır.¹⁰ H.17’de Sa’d b. Ebî Vakkas, Medain’den ayrılmak zorunda kalmıştır. Çünkü askerler

⁴ Abdurrahman Yusuf İsmail Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehaî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Haneffî**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu Ümmü’l-Kurâ Merkezi’-Dirâsâtî’l-Ulyâ El-İslâmiyyeti’l-Mesâiyye, Mekke 1990, c.1, s.14.

⁵ Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 1999, c.12, s.188.

⁶ Casim Avcı, “Kûfe”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2002, c.26, s.339.

⁷ Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân**, Dâru Sadr, Beyrut tsz., c4, s.490.

⁸ Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân**, c.4, s.490.

⁹ Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân**, c.4, s.491.

Medain'in havasını beğenmemişlerdir, renkleri solmuş, vücutları zayıflamıştır. Sebebi ise buradaki toz ve sineğin fazla olmasıdır.¹¹ Bu durum karşısında Sa'd, Hz. Ömer'e yazdığı mektupta halkın bu durumunu bildirmiştir. Buna mukabil Hz. Ömer Arapların develerle yaşadığını, develere uygun olan yerlerin onlara da uygun olacağını, develere uygun olacak bir yer bulması gerektiğini, aynı zamanda hilafet merkeziyle bulunacak yeni şehir arasında deniz bulunmaması gerektiğini söylemiştir.¹²Bunun üzerine Sa'd Anbar'a gelmiştir. Burada da çok sinek vardı. Daha başka yerlere gitmiş buraları da uygun bulmamıştır.¹³ Sa'd'a bugünkü Kûfe'nin yeri gösterilince Sa'd burayı uygun bulmuştur.¹⁴

Kuruluşundan itibaren pek çok siyasi olaya sahne olan Kûfe şehri h. 17 yılında askeri bir şehir olarak kurulmuştur.¹⁵ Daha sonra normal bir şehre dönüşmüştür.¹⁶

3.2. Sosyal ve Kültürel Çevresi

“Din kendi başına ayrı bir gerçeklik veya varlık değil, bilakis sosyo-kültürel ortamda yerleşik bir yapıdır. Sosyal güçler, beşeri kurumlar ve kültürel ürünler onu bilgilendirmekte, belirlemekte ve şekillendirmektedir... İster pekiştirici, ister teşvik edici ya da mücadeleci ve ister övücü ya da yeric bir biçimde olsun din, her zaman ve her tarihsel durumda, içinde bulunduğu daha geniş kültürün belirli sosyal normları, değerleri, sembolleri ve kurumlarıyla girift bir ilişki içerisinde.”¹⁷

Biz de sosyal çevrenin, dine, dini hayata, dini tartışmalara etkisinden dolayı, Alkame'nin yaşadığı sosyal ve kültürel çevreyi incelmememize dâhil ettik.

Kûfe şehri, başlangıçta askerî bir garnizon olarak kurulmuş zamanla normal bir şehre dönüşmüştür. Bölgenin ekonomik, kültürel ve idârî bakımdan kalkınmasına

¹⁰ Ebu'l Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, Abdullah Enîs et-Tabbâ, Ömer Enîs et-Tabbâ (Thk.), Müessesetü'l-Meârif, Beyrut 1987, s.368.

¹¹ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Thk.), Hicr, Gîza 1998, c.10, s.34.

¹² el-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s.388.

¹³ el-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s.387.

¹⁴ el-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s.388.

¹⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, **Kûfe'nin Siyasi Tarihi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s.11.

¹⁶ Avcı, “Kûfe”, **DİA**, c.26, s.339.

¹⁷ Phil Zuckerman, **Din Sosyolojisine Giriş**, İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp (Çev.), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2009, s.134-135.

ve gelişmesine ön ayak olmuştur. Hz. Ali ve Abbâsî halifeleri zamanında başkent olmuştur. Fetihlerde, dolayısıyla İslam'ın yayılmasında önemli rol üstlenmiştir.¹⁸

Kûfe şehri kurulunca buraya öncelikli olarak Araplar yerleşmiştir. “Ensab âlimleri, Arapları Adnânîler (Kuzey Arapları) ve Kahtânîler (Güney Arapları) olmak üzere iki ana kola ayırmaktadır. “Arab-ı mütearribe veya Arab-ı müsta’ribe” denilen Adnânîler’in ceddî Adnân b. Üded’dir¹⁹ Kufe’de Kuzey Arapları’nın yaşadığı mahallelerin tamamı Nizâr adıyla bilinmektedir.²⁰ “Arab-ı âribe” veya Yemenliler denilen Kahtânîler’in ceddî Kahtân’dır.”²¹

Sa’d b. Ebî Vakkas, mahallelerini tespit etmek için Nizârlılar ile Yemenliler için iki ok çekirmiştir. İlk ok kime çıkarsa sol taraf onların olacaktı. Önce Yemenlilerin oku çıkmıştır. Buna göre doğu tarafı onların olmuştur. Batı tarafı ise Nizârlılar’ın olmuştur.²² Kurulduğunda Kûfe’de, Yemenlilerin onikibin, Nizârlıların yani Kuzey Araplarının, sekizbin kişi olduğu söylenmektedir.²³ İlk yerleştirilen kabileler arasında Süleym, Sakif, Hemdân, Becîle, Tağlib, Esed, Neha’, Kinde, Ezd, Müzeyne, Temîm, Esed, Âmir, Cedîle ve Cüheyne yer almaktadır.²⁴

Kûfe’ye yerleşen diğer bir unsur ise mevâlîdir. Sözlükte koruyucu, yardımcı, sahip, dost, âzat eden efendi, âzat edilen köle anlamlarına gelen mevâlî Arap olmayan Müslüman halklar için kullanılan bir terimdir.²⁵ “Kâdisiye Savaşı’nı kaybeden Sâsânîler’den yaklaşık dört bin kişilik bir grup topluca Müslümanlığı benimsemişler ve İslam devleti ile yaptıkları anlaşma gereği Kûfe’ye yerleşmişlerdir.”²⁶ Böylece Kûfe’deki ilk mevâlîyi oluşturmuşlardır. “Mevâlî, ayrıca Kûfe’ye savaşlardaki esaret yoluyla gelmişlerdir. İslam’ı benimsemişler. Arap olan efendileri onları azât etmişler, böylece onların mevâlîsi olmuşlardır. Mevâlînin,

¹⁸ Avcı, “Kûfe”, **DİA**, c.26, s.339.

¹⁹ Mustafa Fayda, “Adnân”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 1998, c.1, s.391.

²⁰ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Nizâr b. Mead”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2007, c.33, s.199.

²¹ Mustafa Fayda, “Kahtân”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2001, c.24, s.201.

²² el-Belâzurî, **Fütûhu’l-Büldân**, s.388-389.

²³ el-Belâzurî, **Fütûhu’l-Büldân**, s.389.

²⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Tarîhu’t-Taberî**, Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahîm (Thk.), Dâru’l-Meârif, Mısır tsz., c.4, s.45.; ayrıca bkz. Avcı, “Kûfe”, **DİA**, c.26, s.339.

²⁵ İsmail Yiğit, “Mevâlî”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2004, c.29, s.424.

²⁶ Hüseyin Kahraman, **Kûfe’de Hadis**, Emin Yayınları, Bursa 2006, s.101.; Ayrıca Bkz. el-Belâzurî, **Fütûhu’l-Büldân**, s.394-395.

Kûfe'nin sosyal ve ekonomik hayatında etkileri olmuştur.”²⁷Muaviye zamanında Kûfe'deki mevâlî sayısı yirmi bindir.²⁸

Kûfe'de yaşayan üçüncü grup zimmîlerdir. “Zimmî, İslam ülkelerinde yaşayan gayri müslim tebaa için kullanılan bir terimdir. Kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi demektir.”²⁹Kûfe'de Hristiyanlar da yaşamaktadır. Deyr'ul A'ver, Deyru Kure, Deyru's-Sevâ, Deyru'l-Cemâcim, Deyru Ka'b, Deyru Hind, Deyru Kumâm gibi manastırlar bulunmaktadır, bu manastırlar Kûfe'de yaşayan Hristiyanlara aittir.³⁰ Kûfe'de Hristiyanlarla beraber Yahudilerin de yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar Kûfe Şehri kurulduktan sonra Necrân, Yemen gibi şehirlerden gelmişlerdir. Bu din sahipleri Kûfe'de geldikleri şehre nispet edilen mahallelerde oturmaktaydılar. Örneğin: Necrâniyye gibi.³¹“Yahudiler ve Hristiyanlar benzer mesleklerde çalışmaktadırlar. Kimi ticaretle, kimi kuyumculukla uğraşmaktadır. Kûfe'de kendilerine özel çarşıları vardı. Ayrıca bu meslekleri Müslümanlara da öğretmektedirler.”³²

Kûfe'de yaşayan diğer bir sosyal sınıf ise kölelerdir. Bunlar fütuhatlar arttıkça sayıları artan bir unsurdur. Çoğunluğu müşrik ülkelerden gelen ve savaş ganimeti sayılan esirlerdir. Köle ticaretini Yahudiler sağlamaktadırlar. Bunlar fakir kimselerdir ve demircilik, ciltçilik, çanakçılık vs. ile uğraşmaktadırlar.³³

Kûfe'nin sosyal yapısı gereği, Kûfe halkı birbirleriyle etkileşim halindedirler. Müslüman olan İran halkı, bir kısmı Müslüman olsa da sosyal gerçeklik gereği Sâsânî kültürünü, Hristiyan ve Yahudiler kendi kültürlerini, Müslüman Araplar kendi kültürlerini, yeni Müslüman olan mevâlî kendi kültürlerini devam ettirmişler, bu da Kûfe Şehrini kozmopolit bir yapıya büründürmüştür.

²⁷ Ömer Emced Sâlih, *Neş'etü es-Sekâfetü el-Arabiyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Kûfe fî Sadri'l-İslam*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 2013, s.39.

²⁸ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.101.; Ayrıca Bkz. Ahmed b. Dâvud ed-Dineverî, *Ahbâru'-Tivâl*, Ömer Fâruk et-Tabbâ (Thk.), Şeriketü Dâru'l Erkâm b. Ebi'l Erkâm, Beyrut tsz., s.264.

²⁹ Mustafa Fayda, “Zimmî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, c.44, s.428.

³⁰ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, s.405-406.

³¹ Sâlih, *Neş'etü es-Sekâfetü el-Arabiyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Kûfe fî Sadri'l-İslam*, s.42.

³² Sâlih, *Neş'etü es-Sekâfetü el-Arabiyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Kûfe fî Sadri'l-İslam*, s.42.

³³ Sâlih, *Neş'etü es-Sekâfetü el-Arabiyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Kûfe fî Sadri'l-İslam*, s.42-43.

“Kûfe, ilk devir İslam tarihinde birçok siyasî olaya sahne olmuştur. Her şeyden önce şehrin, aralarında rekabet bulunan bedevî-hadârî, güneyli-kuzeyli çeşitli Arap kabilelerinden, mevâliden, Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan kozmopolit yapısı, bazı iç karışıklıkların yaşanmasında büyük rol oynamıştır.”³⁴

3.3. Siyasi Çevresi

Burada Kûfe merkezli, Alkame b. Kays’ın ölümüne kadar gelişen önemli siyasi olaylara kısaca değineceğiz.

3.3.1. Kûfeliler ve Hz. Osman’ın Şehit Edilmesi

H. Osman dönemi parlak bir dönem olması yanında İslam toplumunu sarsan hadiselerin yaşandığı bir dönem olmuştur.³⁵ Bilindiği gibi üçüncü halife Hz. Osman’ın bazı uygulamaları ve dönemindeki ekonomik kriz yeni Müslüman olmuş, dini iyi özümsememiş insanlarda hoşnutsuzluğa neden olmuş ve Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle sonuçlanan isyan hareketine sebep olmuştur. Ekonomik kriz sonrası Kûfe, Basra, Fustat ve diğer şehirlerde Hz. Osman’a karşı hoşnutsuzluk oluşmuştur.³⁶ Bunun yanında Hz. Osman en çok vali değişikliğini Kûfe’de yapmak zorunda kalmıştır.³⁷ Kûfelilerin en belirgin özelliğinin hayret verici bir vefasızlık ve kararsızlık olduğu ifade edilmiştir.³⁸ Bu sebeplerin sonucunda, bir süre sonra “Kûfeliler, Basralılar ve Mısırlılarla birlikte Hz. Osman’ı hedef alan muhalefetin içinde yer almışlardır. Yezid b. Kays ardından Eşter en-Nehâî liderliğinde isyan ederek istişare için gittiği Medine’den dönmekte olan vali Saîd’i şehre sokmamışlar ve iki defa bu göreve getirilen Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin O’nun yerine vali tayin edilmesini sağlamışlardır. Ardından Basralı ve Mısırlılarla birlikte Eşter en-Nehâî liderliğindeki Kûfeliler Medine’yi kuşatmışlardır. H. 35 (656) yılında Hz. Osman’ın şehit edenler arasında bir grup Kûfeli de bulunmaktadır.”³⁹ Alkame b. Kays da Ebû Musa el-Eş’arî’nin vali

³⁴ Avcı, “Kûfe”, **DİA**, c.26, s.340.

³⁵ Adem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi 2**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.222.

³⁶ Söylemez, **Kûfe’nin Siyasi Tarihi**, s.40.

³⁷ Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi 2**, s.229.

³⁸ K.V. Zettersteen, “Kûfe”, **İ.A.**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, c.6, s.965.

³⁹ Avcı, “Kûfe”, **DİA**, c.26, s.340.

olmasını isteyen grubun arasında yer almıştır. Çünkü O da Yemen kökenliydi ve eski vali Saîd milliyetçilik yapıyordu. Bu da toplumda infiale sebep olmuştur.⁴⁰

3.3.2. Hz. Ali ve Kûfe

Hz. Osman şehit edildikten sonra, âsiler yeni halife seçiminde tereddütte kalmışlardır. Çünkü ne Kûfelilerin adayı Hz. Ali, ne Basralıların adayı Talhâ b. Ubeydullah ne de Mısırlıların adayı Zübeyr b. Avvam halifelğe yanaşmaktadır. Bir süre sonra Ammâr b. Yâsir, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Üsâme b. Zeyd, Ebû Eyyûb el-Ensârî gibi sahâbîler Hz. Ali'ye biat ederek O'nu halife seçmişlerdir.⁴¹ Hz. Ali halife seçildikten sonra, Muâviye, Hz. Âişe, Talhâ, Zübeyr, Muğire b. Şûbe gibi sahâbîler Hz. Osman'ın kanını talep etmişlerdir.⁴²

Hz. Aişe ve beraberindekiler, asker toplamak amacıyla garnizon kentlerden Basra'ya yönelmişlerdir. Hz. Ali ise Kûfe garnizonuna yönelmiştir. Hz. Ali, Kûfe valisi Ebû Musa el-Eş'arî'yi ikna ederek asker göndermesi için Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'ı göndermiştir. Fakat Ebû Musa el-Eş'arî, bu isteği reddetmekle kalmamış, Kûfelilere de mani olmak istemiştir.⁴³ Bunun üzerine Hz. Ali, Kûfe'ye vali olarak Karaza b. Ka'b'ı göndermiştir.⁴⁴ Sonunda Kûfeliler, ikna olmuşlardır. Hz. Ali safında Basra ordusuna katılanların çoğu Kahtânî kabilelere mensuptur.⁴⁵ Hz. Ali ve Hz. Aişe arasında gerçekleşen Cemel Savaşını Hz. Ali, kazanmıştır. Savaş sonrası Hz. Ali, h.36 yılında Kûfe'ye yerleşmiş ve burayı başkent yapmıştır.⁴⁶ Alkame b. Kays, Hz. Ali ile ileride anlatılacağı üzere Haricilere karşı Nehrevan ve Muaviye'ye karşı Sıffin Savaş'ına katılmıştır.

3.3.3. Hz. Hasan ve Kûfeliler

Hz. Ali, vefat edince Kûfeliler oğlu Hz. Hasan'a biat etmişlerdir. Irak, Mekke, Medine gibi İslam ülkelerinden biatlar gelmeye başlamıştır. Muaviye'nin

⁴⁰ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.21-22.

⁴¹ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.24-25.

⁴² Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.26.

⁴³ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.57-58.

⁴⁴ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.60.

⁴⁵ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.61.

⁴⁶ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.62-63.

hâkimiyeti altındaki Suriye ve Mısır gibi şehirler Hz. Hasan'a biat etmemişler aksine Muâviye, halifelliğini ilan edip bu bölgelerden biat almıştır. Muâviye, Hz. Hasan'a bazı tekliflerde bulunmuştur. Fakat O bu teklifleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Muâviye hazırladığı ordu ile Şam'dan Irak'a bir ordu göndermiştir. Hz. Hasan, Kûfe de bir hutbe okuyarak taraftarlarını savaşa çağırmıştır. Kûfeliler savaştan bıktığı için olumlu cevap vermemişlerdir. Bunun üzerine valilerine mektup yazmış ve asker talep etmiştir. Kufe ve bağlı eyaletlerden kırk bin kişilik bir ordu oluşmuştur. Gönderdiği öncü birliğin komutanı Ubeydullah b. Abbas, Muâviye safına geçmiştir. Sonuçta ordusuna güvenemeyeceğini gören Hz. Hasan, büyük çoğunluğunu Kûfelilerden oluşan ordusuna bir konuşma yapmış ve hilafeti Muâviye'ye bıraktığını açıklamıştır. Hz. Hasan, Muâviye'ye biat etmiştir. Muâviye, Kûfelilerden de biat almıştır.⁴⁷

3.3.4. Hz. Hüseyin ve Kûfeliler

Yezîd'in veliaht tayin edildiği haberi bir mektupla Medine'ye ulaşmıştır. Başta Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebî Bekir ve Hz. Âişe olmak üzere Medineliler, Muâviye'nin yalancı durumuna düştüğünü söylemişler ve Allah'a karşı gelen bir insana itaat edilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Muâviye, başta Hz. Hüseyin olmak üzere muhaliflerden biat almak istemektedir. Bu nedenle validen zor kullanmasını istemiştir. Fakat bunu gerçekleştirmeden vefa etmiştir. Yerine oğlu Yezîd'i bırakmıştır. Yezid, ilk icraat olarak Medine valisi Velîd b. Utbe'den Hz. Hüseyin'i, Abdullah b. Zübeyr'i ve Abdullah b. Ömer'i itaat altına almasını talep etmiştir. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, Mekke'ye gitmiştir. Hz. Hüseyin'in bu muhalefeti Emevîlere nefretle bakan Kûfelilerin dikkatini çekmiştir. Süleyman b. Sürad, Şebes b. Rib'i, Müseyyib b. Necebe, Rifâ'a b. Şeddâd gibi Kûfe ileri gelenleri Hz. Hüseyin'e mektup yazarak kendisini halife olarak görmek istediklerini ifade etmişlerdir. Kûfelilere güvenmeyen Hz. Hüseyin, amcası oğlu Müslim b. Akîl'i Kûfe'ye göndermiştir. Kısa süre zarfında onbeş bin kişiden Hz. Hüseyin adına biat almıştır. Fakat Kûfelilerin vefasızlık ve kararsız tavırları yüzünden Müslim b. Akîl, Emevî valisi tarafından şehit edilmiştir. Ölmeden önce Hz. Hüseyin'e mektup göndererek geri dönmesini istemiştir, fakat daha önce gönderilen mektuba

⁴⁷ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.32-33-34.

uyarak bu son mektubu dikkate almamıştır. Mekke’de kalmasını isteyen Ömer b. Abdurrahman b. Hâris, Abdullah b. Abbâs, İbn Ömer, Ahnef b. Kays, Yahya b. Said b. el-As ve Muhammed b. el-Hanefiyye gibi şahısların uyarılarını dikkate almayarak yola çıkmıştır. Yolda iki kişi, Kûfe’de kontrolün Emevîlere geçtiğini haber vermiştir. Bunun üzerine yanındakilerin büyük bir kısmı dağılıp gitmiştir. Yanında yetmiş civarında kişi kalmıştır. Hz. Hüseyin Kerbelâ’ya ulaşmıştır. Aralarında büyük kuvvet farkı olan Hz. Hüseyin ve arkadaşları ve Ömer b. Sa’d komutasındaki iki ordu karşılaşmıştır. Hz. Hüseyin ve arkadaşları ancak birkaç saat dayanabilmiştir. Mücadele sonucu Hz. Hüseyin ve yakınları şehit edilmiştir.⁴⁸

3.3.5. Tevvâbûn hareketi

Abdullah b. Zübeyr’in doğudaki hilafeti devam ederken, Kûfe’de Emevi karşıtı bir hareket daha başlamaktadır. Hz. Hüseyin’i Kûfe’ye çağırıp sonra ekonomik çıkarları için O’nu, kendi başına terk edip katline sebep olan, bu nedenle suçluluk duyan Kûfelilerin hareketidir bu. Bunlar Hz. Hüseyin’i yalnız bırakıp ölümüne engel olmadıkları için büyük günah işlediklerini düşünmektedirler. Kefareti, ise O’nu öldürenleri cezalandırmaktır. Hz. Hüseyin’i Kûfe’ye çağırın Müseyyeb b. Necebe, Abdullah b. Sa’d b. Nufeyl, Rıfââ b. Şeddâd, Kûfeli Süleyman b. Surad’ın evinde toplandılar. Süleyman b. Surad, orada bulunanlara: “Yaradanınıza tevbe edin ve nefislerinizi öldürün. Bu Yaraticınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah, tevbelerinizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tevbeleri kabul etmiş olan ancak O’dur.” Demiştir. Ve *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."* ayetlerini okumuştur. Bu ayetlerden mülhem kendilerine “Tavvâbûn” adını vermişlerdir. Çevre şehirlere mektuplar yazarak Hz. Hüseyin’in kanını talep etmeye çağırmışlardır. Gizlice yürüttükleri bu davet yanında Yezîd’in ölümüne kadar silah ve teçhizat toplamışlardır. Yezîd’in ölümünden sonra Süleyman b. Surad, taraftarlarını Kûfe yakınlarındaki Nuhayle’de toplanıp harekete geçmeye çağırmıştır. Yaklaşık dört-beş bin kişi burada toplanmıştır. Toplanan grup önce Kerbelâ’da Hz. Hüseyin’in kabrini ziyaret etmiştir. Daha sonra Aynu’l-Verde’de el-Husayn b. en-Nümejr komutasındaki on iki bin kişilik Emevî ordusu ile karşı karşıya gelmişlerdir. el-Husayn onları itaate

⁴⁸ Kahraman, **Kûfe’de Hadis**, s.38-39-40-42-43-45.

çağırmıştır. Fakat Tavvâbûn bazı şartlar koşmuşlardır. Bunlar “Ubeydullah b. Ziyâd’ın kendilerine teslim edilmesi, Abdülmelik b. Mervân’ın halifelikten uzaklaştırılması, Abdullah b. Zübeyr’in atadığı memurun Kûfe’den sürülmesi ve hilafetin ehl-i beyte geçmesi.””olmuştur. Şamlılar, bu şartları reddedince savaş başladı. Savaş üç gün sürdü. Tevvâbûn yenildi ve ileri gelenleri öldürülmüştür.⁴⁹

⁴⁹ Kahraman, **Kûfe’de Hadis**, s.50-51-52-53.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. BİYOGRAFİSİ

1.1.1. İsmi ve Nesebi

Alkame'nin nesebi, İbn Kays b. Abdullah b. Mâlik b. Alkame b. Selâmân b. Kehl⁵⁰ b. Bekr b. Avf⁵¹ b. Neha', en-Nehaî, el Kûfi⁵² dir.

Alkame'nin kabilesi olan Neha', İslâm'ın zuhurundan sonra Kûfe'ye yerleşmiştir.⁵³ Neha' kabilesi, Kahtânîlere mensup, Mezhiç'in kollarından biridir.⁵⁴ Neha' kabilesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelerek Müslüman olmuştur.

Alkame b. Kays'ın künyesi, Ebû Şibl'dir. Bu künyeyi ona Abdullah b. Mes'ûd, vermiştir. Alkame'nin çocuğu olmamasına rağmen.⁵⁵ Künyesi hakkında kendisine soru sorulunca O, şu cevabı vermiştir: “Rasulullah (s.a.v.), Abdullah b. Mes'ûd'u daha çocuğu olmadan Ebû Abdurrahman diye künyelemiştir.”⁵⁶ O, bu sözleriyle adeta bu künyeleme işinin, İbn Mes'ud'un kendisine yapılan bir uygulamanın benzeri olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

⁵⁰ İbn Kuheyl de denir. Bkz. Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982, c.4, s.53.

⁵¹ İbn Münteşir de denir. Bkz. ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, c.4, s.53.

⁵² İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.8, s.207.; ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, c.4, s.53.

⁵³ Ahmet Özel “Alkame b. Kays”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 1989, c.2, s. 467.

⁵⁴ İbrahim Sarıçam, “Neha'”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2006, c.32, s.535.

⁵⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, c.8, s.207.; ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, c.4, s.55.

⁵⁶ Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, Muhibbiddîn Ebî Saîd Umer b. Garâme el-Umerî (Thk.), Daru'l-Fikr, Beyrut 1996, c.41, s.162.

“Alkame, Kûfe’nin âlimlerinden Esved b. Yezîd ve Abdurrahman b. Yezîd’in amcası ve İbrahim en-Nehaî’nin dayısıdır.”⁵⁷“Esved, Alkame’den daha yaşlıdır”.⁵⁸ “Esved b. Yezîd, Alkame’nin annesinin düğün gecesini hatırladığını söylemiştir.”⁵⁹

Kaynaklarda ninesinin Müslüman olduğuna fakat dedesinin İslam’ı kabul etmediği ve Hz. Ömer’in ikisinin arasını ayırdığı bilgisine rastlamaktayız ⁶⁰ Bu bilgiye bakılırsa Alkame’nin, Medine Şehrine gelmiş olması ihtimal dâhilindedir.

1.1.2. Hayatı

Kaynaklarda doksan yıl yaşadığı ve çoğunlukla altmış ikide vefat ettiği geçmektedir ve buna göre yaklaşık olarak milâdî 597’de doğduğu anlaşılmaktadır.

Alkame, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) risâleti sırasında dünyaya gelmiştir. Bu yüzden muhadramûndan sayılmıştır.⁶¹ O, İbn Asâkir’in “Târîhu Medîneti Dimaşk”ında ise Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında doğanların tabakasinda zikredilmiş ve bu kimselerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’den hadis işitmedikleri belirtilmiştir.⁶²Kabileleri Neha’ yukarıda değindiğimiz gibi Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in huzuruna iki defa çıkmış, fakat aralarında Alkame b. Kays bulunmamaktadır. Alkame, bu yüzden sahâbi sayılmamaktadır. Muhadramûndan ve tabîînin büyüklerinden kabul edilmektedir.

Alkame ilim ehli olduğu gibi savaşçı bir kişiliğe de sahiptir bu sebeple Alkame, ilim öğrenmek ve cihat etmek gayesiyle pek çok yere hicret etmiştir.⁶³ O, bu amaç için Harezm’e gelmiştir ve orada iki yıl kalmıştır.⁶⁴ Mervde ise iki sene ikamet ederek bu süre içinde namazlarını kasretmiştir.⁶⁵ Ayrıca cihat etmek için Horasan’a gitmiş, Hz. Ali

⁵⁷ Cemâluddîn Ebî’l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, Beşşâr Avvâd Mârûf (Thk.), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1996, c.20, s.301.

⁵⁸ el-Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, c.3, s.233.

⁵⁹ ez-Zehebi, **Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ**, c.4, s.56.

⁶⁰ Ebû Abdullah Alaaddîn Moğultay b. Kılıç, **İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl**, Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed (Thk.), El Fâruk El Hadîse li’t-Tabaa ve’n-Neşr, Kahire 2001, c.9, s.272.

⁶¹ ez-Zehebi, **Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ**, c.4, s.53. Muhadram, cahiliye devrinde yaşayan, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrini de idrak eden ve fakat O’nunla sohbeti bulunmayan Müslümanlara verilmiş bir isimdir. Bkz. Talat Koçyiğit, **Hadis Usulü**, TDV Yayınları, Ankara 2011, s.175.

⁶² İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk.**, c. 41, s.158.

⁶³ ez-Zehebi, **Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ**, c.4, s.53-54.

⁶⁴ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübrâ**, c.8, s.212.

⁶⁵ Moğultay b. Kılıç, **İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl**, c.9, s.271.

ile birlikte Haricîlere karşı Nehrevân savaşına katılmıştır.⁶⁶ Hz. Ali ile Sıffin Savaşı'na katılmış, bu sırada ayağından yaralanmış ve topal kalmıştır. Kardeşini bu savaşta kaybetmiştir.⁶⁷ Daha sonra ise Hz. Ali ile birlikte Medâin şehrine gelmiştir.⁶⁸

“Hz Ömer’in arkasında iki yıl namaz kıldığı ve⁶⁹ Alkame ve Esved’in, Hz Ebu Bekir ve Hz Ömer’le yolculuk yaptığı rivayet edilmiştir.”⁷⁰ Bu rivayet de Alkame’nin Medine’ye geldiğini desteklemektedir. Ayrıca Hz. Ömer’le bu birlikteliği O’ndan hadis rivayet etmesini sağlamıştır.

Abdullah b. Mes’ûd’un ashabı beş kişiden oluşmaktadır ve hepsinin bir kusuru bulunmaktadır: Abîde es-Selmânî’nin bir gözü görmemektedir; Mesrûk’un kamburu vardır; Alkame b. Kays aksaktır; Kadı Şurayh kösedir; Hâris’in de tek gözü görmemektedir.⁷¹ Alkame’yi topal bırakan olay Hz. Ali ile katıldığı Sıffin Savaşıdır.

Alkame’nin geçim kaynağının evde beslediği koyun sürüsü ve yarışa soktuğu atı olduğu rivayet edilmiştir.⁷²

Alkame’nin sesinin çok güzel olduğu ve bu yüzden Abdullah b. Mes’ud’un, O’ndan Kur’an okumasını istediği ve şöyle dediği aktarılmıştır:” Anam babam sana feda olsun! Nebî (s.a.v.)’in şöyle söylediğini işittim.” Güzel ses Kur’an’ın süsüdür.”⁷³

Hâkim en-Neysâbûrî, Alkame b. Kays’ı Tâbiîn arasında ikinci tabakanın ikincisi olarak zikretmiştir.⁷⁴ İbn Hazm, Alkame’yi Kûfe’li Kurrâ’nın birinci tabakasının birincisi olarak zikrederken şöyle demiştir:” İnsan ulaştığı yere eliyle ulaşır.”⁷⁵ Alkame’nin, hadis, tefsir ve fıkıhta alim olduğu gibi Kıraat ilminde de alim olduğu ve bu ilmini Abdullah b. Mes’ûd’dan aldığı bilinmektedir. Bununla ilgili bilgileri Alkame’nin ilimi kişiliği başlığı altında aktaracağız.

⁶⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatîb Bağdâdî, **Târîhu Medîneti’s-Selâm**, Avvâd Mârûf (Thk.), Dârul Garbi’l-İslâmî, Beyrut 2001, c.14, s.241.; Moğultay b. Kılıç, **İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl**, c.9, s.272.

⁶⁷ Moğultay b. Kılıç, **İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl**, c.9, s.271.

⁶⁸ Hatîb Bağdâdî, **Târîhu Medîneti’s-Selâm**, c.14, s.240.

⁶⁹ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk.**, c.41, s.163.

⁷⁰ ez-Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ**, c.4, s.57

⁷¹ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddin el-Aynî, **Meğâni’Ahyâr Fî Şerhi Esâmî Ricâlî Meâni’l-Âsâr**, Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâil (Thk.), Dârul-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2006, c.2, s.341.

⁷² İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.209.

⁷³ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübrâ**, c.8, s.210.

⁷⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Neysâbûrî, **Marifetu Ulûmi’l-Hadis**, es-Seyyid Muhammed Hüseyin (Thk.), Darul-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1977, s. 42.

⁷⁵ Moğultay b. Kılıç, **İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl**, c.9, s.272.

Kûfe'ye yerleşen Alkame b. Kays, Abdullah b. Mes'ûd'a bağlanmış ve O'nun en önemli talebesi olmuştur. Kûfe'nin önemli ilmi şahsiyetlerinden biri haline gelmiştir. Fıkıhta kendisinden faydalanan biri olmuş ve şöhreti herkesçe bilinmiştir.⁷⁶

1.1.3. Vefatı

“Alkame, ölüm hastalığında eşine güzel giyinmesini ve başında oturmasını söylemiştir, sonra ona ölümünde kendisine gelecek bazı misafirleriyle (melekler) Allah'ın kendisini faydalandıracağını umduğunu söylemiştir.”⁷⁷

“İbrahim'in dediğine göre; Alkame, şöyle vasiyet etmiştir:” Benim son sözümün telkinlerinizle لا إله إلا الله وحده لا شريك له olmasına gücünüz yeterse bunu yapın! Benim ölümümü kimseye bildirmeyin! Çünkü bu çağırmanın cahiliye çağrısı gibi olmasından korkuyorum. Benim cenazemi çıkardığınızda kapıyı kapatın, beni hiçbir kadın takip etmesin.”⁷⁸ Ayrıca cenazesinin kabrine acele götürülmesini istemiştir.⁷⁹

Alkame'nin mirası, evi, atı ve bir Mushaf olmuştur. Bunları da ölüm hastalığında kendisine bakan kölesine bırakmıştır.⁸⁰

Alkame hayatının otuz seneden fazlasını Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hayattayken yaşamıştır.⁸¹ “Alkame Ubeydullah b. Ziyâd'ın vali olduğu sırada, Yezid'in hilafeti döneminde vefat etmiştir.”⁸² “Ebû Nuaym en-Nehaî ve Abdurrahman b. Hâni' doksan sene yaşadı demiştir.”⁸³

⁷⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ*, c.4, s.54.

⁷⁷ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988, c.2, s.100.

⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.8, s.212.

⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.8, s.212..

⁸⁰ Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c.2, s.100.

⁸¹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, c.9, s.273.

⁸² Bedreddin el-Aynî, *Meğâni'Ahyâr Fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr*, c.2, s.341.

⁸³ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c.14, s.245.; Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ*, c.4, s.61.

Ölüm tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. Hicri 61'de⁸⁴, hicri 62' de Kûfe'de⁸⁵, hicri 63'te⁸⁶, hicri 65'te⁸⁷, hicri 72'de⁸⁸ ve hicri 73'te⁸⁹ vefat ettiğini söylemişlerdir. Fakat âlimlerin çoğunluğu 62'de vefat ettiğini bildirmişlerdir.

1.2. ALKAME B. KAYS'IN İLMÎ KİŞİLİĞİ

Alkame b. Kays, muhadramûndan olup, hem bir hadis ravisi, hem bir kıraat alimi hem bir tefsirci hem de sahabenin bile kendisinden fetva sorduğu bir fakihdir. O'nun rivayette bulunduğu konular da bu başlıklar altındadır. Kendisi sahabeden pek çok kişiden rivayette bulunmuş, kendisinden de meşhur fakihler ve muhaddisler hadis rivayet etmiştir.

Alkame, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Selmân, Ebu Derdâ, Halid b. Velid, Huzeyfe, Habbâb, Hz. Âişe, Sa'd, Ammâr, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Ebû Musa, Ma'kil b. Sinan, Seleme b. Yezîd el-Cu'fî, Şurayh b. Ertât ve Kays b. Mervan'dan hadis rivayet etmiştir.⁹⁰

Alkame'den, Ebû Vail, eş-Şa'bî, Ubeyd b. Nudayle, İbrahim en-Nehaî, Muhammed b. Sîrîn, Ebu'd-Duha Müslim b. Subeyh, İbrahim b. Süveyd en-Nehaî, Ebû Zabyân Husayn b. Cündeb el-Cenbî, Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbara, Seleme b. Kuheyl, kardeşinin oğlu Abdurrahman b. Yezîd, Ebû İshak es-Sebîi, Ammâra b. Umeyr, Ebû Kays Abdurrahman b. Servân el-Evdî, Abdurrahman b. Avsece, el-Kasım b. Muhaymira, Kays b. Rûmî, Murre et-Tayyib, Hüney b. Nuveyre, Yahya b. Vessâb, Yezîd b. Evs, Yezîd b. Muaviye en-Nehaî (el-Emevî değil), Ebû'r-Rikad en-Nehaî, el-Müseyyeb b. Râfî' rivayette bulunmuştur.⁹¹

⁸⁴ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c.14, s.244.

⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.8, s.213.; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c.41, s.189-190.

⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c.41, s.190.

⁸⁷ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c.14, s.244-245.

⁸⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c.41, s.191.

⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c.41, s.191.

⁹⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ*, c.4, s.54.

⁹¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ*, c.4, s.54.

Alkame Fıkıh ve Hadis ilminde öncülerden olmuştur.⁹² Bunun yanında Kıraat ve tefsir ilminde de üstattır.

Abdullah b. Mes'ûd'un Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e benzediği gibi Alkame b. Kays da hocası Abdullah b. Mes'ûd'a benzemektedir.⁹³ Alkame, Abdullah b. Mes'ûd'un en önemli talebesi olduğu için O'nun ilmini büyük oranda elde etmiş ve Alkame'nin üstadı olduğu kıraat ilmini de kendisinden öğrenmiştir.⁹⁴ Bu yüzden "Alkame'yi gördüysen Abdullah b. Mes'ûd'u görmemen önemli değildir." Denmiştir.⁹⁵ Alkame, ilminin büyük kısmını Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır. Kıraat ilmi yanında O'ndan hadis ve fıkıh ve tefsir ilmini de almıştır.

Alkame'nin, tedvin döneminden önce yaşayan bir ilmi şahsiyet olduğu için hadisleri yazmak yerine ezberlemeyi tercih ettiği söylenmiştir. Kendisi de hıfzının kuvvetinden övgüyle bahsetmektedir.⁹⁶

Alkame, ilmin⁹⁷ ve hadislerin müzakere edilmesini salık vermektedir. Böylece ilmin ve hadislerin yaşamını sürdüreceklerini ifade etmektedir.⁹⁸ Zira hadislerin ezberlenmesi onu korumanın yoludur.

Alkame hadislerin yazı ile kayıt altına alınmasına karşıdır. Mesrûk, arkadaşı Alkame'den kendisi için hadis yazmasını istediğinde, Alkame, hadis yazmanın kerih görüldüğünü gerekçe göstererek bu isteğini reddetmiştir.⁹⁹

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Alkame'nin bir hadis halkası vardır. Cuma günleri beraber hadis müzakere etmektedirler.¹⁰⁰

Talebesi Şa'bî, Kûfe'li fukahayı sayarken Alkame'nin yanında Abîde, Şurayh ve Mesrûk'u da zikretmektedir.¹⁰¹

⁹² Hatîb Bağdâdî, **Târîhu Medîneti's-Selâm**, c.14, s.240.

⁹³ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, c.8, s.207.

⁹⁴ Ebûl Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Thk), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004, c.4, s.559.

⁹⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.559.

⁹⁶ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, c.8, s.208.

⁹⁷ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, c.8, s.211.

⁹⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Hilyetu'l-Evliyâ**, c.2, s.101.

⁹⁹ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullah el-İclî, **Ma'rifetu's-Sikât**, Abdalâlî Abdalazîm el-Bestevî (Thk), Mektebetü'd-Dâr, Medine-i Münevvere 1985, c.2, s.147.

¹⁰⁰ el-İclî, **Ma'rifetu's-Sikât**, c.2, s.146-147.

Alkame, fıkhıta o kadar ileri durumdadır ki ashabdan bazıları O'na soru sormaktadırlar ve O'ndan fetva istemektedirler.¹⁰² Aşağıdaki rivayet bunu teyit etmektedir;

“İbrahim’in rivayet ettiğine göre Alkame, şöyle demiştir:” Biz Huzeyfe ve Ebû Mes’ûd el-Ensârî ile birlikte balkonda oturuyorduk. Ansızın bir adam geldi. İkisine bir fariza hakkında sordu. Birbirlerine baktılar. Ben de dedim ki: “İzin verirseniz kardeşiniz Abdullah b. Mes’ûd’un görüşünü haber verebilirim.” İkisi birden:” Evet.” Dediler. Bu konuda şöyle şöyle diyordu dedim. Sonra:” Biz de aynı şekilde düşünüyoruz, fakat gördük ki unutmuşuz.”¹⁰³

Büyük allame Vekî’, Alkame’nin de içinde bulunduğu Süfyân-Mansûr-İbrahim-Alkame-Abdullah tarikini fakih ravilerden oluştuğu için A’miş-Ebû Vâil-Abdullah tarikine tercih etmiştir.¹⁰⁴ Bilindiği üzere mana ile rivayetin şartlarından biri de ravinin fakih olmasıdır. Bu yüzden Vekî’ fakih ravilerin tarikini tercih etmiş olmalıdır.

Alkame, fıkhıta derinleşmeyi, imanı arttırmakla bir görmektedir.¹⁰⁵

Alkame b. Kays, aynı zamanda kıraat ilminde de otoritedir. Aşağıda Alkame b. Kays’dan gelen A’miş ve Hamza’nın kıraat zincirini vereceğiz;

1- A’miş- Yahyâ b. Vessâb-Alkame-Abdullah b. Mes’ûd-Nebî (s.a.v.)¹⁰⁶

2- Hamza-İbn Ebî Leylâ ve Humrân b. A’yen- Ubeyd b. Nudayle el-Huzâil-Alkame-Abdullah b. Mes’ûd-Nebî (s.a.v.)¹⁰⁷

Alkame kıraatte o kadar ileri bir seviyede idi ki, sahabeden bazıları kendisine ayetlerin okunuşunu sormaktadırlar. Aşağıdaki olay Alkame’nin bu konudaki maharetini ortaya koymaktadır:

¹⁰¹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.56.

¹⁰² ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.59.

¹⁰³ el-İclî, *Ma’rifetu’s-Sikât*, c.2, s.148.

¹⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c.41, s.186.

¹⁰⁵ Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c.2, s.99.

¹⁰⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c.41, s.171.

¹⁰⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c.41, s.171-172.

Alkame, Şam'a gelmiştir. Alkame arkadaşlarıyla otururken yanlarına Ebû Derdâ gelmiştir. Ebû Derdâ, Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatiyle okuyan olup olmadığını sormuştur. Kendisini işaret etmişlerdir. (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى) ayetini O'nun nasıl okuduğunu sormuştur. (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالذِّكْرِ وَالْأُنْثَى) şeklinde okuyordu diye cevap vermiştir. Bunu üzerine:” Ben de Rasulullah (sav)’den aynı şekilde işitmiştim. Fakat benden (وَمَا خَلَقَ الذِّكْرَ وَالْأُنْثَى) diye okumamı istediler, fakat ben onlara uymadım.” Diye cevap vermiştir.¹⁰⁸

Alkame, diğer tabiîn âlimlerinde görüleceği üzere, tefsir sahasında da âlimdir. O bu ilmini hocası Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır. Abdullah b. Mes'ûd, Kur'an tefsirinde şöhret kazanan sahabilerdendir. Ayrıca O, Kur'an tefsiriyle ilgili kendisinden en çok rivayette bulunulan isimlerdendir.¹⁰⁹ İbn Mes'ûd Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, “Kur'an'ı şu kişilerden alınız” dediği sahabilerin başında gelmektedir.¹¹⁰ Abdullah b. Mes'ûd'un tefsir metodunu sonraki nesillere aktaran Kûfeli âlimlerden biri de hiç şüphesiz Alkame b. Kays'tır.¹¹¹ Zira O, Abdullah b. Mes'ûd'un ilmini büyük oranda elde etmiştir. Şimdi O'nun yaptığı bir tevili örnek vereceğiz:

(وَأَتُوا النَّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)¹¹² ayetini tevil ederken hanımına bize şu الهنى المرى den, yani afiyetle yenenden yedirir misin? Demiştir.¹¹³

Hiz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'dan sonra Kûfe'de imamet ve fetva işleriyle O ilgilenmiştir.¹¹⁴ O'nu İbrahim en-Nehâî takip etmiştir, sonra Mansûr sonra Süfyân sonra Vekî' sonra oğlu Dâvûd ilim halkasının başına geçmiştir.¹¹⁵

Aşağıda Alkame b. Kays'ın bazı fıkhi uygulamalarını vereceğiz:

“Alkame ve Abdullah b. Mes'ûd Kinde kapısında insanları iki safaya ayırmışlar. İbn Mes'ûd bir adama Kur'an okutmaktadır; Alkame de bir adama Kur'an

¹⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c.41, s.157.

¹⁰⁹ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.226.

¹¹⁰ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.228.

¹¹¹ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.228-229.

¹¹² Kur'an-Kerim, Nisa, 4/4.

¹¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c.8, s.208.

¹¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ*, c.4, s.54.

¹¹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c.41, s.175.

okutmaktadır. Bu işi bırakınca hac menâsikini ve helal-haramı müzakere etmektedirler.”¹¹⁶

Alkame seferdeyken cuma günleri sünnet olan guslü almamaktadır, Duhâ namazı da kılmamaktadır.¹¹⁷

Alkame hacca niyet edince şöyle demektedir: “Allah’ım nasipse hac yapmak istiyorum.” Mekke’ye girene kadar cuma günü gusül abdesti almamayı tercih etmektedir.¹¹⁸

“Mekke’ye doğru yola çıkarken, Alkame, Necef’te Esved, ise Kadisiyye’de namazları kasretmektedir.”¹¹⁹

Alkame, “Selamlaşmanın tamamlanması musâfaha iledir. Haccın tamamlanması ise Arafat’ta imamla iki vakit namaz kılmanladır” demiştir.¹²⁰

1.2.1. Alkame ve Hanefiler

Alkame b. Kays, Ebû Hanîfe ekolünün en önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Sahabeden Kûfe’nin en fakihleri Hz. Ali ve İbn Mes’ûd’dur. Alkame ise bu ikisinin en önemli talebesidir.¹²¹ Alkame’nin en önemli talebesi ise İbrahim en-Nehâî (v.96/714)’dir. İbrahim’in en gözde talebesi ise Hammâd’dır. Ebû Hanîfe ise Hammâd’ın en fakih öğrencisidir.¹²²

Alkame’nin içinde bulunduğu Ebû Yûsuf ve Muhammed >Ebû Hanîfe >Hammâd >İbrahim >Alkame veya Esved >İbn Mes’ûd tarikiyle rivayet edilen hadis Irak’taki isnadların en sahihi kabul edilmektedir.¹²³ Hatta Ebû Hanîfe >Hammâd

¹¹⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.55.

¹¹⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, c.8, s.208.

¹¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, c.8, s.208.

¹¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, c.8, s.208.

¹²⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, c.8, s.212.

¹²¹ Alkame, Hz. Ali’nin talebesi olmasına rağmen Kütüb-ü Tis’a’da O’ndan rivayeti bulunmamaktadır. Sadece Ahmed b. Hanbel’in ‘Müsned’inde O’ndan hutbe dinlediğine dair bir rivayet bulunmaktadır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Müessesetü’r Risâle, Beyrut 1995, c.2, s.311-312.

¹²² ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.5, s.236.; Ayrıca Bkz.: Muhammed Abdurreşîd Nu’mânî, *İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin Hadis İlmindeki Yeri*, Enbiya Yıldırım (Çev.), OTTO, Ankara 2015, s.30.

¹²³ Nu’mânî, *İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin Hadis İlmindeki Yeri*, s.68-69.

>İbrahim >Alkame veya Esved >İbn Mes'ûd tarikiyle rivayet edilen hadis sahihayn rivayetine takdim edilmektedir.¹²⁴

Bu isnad zinciri bize Alkame ve Hanefiler arasındaki kuvvetli bağı izah etmektedir.

Alkame, Ebû Hanîfe ekolünün kaynaklarından biri olduğu için, O'nun fetvalarıyla Hanefilerin fetvaları örtüşmektedir. Aşağıda bu fetvalardan bazılarını size aktaracağız:

- 1- Alkame b. Kays, abdestten sonra silinmeye ve kurulanmaya cevaz vermektedir.¹²⁵ Hanefiler de aynı şekilde amel etmektedirler.¹²⁶
- 2- Alkame b. Kays, İftitah tekbirinde ellerini kaldırmaktadır. Daha sonraki tekbirlerde ellerini kaldırmamaktadır.¹²⁷ Hanefiler de aynı şekilde elleri sadece iftitah tekbirinde kaldırmamaktadır.¹²⁸
- 3- Alkame, namazın iki selâmla sonlandırılacağına kaildir. Bir selâmlı yetersiz bulmaktadır.¹²⁹ Hanefiler de iki selâmın vacip olduğunu düşünmektedirler.¹³⁰
- 4- Alkame, Mekke'ye girmeden önce gusûl almayı müstehab kabul etmektedir.¹³¹ Hanefiler de aynı görüştedir.¹³²
- 5- Alkame, bayram günü namazdan önce gusûl almayı müstehab görmektedir.¹³³ Hanefiler de bayram namazına gitmeden önce yemek yemeyi, gusûl almayı, misvak kullanmayı ve koku sürünmeyi müstehab görmektedirler.¹³⁴

¹²⁴ Nu'mânî, *İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri*, s.70.

¹²⁵ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.1, s.58.

¹²⁶ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.1, s.61.

¹²⁷ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.1, s.178.

¹²⁸ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.1, s.181.

¹²⁹ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.1, s.225.

¹³⁰ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.1, s.226.

¹³¹ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.2., s.474.

¹³² Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.2., s.475.

¹³³ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.2., s.366.

¹³⁴ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, c.2., s.368.

6- Alkame, iki bayram günü kadınların namaza camiye gidebileceklerini söylemiştir.¹³⁵ Hanefiler de aynı görüştedir. Zira kadınların dışarı çıkmalarından maksat namazdır demişlerdir.¹³⁶

7- Alkame, Cuma namazında imam minbere çıktığında ve hutbedeyken konuşmayı mekruh görmüştür.¹³⁷ Hanefiler de aynı kanaattedir.¹³⁸

¹³⁵ Mellâvî, Fıkhı Alkame b. Kays en-Nehaî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî, c.2., s.371.

¹³⁶ Mellâvî, Fıkhı Alkame b. Kays en-Nehaî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî, c.2., s.372.

¹³⁷ Mellâvî, Fıkhı Alkame b. Kays en-Nehaî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî, c.1., s.339.

¹³⁸ Mellâvî, Fıkhı Alkame b. Kays en-Nehaî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhî'l-Hanefî, c.1., s.340.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. HADİS BİLGİSİ

Hadis, lügatte kadimin zıddı cedid (yeni) manasına geldiği gibi, haber manasına da gelir ve bu kelimedenden türeyen bazı fiiller, haber vermek ve nakletmek gibi manalarda kullanılır. İstılahta ise Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sözlerine ıtlak olunmuş ve O’nunla ilgili bütün haberlere hadis denilmiştir.¹³⁹ Başka bir tanımı ise şöyledir:” Söz, fiil, yaratılış ve huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygamber’e nispet edilen her şeydir.”¹⁴⁰

Alkame b. Kays, muhadramûndan olup, tabiînin büyüklerindendir. Bu nedenle pek çok sahabe ile görüşmüş onlardan hadis rivayetinde bulunmuştur. İleride Alkame’nin hocaları bahsinde anlatılacağı üzere, muksirûndan olan Hz. Aişe ve Hocası Abdullah b. Mes’ûd gibi çok hadis rivayet (848-892 hadis)¹⁴¹ eden sahabeden hadis almış ve aktarmıştır. Aynı zamanda fakih olan Abdullah’la ve Hz. Ömer’le birliktelikleri olmuş ve onlardan rivayette bulunmuştur. Bu sayede hem iyi bir muhaddis hem de iyi bir fakih olmuştur. Öyle ki ilmi kişiliğini anlatırken değindiğimiz gibi sahabeden bazıları O’ndan fetva sormaktaydılar. İleride

¹³⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, c.3, s.75., Koçyiğit, **Hadis usulü**, s.10-11.,

¹⁴⁰ Ahmet Yücel, **Hadis Usulü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2012, s.31.

¹⁴¹ İbn Kesîr’in muksirûna ilave ettiği Abdullah b. Mes’ûd’un, Bakî b. Mahled’in el-Müsned’inde 848, Ahmed b. Hanbel’in el-Müsned’inde 892 rivayeti vardır. Bkz. Cemal Ağırman “Muksirûn”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2006, c.31, s.534.

değınileceğı üzere Kûfe'nin fakihi yeğeni İbrahim Nehaî, kendisinden bolca rivayette bulunmuştur ve Hanefî ekolünü beslemiştir.¹⁴²

Zehebi, O'nu hadis bilgisinin çokluğundan ötürü hadis hâfızı¹⁴³ olarak zikretmektedir.¹⁴⁴ Alkame'nin, hafız olduğı için çok hadis bildiğini tahmin etmekteyiz. Bununla birlikte kendisinden hadis rivayet etmesi istendiğinde bunu arkamda iz bırakmak istemiyorum diyerek reddettiğı olmuştur.¹⁴⁵ Bununla beraber rivayette bulunduğı bir hadis halkası bulunmaktadır. Alkame b. Kays'ın hıfzı da kuvvetlidir. Hadisleri müzakere etmeyi tavsiye etmektedir. Hadisleri yazmayıp ezberlemektedir. Bu özellikleri de O'nun hadis hâfızı olmasında etkili olmalıdır.

Kütüb-ü Sitte'de Buhari'nin Sahih'inde 55 adet, Müslim'in Sahih'inde 46 adet, Tirmizi'nin Sünen'inde 33 adet, Nesâî'nin Sünen'inde 48 adet, Ebû Dâvud'un Sünen'inde 24 adet, İbn Mâce'nin Sünen'inde 22 adet rivayeti bulunmaktadır. Bu yekûn bize Alkame'nin hadis bilgisi hakkında bir fikir vermektedir.

2.2. GÜVENİLİRLİK DURUMU

Ravinin güvenilirlik durumu, cerh ve ta'dîl ilmiyle alakalıdır. Cerh, sözlükte silahla bir kişiye etki etmek anlamına gelmektedir.¹⁴⁶ Terim anlamı ise fisk, tedlîs ve yalancılık gibi şahsında veya güvenilir râvilere muhalefet etmek gibi rivayetinde bulunan bir kusurdan dolayı râviyi ve rivayetini reddetmektir.¹⁴⁷ Ta'dîl, ise (عَدْلٌ) fiilinin mastarıdır. Arapçada karnı çuval gibi oldu ve doldurdu anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Terim anlamı ise râvinin rivayetinin kabulünü gerektirecek güvenilirlik vasıflarına sahip olduğunu belirlemektir.¹⁴⁹

¹⁴² Nu'mânî, **İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri**, s.30.

¹⁴³ Hâfız genel kabule göre 100.000 hadisi isnadlarıyla ezberleyen, isnatlardaki râvileri cerh-ta'dîl durumları ile birlikte bilen hadis âlimidir. Diğer tanımı ise, hadislerin sonraki nesillere sahih olarak ulaşmasında büyük emeğı geçen âlim şeklindedir. Bkz. Yücel, **Hadis Usulü**, s.95.; Abdullah Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2009, s.108.

¹⁴⁴ ez-Zehebi, **Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ**, c.4, s.53.

¹⁴⁵ Ebû Nu aym el-İsfehânî, **Hilyetu'l-Evliyâ**, c.2, s.99-100.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c.2, s.233.

¹⁴⁷ Yücel, **Hadis Usulü**, s.202.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c.9, s.85.

¹⁴⁹ Yücel, **Hadis Usulü**, s.202.

Adalet, hadis terimi olarak râvinin rivayet ehliyetini ifade etmektedir. Adalet sahibi râvi ile, Allah (c.c.)’ın emirlerine uyan, yasaklardan kaçan, adalete aykırı davranışlardan uzak duran, kişiliğine zarar veren söz ve davranışlardan sakınan kimselere kastedilmektedir.¹⁵⁰

Zabt ise, terim olarak râvinin işittiği bir hadisi arada uzun bir zaman geçse bile dilediği anda hatırlayıp rivayet edecek şekilde ezberleyerek her türlü değişiklikten koruma yeteneğine sahip olmasıdır.¹⁵¹

Araştırmamızda Alkame b. Kays’ı cerh eden bir ifadeye rastlamadık. Alkame, kendisi hafıza kuvvetinden övgüyle bahsetmektedir, hadisleri yazmamakta ve müzakereyi tavsiye etmektedir. Zehebî’nin de ifade ettiği gibi O bir hadis hafızıdır. Bu hususlar O’nun zabt kabiliyetine delil olarak gösterilebilir.

Adalet sıfatına gelince, Alkame rabbânî bir kişiliğe sahiptir¹⁵² ve çok Kur’an okuyan bir kimsedir. Hatta beş günde bir hatim yapmaktadır.¹⁵³ Dinine zarar verir endişesiyle devlet büyüklerinin yanına gitmemektedir.¹⁵⁴ Kendisine hakaret edilse de sabırlı davranmayı tercih etmektedir.¹⁵⁵ Tanınmamak ve arkasında iz bırakmamak için kendisinden ilim meclislerinde sünneti öğretmesi istendiğinde bunu reddetmiştir.¹⁵⁶ Haramdan ve şüpheli şeylerden kaçınmaktadır. Bir defasında bir deve satmıştır bir süre sonra adam deveyi beğenmediği için geri vermek istemiştir. Beraberinde birkaç dirhem vermek istemiştir. Alkame deve bizimdir fakat dirhemlerinde hakkımız yok demiştir.¹⁵⁷ Bütün bu özellikleri düşünüldüğünde Alkame b. Kays, adalet sıfatlarına sahiptir, diyebiliriz.

“Hz. Peygamber (s.a.v.), hayattayken ve sahabe döneminin başlarında, hadis ravilerinden şüphe edilmemiş ve sahabe birbirlerinin rivayetlerini kabul etmede tereddüt göstermemişlerdir. Sahabeden bazılarının, ravilerle ilgili özel birtakım şartları olmasına rağmen, bu durum, o dönemin genel bir tavrı haline gelmemiştir.

¹⁵⁰ Yücel, **Hadis Usulü**, s.101.

¹⁵¹ Yücel, **Hadis Usulü**, s.103.

¹⁵² İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.211.

¹⁵³ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.207.

¹⁵⁴ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.209.

¹⁵⁵ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk.**, c.41, s.183.

¹⁵⁶ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.210.

¹⁵⁷ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.211.

Daha sonra Hz. Ali ve. Muaviye arasında cereyan eden tatsız olaylar, Müslümanlar arasında tarafgirlik meylini ortaya çıkarmıştır. Fitne tabir edilen bu olaylardan sonra, az da olsa hadis uydurmacılığı ile tanışılmıştır. İşte bu durum, rivayette bulunan raviler hakkında, seçici davranılmasına yol açmıştır.”¹⁵⁸

Mesela İbn Abbas, “Hadislere yalan karıştırılmadan önce Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakledilen her söze, gözlerini dört açarak kulak verdiklerini, ancak insanların her duyduklarını nakletmeye başladıklarında sadece bildikleri rivayetleri dinlediklerini” söylemiştir.¹⁵⁹ İbn Sîrîn de: “Eskiden isnadı sormazlardı. Fakat ne zaman ki fitne ortaya çıktı. ‘Kendilerinden rivayet ettiğin adamların isimlerini bize söyle.’ demeye başladılar. Ehl-i Sünnet’e tabi olanların hadisleri kabul edildi. Ehl-i Bidat’ten olanların hadisleri kabul edilmedi.” Demiştir.¹⁶⁰

Böylelikle cerh ve ta’dil ilmi de ortaya çıkmıştır ve cerh ve ta’dil edebiyatı oluşmaya başlamıştır. Bu edebiyatı incelediğimizde Alkame b. Kays ile ilgili şu sonuçlara vardık:

Tablo 1: Alkame b. Kays’ın Güvenilirlik Durumu

Zehebî	Tezkiretu’l-Huffâz’da zikretmiş. ¹⁶¹
Fadl b. Dükeyn	Sika ¹⁶²
Iclî	Ma’rifetu’s-Sikât’ta zikretmiş. ¹⁶³
Yahya b. Maîn	Sika ¹⁶⁴
Ahmed b. Hanbel	Sika ¹⁶⁵
İbn hacr	Sika, Sebt ¹⁶⁶
Zehebî	Hâfiz ¹⁶⁷

¹⁵⁸ Ömer Özpınar, **Hadis Edebiyatının Oluşumu**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s.271.

¹⁵⁹ el-İmâm Ebû’l Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Thk.), Dâru İhyâu Tûrâsî’l Arabî, Beyrut tsz., c.1, s.13.

¹⁶⁰ Müslim, **Sahîhu Müslim**, c.1, s.15.

¹⁶¹ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Tezkiretu’l-Huffâz**, The Dairatu’l-Ma’arif-il Osmania, Hindistan 1958, c.1, s.48.

¹⁶² İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.213.

¹⁶³ el-Iclî, **Ma’rifetu’s-Sikât**, c.2, s.145.

¹⁶⁴ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk.**, c.41, s.186.

¹⁶⁵ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk.**, c.41, s.186.

¹⁶⁶ Ebûl Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, **Takrîbu’t-tehzîb**, Muhammed Avvâme (Thk.), Dâru’r-Reşîd, Halep 1991, s.397.

¹⁶⁷ ez-Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ**, c.4, s.53.

2.3. HADİS ÖĞRENİMİ

Alkame b. Kays'ın, ilk dini öğreniminin Yemen'de gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndermiştir.¹⁶⁸ Ardından, Neha' kabilesi heyeti Medine Şehrine gelmişlerdir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den İslam'ı öğrenerek Yemen'e dönmüldür. Hem Muaz hem de bunlar aracılığı ile İslam dini hakkında bilgi edinmiş olması mümkündür.

Alkame b. Kays'ın kabilesi Neha', Kûfe Şehri kurulduktan sonra, askeri üs olarak kurulan bu şehre yerleşmiştir. Alkame'nin en fazla rivayette bulunduğu sahabi Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ömer tarafından Kûfe'ye öğretim için gönderilmiştir. O'nun gelişiyle Kûfe ilim medresesi meydana gelmiştir. Bu medreseden Alkame b. Kays, el-Esved b. Yezid, Mesrûk, el-Hâris b. Kays, Abîde es-Selmânî, eş-Şâbî gibi tanınmış tabiîn uleması yetişmiştir. Hz. Ali'nin, hilafet merkezini bu şehre taşımasından sonra şehir, garnizon olmaktan çıkmış, İslam devletinin başkenti olmuştur. Bu yüzden pek çok sahabi bu şehre yerleşmiş ve hayatlarının geri kalanının burada geçirmişlerdir. Alkame b. Kays'ın, ilminin büyük bir kısmını Kûfe şehrinde yerleşen sahabeden aldığını söyleyebiliriz.¹⁶⁹ Kûfe'ye yerleşen sahabe arasında, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ammar b. Yâsir, Habbâb b. el-Eret, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Ebû Musa el-Eş'ârî, Selmân el-Fârisî sayılabilir.¹⁷⁰

Alkame b. Kays'ın ilmi kişiliği başlığı altında anlattığımız üzere Alkame, hac ibadetini yerine getirmek için Mekke ve Medine şehirlerine yolculuklar yapmıştır. Hac ibadeti sırasında sahabe ile görüşüp onlardan hadis almış olması ihtimal dâhilindedir. Zira O, Medine şehrinde yaşayan Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Osman gibi sahabilerden hadis rivayet etmiştir.

Alkame b. Kays, rihle denilen ilim yolculuklarına da çıkmıştır. Bu amaçla Hz. Aişe ve Hz. Ömer'den hadis almak için Medine şehrine, Ebû'd-Derdâ'dan hadis

¹⁶⁸ İbn Kesîr, **Büyük İslam Tarihi**, Mehmet Keskin (Çev.), Çağrı yayınları, İstanbul 1994, c.2, s.268.

¹⁶⁹ Talât Koçyiğit, **Hadîs Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s.92-93.

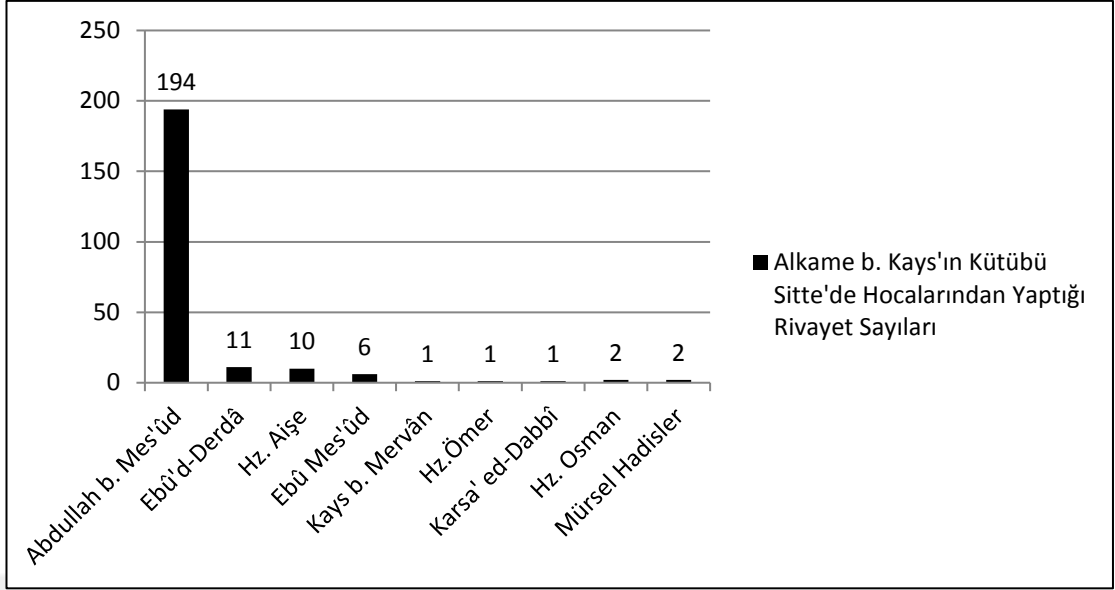
¹⁷⁰ Ahmet Hamdi Furat, **Kûfe Ekolü**, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2009, s.94.

almak için ise Şam şehrine yolculuklar düzenlemiştir.¹⁷¹ Ebû'd-Derdâ'dan rivayet ettiği hadisler Kütüb-ü Sitte'de yer almaktadır.

Alkame b. Kays'ın, Kütüb-ü Sitte'de 228 adet rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetleri hangi hocalarından rivayet ettiğini gösteren tablo aşağıdadır:

¹⁷¹ El Hâfız Ebû Muhammed Ali b. Hazm, **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, Mektebetu'l-Hâncî, Mısır 1346, c.2, s.130.; Ayrıca bkz. M. Yaşar Kandemir, **Mevzû Hadisler**, İFAV yayınları, İstanbul 2011, s. 134.

Şekil 1: Alkame b. Kays'ın Hocalarından Yaptığı Rivayet Sayısı

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Alkame b. Kays, en çok rivayeti Abdullah b. Mes'ud'dan yapmıştır. Zira O, Abdullah b. Mes'ud'un en önemli talebesidir. Abdullah, “Ben ne okuyor ve biliyorsam Alkame de okuyor ve biliyor” demiştir. O, Kûfe'ye gelip Abdullah b. Mes'ud'dan ayrılmamıştır. Bunun sonucu olarak Alkame en çok rivayeti Abdullah b. Mes'ud'dan yapmıştır.

Alkame, en çok rivayeti fıkıh ve tefsir konularında yapmıştır. Bu da Abdullah b. Mes'ud'un ön plana çıkan fıkıhçı ve tefsirci kişiliği ile alakalı olmalıdır.

Alkame, ikinci en çok rivayeti Ebû'd-Derdâ'dan yapmıştır. O'ndan rivayetleri çoğunlukla kıraat ilmiyle alakalıdır.

Hz. Aişe'den rivayetleri ise genellikle Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in ev ve aile hayatı ile alakalıdır ve fikhî konulardadır. Bu da Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşi olmasıyla ve fıkıhçı yönüyle ilgili olmalıdır.

Ebû Mes'ud'un altı adet rivayeti olmasına rağmen tamamı Bakara Suresi'nin faziletiyle alakalıdır.

Diğer ravilerden rivayeti ise çok azdır. Alkame'nin Kütübü Sitte'de iki adet mürsel rivayeti vardır.

Şimdi Alkame'nin hadisleri alırken kullandığı eda sigalarına dair döküm verip, Hadislerini hocalarından nasıl aldığını tespit etmeye çalışacağız.

2.3.1. Kullandığı Eda Sigaları

Tablo 2: Alkame b. Kays'ın Kullandığı Eda Sigaları

Kullandığı Eda Sigaları	Buhari	Müslim	Ebû Dâvud	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce
An	38	27	13	28	34	17
Kâle/Kâlet	15	17	10	4	7	2
Ennehû Kâle	-	-	-	-	1	-
Ahberanî	1	2	-	1	1	-
Yekûlû	1	-	-	-	-	1
Haddesenâ	-	-	-	-	1	-
Haddesenî	-	-	-	-	2	-
Zekera	-	-	-	-	-	1
Enbeenî	-	-	-	-	-	1
Enne Fulânen Fe'ale	-	-	1	-	-	-
Eda Sigası Yok	-	-	-	-	3	-
Toplam	55	46	24	33	48	22

Edâ sigaları, “Alınan (öğrenilen, tahammül edilen) bir hadisi başkasına naklederken, alınış şekline uygun olarak kullanılan kalıp ifadeler”¹⁷² olarak tanımlanmıştır. İsnadda zikredilen bu lafızlar aynı zamanda hadisin isnadında inkıta bulunup bulunmadığına da delalet etmektedir.¹⁷³

Hicri birinci asırda ıstılâhî anlamda edâ lafızlarından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Edâ lafızları hicrî birinci asrın sonu ile ikinci asrın başlarında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Muhaddislerin çoğuna göre sahâbenin hadis rivayeti sırasında kullandıkları أخبرنا، حدثنا، قال، عن، gibi lafızların hepsi سمعت anlamındadır.¹⁷⁴ Alkame b. Kays'ın hicrî 62 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa, O'nun kullandığı edâ sîgaları da semâya delalet etmektedir diyebiliriz. Alkame sadece iki yerde Mürsel rivayette bulunmuştur. Bunun da semâya delalet etmediği açıktır.

¹⁷² Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s.59.

¹⁷³ Yücel, **Hadis Usulü**, s.82.

¹⁷⁴ Ahmet Yücel, **Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2014, s. 88.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Alkame b. Kays'ın en çok kullandığı edâ sigaları, “an” sonra kâle/kâlet” kalıplarıdır. Diğer edâ sigaları fazla kullanılmamıştır.

An sîgası, semâ ve kıraat yolları için kullanılmaktadır. Burada “an” sîgasının kullanılış amacı, henüz ıstılâhî anlamda hadis öğretim metotlarının ve edâ sigalarının oluşmamasıdır. Burada ifade edilen lafızlar hafzedilip yerlerine bu “an” lafzı konulmuştur.¹⁷⁵ Bazen de bu sîga kolaylık olsun diye kullanılmıştır.¹⁷⁶ İmam Şafî, bu sigayı semâ dışında kullananların az olduğunu ifade etmiştir. O, sözü edilen siganın hangi metoda delalet ettiğine ve bu sîga ile rivayetlerin sıhhatinin râvilere göre değişeceğine işaret etmektedir. Buna göre söz konusu sigayı kullanan ravi, tedlis yapmakla tanınmıyorsa rivayeti semâyâ delâlet etmektedir.¹⁷⁷ Alkame'nin tedlis yaptığına dair bir tespitemizin olmaması ve Alkame'nin tahammül yollarının belirginleşmediği bir dönemde yaşamış olması da Alkame'nin hocasından “an” rivayet sîgası ile almış olduğu hadislerin semâ ile olduğunu göstermektedir.

Kâle lafzı ise, “Ravinin semâ yoluyla almış olduğu bir hadisi edâ ederken kullanabileceği en düşük sîga.” Olarak tanımlanmıştır.¹⁷⁸ Hammâd b. Zeyd (ö.179), Eyyûb es-Sahtiyânî'den; Hemmâm b. Yahya (ö.164), Katâde'den; Haccâc b. Muhammed el-A'ver (ö.206), İbn Cüreyc'den rivayet ederken “Kâle” lafzını semâyâ delalet etmek için kullanmışlardır.¹⁷⁹ Bu lafız genelde müzâkere esnasında alınan semâyâ delalet etmek için kullanılmıştır.¹⁸⁰ Alkame'nin rivayetlerinde kullandığı kâle sîgasının konuşma dilinde kullanılan “dedi” manasında kullanılmış olması da mümkün görünmektedir.

Alkame'nin, Ebû'd-Derdâ'dan rivayetlerinde kullandığı “kâle” lafzı hem ıstılâhî hem de günlük konuşma dilindeki, “dedi” ifadesiyle örtüşmektedir. Zira rivayetlerden Alkame'nin, Ebû'd-Derdâ ile yüzyüze görüştüğü anlaşılmaktadır.

Alkame, Hz. Aişe'den rivayet ederken de yine “kâlet”, lafzını kullanmıştır. Burada da Alkame, hocasıyla yüzyüze görüşmüştür.

¹⁷⁵ Aydın, **Hadis İstilahları Sözlüğü**, s.24.

¹⁷⁶ Yücel, **Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.100.

¹⁷⁷ Yücel, **Hadis Usulü**, s.85.

¹⁷⁸ Aydın, **Hadis İstilahları Sözlüğü**, s.146.

¹⁷⁹ Yücel, **Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.97-98.

¹⁸⁰ Yücel, **Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.100.

Haddesenî ve haddesenâ, lafızları da yine semâya işaret etmek üzere kullanılmıştır.¹⁸¹

Şu'be'nin, “أخبرنا وحدثنا” lafızlarından biriyle rivayet edilmeyen hadis abur cuburdur.” Dediği rivayet edilmektedir.¹⁸²

Alkame, Kütübü Sitte' de beş yerde أخبرني lafzını kullanmıştır. Hicri ikinci ve üçüncü asırlarda sema, kıraat, icaze ve münavele metotlarında kullanıldığını bildiğimiz bu siga¹⁸³ Alkame tarafından Abdullah b. Mes'ûd'la bir konuşma esnasında vuku bulan bir rivayet için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Burada bu siga semâya delalet etmektedir. Bu lafzın sözlük anlamıyla kullanılmış olması da muhtemeldir.

Alkame, sadece İbn Mâce'de Kays b. Rûmî'nin kendisinden yaptığı rivayette, أنبأني sîgasını kullanmıştır. Alkame, bu rivayeti Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır.

İbn Cüreyc, bu sigâyı kıraat metodu için kullanmıştır. Şu'be, Şuayb b. Ebû Hamza gibi bir kısım muhaddisler, bu sigâyı icazet metodu için de kullanılabileceğini söylemişlerdir.¹⁸⁴

Abdullah b. Mes'ûd'un, sahife sahibi olduğu ve kendisinden yazmak suretiyle hadis alındığı bilinen sahabilerden biridir.¹⁸⁵ Fakat Alkame, hadis yazmaya karşıydı. Buradan ve Alkame ile ilgili rivayetlerde O'nun icâzet yoluyla hadis aldığına işaret eden bir merviyâtın bulunmaması sebebiyle Alkame'nin, icâzet yoluyla hadis almadığını düşünmekteyiz. Burada söz konusu sîga ya kıraat metodu için veya sözlük anlamında kullanılmış olmalıdır.

Yine “ذكر” sigası, “Kendisinden hadis rivayet ettiği hocayla karşılaşp ondan hadis aldığı bilinen ve tedlîs de yapmayan bir ravinin bu hocadan semâ yoluyla almış olduğu bir hadisi rivayet ederken kullanabileceği en düşük sîga”¹⁸⁶ olarak tanımlanmıştır.

¹⁸¹ Yücel, **Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.89.

¹⁸² Yücel, **Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.92.

¹⁸³ Yücel, **Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.93.

¹⁸⁴ Yücel, **Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.96.

¹⁸⁵ İsmail Lütü Çakan, **Hadis Edebiyatı**, İFAV Yayınları, İstanbul 2011, s.37.

¹⁸⁶ Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s.337.

Alkame'nin Abdullah b. Mes'ûd'tan bu sîga ile sadece bir yerde rivayette bulunduğunu tespit ettik. Alkame'nin hocası Abdullah ile karşılaştığını zaten bilmekteyiz. O'nun tedlis yaptığına dair bir rivayete ise İbn Hacer'in "Tabakâtu'l-Müde'llisîn", Suyûtî'nin "Esmâu'l-Müde'llisîn", Nesâî'nin "Zikru'l Müde'llisîn" adlı kitaplarında rastlayamadık.

Bu bilgiler ışığında bu sîga ya semâya ya da diğer sîgalarda olduğu gibi sözlük anlamına delâlet etmektedir.

Diğer bir edâ sîgası ise يقول lafzıdır. Bu lafza Buhârî ve İbn Mâce'de rastladık. Bu formatta bir edâ lafzına usûl kitaplarında rastlayamadık. قال fiilinin muzârîsi olan bu ifade sözlük anlamında kullanılmış olmalıdır.

Son olarak mu'en'en hadislerde¹⁸⁷ kullanılan enne fulânen fe'ale/kâle kalıbında edâ sîgasına Sünen-i Ebî Dâvud'da ve Sünen-i Nesâî'de rastladık.

Bu lafzın ittisal mı? İnkıtaa mı? Delalet ettiği konusunda ihtilaf vardır. Âlimlerin çoğuna göre أَنَّ lafzıyla hocasından nakilde bulunan ravi hocasıyla görüşmüşse ve tedlis de yapmıyorsa rivayeti muttasıldır.¹⁸⁸

Alkame'nin أَنَّ edatıyla yaptığı bu iki rivayet, hocası Abdullah b. Mes'ûd'dan gelmektedir. Biz, Alkame'nin Abdullah b. Mes'ûd ile görüştüğünü bilmekteyiz. Aynı zamanda Alkame, tedlis yapmamıştır. Bu durumda Alkame'nin bu tür rivayetleri muttasıl olmaktadır.

2.3.2. Alkame b. Kays'ın Hocaları

Bu bölümde Alkame b. Kays'ın Kütüb-ü Sitte'de kendilerinden rivayette bulunduğu hocalarının biyografilerine ilişkin bilgilere yer verilecektir.

¹⁸⁷ Senedinde bir yerde bile olsa, "enne fulânen kale, haddese, fe'ale şeklindeki rivayet sigası kullanılmış hadis. Bkz. Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s.199.

¹⁸⁸ Ebû Amr Osman b. Abdırrahman İbn Salâh, **Ulûmu'l Hadis**, Matbaatu'l İlmiyye, Halep 1931, s.69.

2.3.2.1. Abdullah b. Mes'ûd (v. 32/652-53)

Abdullah b. Mes'ûd'un nesebi, Abdullah b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb b. Şemh b. Fâr b. Mahzûm b. Sâhile b. Kâhil b. el-Hâris b. Teym b. Sa'd b. Huzeyl el-Huzelî'dir. Künyesi, Ebû Abdurrahman'dır. ¹⁸⁹

Annesi, Ümmü Abdullah bt. Abduvedd'dir, müslüman olmuştur ve sahabe hanımlardandır. ¹⁹⁰

Abdullah b. Mes'ûd, ilk Müslümanlardandır. ¹⁹¹ Müslümanların altıncısıdır. ¹⁹² “İki defa hicret etmiştir. Bedr Savaşı'na katılmıştır. Rasulullah (s.a.v.)'tan ayrılmazdı. Ayakkabılarını taşırdı.” ¹⁹³

“Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den çok rivayette bulunmuştur. Hz. Ömer ve Sa'd b. Muaz'dan da hadis rivayet etmiştir.” ¹⁹⁴ Kendisinden, Tabînden Alkame, Ebu'l Esved, Mesrûk, Rebî' b. Huseym, Kadı Şurayh, Ebû Vâil, Zir b. Hubeyş rivayette bulunmuştur. ¹⁹⁵

“Rasulullah (s.a.v.), O'nu Zübeyr ile kardeş yaptığı. Hicretten sonra ise Muaz b. Cebel ile kardeş yaptığı bilinmektedir.” ¹⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.), O'nun için İslam'ın ilk yıllarında sen öğretici bir gençsin, diye buyurmuştur. ¹⁹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağzından yetmiş sure aldığını kendisi söylemiştir. ¹⁹⁸ “Mekke'de Kur'an-Kerîm'i açıktan okuyan ilk kişidir.” ¹⁹⁹

Ebû Musa ve kardeşi, Yemen'den geldiklerinde İbn Mes'ûd ve annesini Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in evine sıkça girip çıkmalarından dolayı ehl-i beytten sandıkları rivayet edilmiştir. ²⁰⁰

¹⁸⁹ Ebûl Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Thk.), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995, c.4, s.198-199.

¹⁹⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹¹ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹² İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹³ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.199.

¹⁹⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.200.

¹⁹⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, c.4, s.200.

H. Ömer, O'nu İslam'ı öğretmek için Kûfe şehrine göndermiştir. Şam'ın fethine katılmıştır. H. Osman halife olunca O'nu tekrar Kûfe şehrine göndermiştir. Sonra O'nu Medine'ye çağırmıştır. H.32 veya 33'te Medine'de vefat etmiştir.²⁰¹ Cennetü'l-Bâkî'ye defnedilmiştir. Namazını H. Osman, kıldırmıştır.²⁰²

2.3.2.2. H. Âişe (v. 58/678)

Nesebi, Âişe bt. Ebî Bekr b. Ebî Kuhafe b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüey'dir.²⁰³

Annesi Ümmü Rûman'dır. Kendisinden rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile Şevval ayında, Bisetten on sene sonra hicretten 3 sene evvel evlenmiştir.²⁰⁴

H. Peygamber (s.a.v.), çocuğu olmadığı halde O'nu Ümmü Abdullah diye künyelemiştir.²⁰⁵ Abdullah, kız kardeşi Esma ve Zübeyr b. Avvâmın oğullarının ismidir.²⁰⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den çok hadis rivayet etmiştir. Babası Ebû Bekir'den, H. Ömer'den, Sa'd b. Ebî Vakkas'den, H. Fatıma'dan ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur.²⁰⁷

Kendisinden, kız kardeşi Ümmü Gülsüm, sütkardeşi Avf b. el-Hâris, erkek kardeşinin iki oğlu el-Kasım ve Abdullah rivayette bulunmuştur.²⁰⁸ Ayrıca tabînin büyüklerinden, Saîd b. el-Müseyyeb, Alkame b. Kays, Amr b. Meymûn, Hemmâm b. el-Hâris, Mesrûk b. el-Ecda', Esved b. Yezid en-Nehaî, Ebû Vâil ve başkaları rivayette bulunmuştur.²⁰⁹

²⁰⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, c.4, s.200.

²⁰¹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, c.4, s.201.

²⁰² Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstiâb fî Mârifeti'l-Ashâb*, Ali Muhammed el-Becâvî (Thk.), Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, c.3, s.994.

²⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.10, s.57-58.

²⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.10, s.58.

²⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.10, s.64.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.10, s.66.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.7, s. 682.

²⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.7, s. 683.

²⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.7, s. 683.

Mesrûk, O'ndan rivayet ederken “es-Sâdika binti sıddîk” diye bahsetmiştir.²¹⁰

Ashabın büyükleri O'ndan feraiz ilmini; yani miras taksimini sormaktaydılar.²¹¹ Kur'an'ı, feraizi, helal-haramı, neseb ilmini, O'ndan daha iyi bilen olmadığı rivayet edilmektedir.²¹² Fıkıhı ve reyî en iyi olan sahâbi olduğu rivayet edilmektedir. İşinden çıkılmayan bir iş olduğu zaman O'na sormaktaydılar ve bu ilmi ancak O'nda buldukları anlatılmaktadır. O'nun ilminin, Peygamber Efendimiz (sav)'in hanımlarının hatta diğer kadınların ilminin toplamından fazla olduğu rivayet edilmiştir.²¹³

Kendileri çok cömert ve dindar bir kimsedir. Hişam b. Urve, O'nun yetmiş bin dirhem tasadduk ettiğini gördüğünü söylemektedir.²¹⁴ Yıl boyu oruç tuttuğu rivayet edilmektedir.²¹⁵

“Hicri 58 yılında Ramazan ayında Medine'de vefat etmiştir.”²¹⁶“Vasiyeti, tabutunun meşale ile takip edilmemesi ve kırmızı kadife ile örtülmemesi olmuştur.”²¹⁷

2.3.2.3. Ebû Mes'ûd el-Ensârî (v.42/662)

Nesebi, Ukbe b. Amr b. Avf b. el-Hâris b. el-Hazrec'dir. Hudâra kabilesindendir. Akabe biyatında bulunmuştur. Bu sırada henüz çocuktur. “Bedir Savaşı'nda²¹⁸ bulunmamıştır. Fakat Uhud Savaşı'na katılmıştır. Kûfe'ye yerleşmiştir. Hz. Ali Sıffîn Savaşı'na çıkınca O'nu Kûfe'de yerine vekil olarak bırakmıştır. Sonra O'nu bu görevden almıştır. Muâviye b. Süfyân'ın hilafetinin sonlarında Medine'de vefat etmiştir.”²¹⁹

²¹⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.10, s.64.

²¹¹ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.10, s.66.

²¹² Ebû Nuaym el-İsfahânî, **Hilyetu'l-Evliyâ**, c.2, s.49-50.

²¹³ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.7, s. 684.

²¹⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.10, s.66.

²¹⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.10, s.67.

²¹⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.7, s. 684.

²¹⁷ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.10, s.73.

²¹⁸ Buhârî başta olmak üzere muhaddisler Ebû Mes'ûd'un Bedir Gazvesi'nde bulunduğunu kaydederler. Vâkıdî ve diğer siyer alimlerinin çoğu ise, O'nun bu gazveye katılmadığını kesin bir ifade ile belirtirler.Bkz.: Müctebâ Uğur, “Ebu Mes'ûd el-Bedri”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 1994, c.10, s.187.

²¹⁹ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, c.8, s.138.

Kendisinden, Abdullah b. Yezîd el-Hatmiy', Ebû Vâil, Alkame, Mesrûk, Amr b. Meymûn rivayette bulunmuştur.²²⁰

2.3.2.4. Ebû'd-Derdâ (v.32/652)

Nesebi, Uveymir b. Zeyd b. Kays b. Âişe b. Ümeyye b. Mâlik b. Âmir b. Adiy b. Ka'b b. el-Hazrec b. el-Hâris b. el-Hazrec'tir. Annesi, Muhabbe bt. Vâkîd'dir.²²¹

Ailesi, İslam'ı geç kabul etmiştir. Abdullah b. Revâha cahiliyyede O'nun arkadaşıdır. Bir gün evine geldi ve taptığı putu kırmıştır. Ebû'd-Derdâ Evine geldiğinde karısı arkadaşının putuna yaptığını haber vermiştir. Kendi kendine düşünmüştür: "Bu put kendisini bile koruyamamaktadır." Abdullah ile Hz. Peygamber'in yanına gelmiştir ve İslam'a girmiştir.²²²

Müslüman olmadan önce ticaretle uğraşmaktadır. İslam'a girdikten sonra ticaret ile ibadet arasında muhayyer kalmış ve ibadeti tercih ederek ticareti bırakmıştır.²²³

"Rasulullah (sav)'den çok hadis rivayet etmiştir. O'nunla çok savaşa katılmıştır."²²⁴

H. Peygamber (sav)'den hadis rivayet ederken yanlış rivayet ederim korkusuyla, "Eğer rivayet ettiğim gibi değilse bunun benzeri veya bu şekilde" diye rivayet ettiği söylenmektedir.²²⁵ Şam'a yerleşmiştir ve ölene kadar orada kalmıştır.²²⁶

"Bir saat tefekkür, geceyi namazla geçirmekten hayırlıdır." Hadisini rivayet etmiştir.²²⁷

"Ebû'd Derdâ, ölüm döşegindeyken şikâyet etmiştir. Arkadaşları neden şikâyet ettiğini sormuşlardır. O: "Günahlarımdan dolayı." Demiştir. Peki, neyi

²²⁰ İzzuddîn Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed İbnu'l Esîr, *Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012, s.857.

²²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.395.

²²² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.395.

²²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.395.

²²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.396.

²²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.396.

²²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.396.

²²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c.9, s.396.

arzuluyorsun demişlerdir? O: “Cenneti.” Demiştir. Doktor çağırılım mı? Demiştir. O: “Beni yatağa düşüren O’dur. “Demiştir.”²²⁸

“Hz. Osman’ın hilafeti sırasında H.32’de Şam’da vefat etmiştir.”²²⁹

2.3.2.5. Karsa’ ed-Dabbî (v.?)

Kûfelidir. Selmân-ı Fârisî, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Mûsâ el-Eş’arî, eşi Ümmü Abdullah, Kays b. Ebî Kays el-Cu’fî ve Hz. Ömer²³⁰’den rivayette bulunmuştur.²³¹

“O’ndan Alkame b. Kays, el-Müseyyeb b. Râfî, Kazaa b. Yahya, Sehm b. Mincâb rivayette bulunmuştur.”²³²

Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce, kitaplarında hadislerine yer vermişlerdir.²³³

Ebûn Ma’ser’e göre, ilk kurrâlardandır.²³⁴ Muhadramûndandır. Hz. Osman döneminde şehit edilmiştir.²³⁵

2.3.2.6. Kays b. Mervân

İbn Ebî Kays da denilmektedir. Nisbesi Cu’fî’dir. Kûfelidir.²³⁶

Hz. Ömer ‘den, “من أراد أن يقرأ القرآن رطباً” hadisini rivayet etmiştir. O’ndan, Hayseme b. Abdurrahman, Alkame b. Kays, Umâre b Umeyr, Karsa’ ed-Dabbî rivayette bulunmuştur.²³⁷

İbn Hibbân, adını “Kitâbu’s Sikât”ta zikretmiştir. Muhdramûndandır.²³⁸

²²⁸ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.9, s.397.

²²⁹ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.9, s.397.

²³⁰ Aralarında bir râvî olduğu söylenmiştir.Bkz.: İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.340.

²³¹ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.340.

²³² İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.340.

²³³ el-Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, c.23, s.563.

²³⁴ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.340.

²³⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.341.

²³⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.374.

²³⁷ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.374.

2.3.2.7. Hz. Ömer (v.23/644)

Nesebi, Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ b. Riyâh b. Abdillâh b. Kuzt b. Razâh b. Adî b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. el-Kuraşî, el-Adevî'dir. Künyesi, Ebû Hafs'dır.²³⁹

“Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’den, Hz. Ebû Bekir’den ve Ubey b. Ka’b’den rivayette bulunmuştur.”²⁴⁰

Kendisinden, çocukları; Abdullah, Âsım ve Hafsa, Hz. Osman, Hz. Ali, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf, İbn Mes’ûd, Huzeife b. el-Yemân, Amr b. el-Âs, Abdullah b. Abbas, Muâviye, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Ebû Hureyre, Ebû Mûsa el-Eş’arî, Müminlerin annesi Hz. Âişe, Berâ b. Âzib, Nu’mân b. Beşîr ve sahâben başkaları; tabînden, Amr b. Meymûn, Saîd b. el-Müseyyeb, Süveyd b. Gafele, Kadı Şurayh, Alkame b. Vakkâs, Ebû Meysere Amr b. Şurabhîl, Ebû Osman en-Nehdî ve başka çok kişi rivayette bulunmuştur.²⁴¹

Doğum tarihi hakkında iki rivayet vardır. Birincisi, kendinden yapılan bir rivayete göre, büyük Ficâr Savaşından dört sene önce doğmuştur. İkinci rivayete göre, Fil hadisesinden on üç sene sonra doğmuştur.²⁴²

Kureyşin eşrafından olduğu söylenmektedir. Kendisine elçilik görevi verilmişti. Hz. Ömer, Müslüman olduğunda kırk erkek on bir kadın Müslüman olduğu bilinmektedir. O’nun Müslüman olması Müslümanlara güç kazandırmıştır. Bedir ve diğer savaşlara katılmıştır. Hz. Ebû Bekir’den sonra halife olmuştur. Hz. Ebu Bekir, vefat ettiği gün Müslümanlar kendisine biat etmiştir.²⁴³

Irak, Şam ve Mısır’ı fethetmiştir. Halifelik süresi on sene beş aydır. H. 23 yılında, altmış üç yaşında vefat etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ebû Bekir’in yanına defnedilmiştir.²⁴⁴

²³⁸ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.5, s.374.

²³⁹ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.704.

²⁴⁰ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.704.

²⁴¹ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.704.

²⁴² İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.705.

²⁴³ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.705.

²⁴⁴ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.705.

2.3.2.8. Hz. Osman (v.35/656)

Nesebi, Osman b. Affân b. Ebî'l-Âs b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menâf'dır.²⁴⁵

Kureyşlidir. Künyesi, Ebû Amr veya Ebû Abdillâh veya Ebû Leylâ'dır.²⁴⁶

Annesi, Ervâ bt. Kureyz'dir.²⁴⁷

“İlk Müslümanlardandır. İki defa hicret etmiştir. Rasulullah (s.a.v.)'ın iki kızıyla birbiri ardınca evlenmiştir.”²⁴⁸

Peygamber Efendimiz (sav), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den rivayette bulunmuştur.²⁴⁹

Kendisinden, Oğulları, Ebân, Saîd ve Amr, köleleri Himrân ve Hânî' el-Berberî, Ebû Sâlih, Ebû Sehle, amcasının oğlu Mervân b. el-Hakem b. el-Âs, İbn Mesûd, Zeyd b. Sâbit, İmrân b. Husayn, Ebû Katâde, Ebû Hureyre, Enes, Seleme b. el-Ekva', Ebû Umâme el-Bâhilî, Târik b. Şihâb, İbn Abbâs, İbn Öşmer, İbn Zübeyr, Ahnef b. Kays, Saîd b. el-Müseyyeb, Saîd b. el-Âs b. Saîd b. el-Âs, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Alkame b. Kays, Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib ve başkaları rivayette bulunmuştur.²⁵⁰

Fil olayından altı sene sonra dünyaya gelmiştir. Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendir. Bedir Savaşı'na eşi Rukiye'nin hastalığı sebebiyle katılamamıştır. Aşere-i Mübeşşere'dendir.²⁵¹

Güzel yüzlü, yumuşak tenli, uzun sakallı, esmer tenli, iki omuz arası uzak olduğu söylenmektedir.²⁵²

Hz. Ömer'in defnedilmesinden üç gün sonra kendisine biat edilmiştir.²⁵³

²⁴⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.434.

²⁴⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.434.

²⁴⁷ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.435.

²⁴⁸ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.435.

²⁴⁹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.435.

²⁵⁰ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.435.

²⁵¹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.435.

²⁵² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.436.

²⁵³ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.436.

Salim, hilafeti sırasında kendisine yöneltilen eleştirilerin haksızlığı karşısında:” O’nu öyle şeylerle ayıpladılar ki, eğer aynı şeyi Hz. Ömer yapsaydı ayıplamazlardı.” Demiştir.²⁵⁴

Teşrîk günlerinin ortasında, Hicrî otuz beş yılında şehit edilmiştir.²⁵⁵

Hiz. Âişe, de O’nun şehit edilmesine hayret ederek:” İnsanların akraba haklarına en çok riayet edeni ve takvalısını öldürdüler.” Demiştir.²⁵⁶

“İnsanlar, Hiz. Osman’ı katlederek üzerlerine kıyamete kadar kapanmayacak fitnenin kapısını açtılar.” Denmiştir.²⁵⁷

2.3.3. Alkame b. Kays’ın Rivayet Ettiği Hadislerin Coğrafi Dağılımları

Bu bölümde Alkame b. Kays’ın rivayetleri için yaptığı rihlelerini ve hadislerini hangi bölgelerdeki hocalardan aldığı konusunu aydınlatacak bir inceleme yapacağız.

Tablo 3: Alkame b. Kays’ın Hocalarının Yaşadığı Bölgeler

HOCASI	İKAMET ETTİĞİ YER	HADİS SAYISI
ABDULLAH B. MES’ÛD	KÛFE-MEDİNE ²⁵⁸	194
HIZ. AİŞE	MEDİNE ²⁵⁹	10
EBÛ’D DERDÂ	MEDİNE-ŞAM ²⁶⁰	11
EBÛ MES’ÛD	MEDİNE-KÛFE ²⁶¹	6
HIZ. OSMAN	MEDİNE ²⁶²	2
HIZ. ÖMER	MEDİNE ²⁶³	1
KAYS B. MERVAN	KÛFE ²⁶⁴	1
KARSA’ ED-DABBÎ	KÛFE ²⁶⁵	1

²⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.436.

²⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.436.

²⁵⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.436.

²⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.436.

²⁵⁸ Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.190-191.

²⁵⁹ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.29.

²⁶⁰ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.91.

²⁶¹ Furat, *Kufe Ekolü*, s.94.

²⁶² Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.30.

²⁶³ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.29.

²⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s. 374.

²⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s. 340.

Alkame b. Kays'ın Yemen'in Neha' kabilesine mensup olduğunu bilmekteyiz. Hz. Peygamber (sav), Muaz b. Cebel'i buraya vali olarak atamış ve kabilesi Neha' Medine şehrine Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e heyet göndermiştir. Kûfe şehri kurulduktan sonra Alkame, buraya yerleşmiştir. Buna göre Alkame b. Kays, ilk dini bilgisini Yemen'de almış olmalıdır.

Sa'd b. Ebû Vakkâs, tarafından Kûfe şehri kurulduktan sonra, Alkame, buraya yerleşmiş ve Abdullah b. Mes'ûd'ın en gözde talebesi olmuştur. Abdullah, O'nun hakkında:” Ben ne biliyor ve okuyorsam Alkame de okuyor ve biliyor.” Demiştir. Sahabeden bir kısmının Kûfe'ye yerleştiğini de biliyoruz.²⁶⁶ Alkame, ilminin büyük bir kısmını burada yaşayan sahabeden almıştır.

Alkame, Medine ve Şam şehirlerine rihleler yapmış, Medine şehrinde Hz. Ömer'den ve Hz. Aişe'den; Şam şehrinde Ebû Derdâ'dan hadis almıştır.

Bunun yanında, Hac ziyareti için Mekke şehrine geldiğini bilmekteyiz. Bu sırada Medine şehrine de uğramış olması kuvvetle muhtemeldir. Hac ibadeti esnasında bu iki şehirdeki sahabeden hadis, fıkıh, tefsir ve kıraat ilmi almış olduğunu düşünüyoruz.

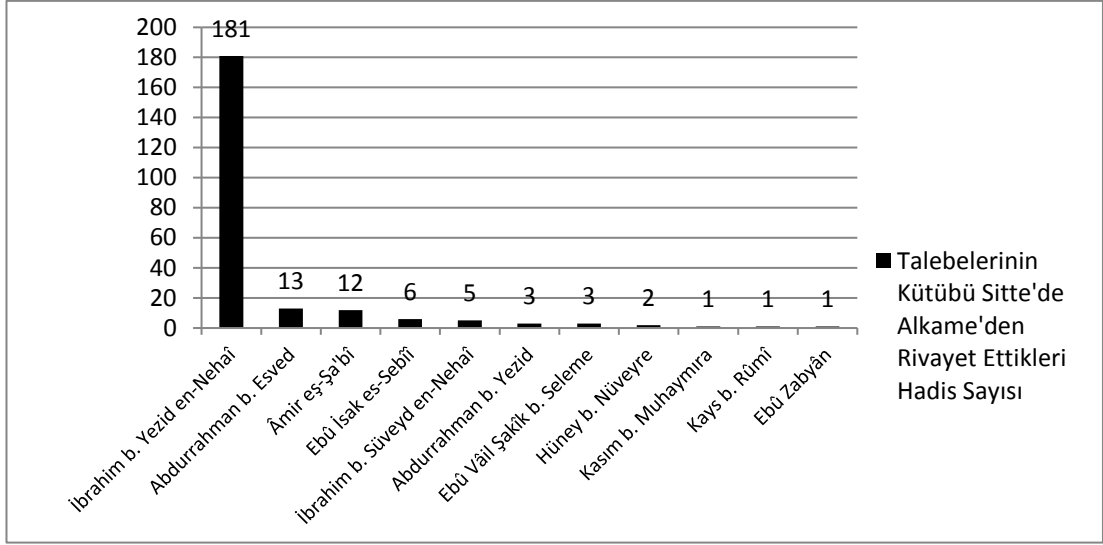
Alkame'nin, hadislerinin çoğunu Abdullah b. Mes'ûd'dan aldığını görüyoruz. Hocalarından bazıları da Kûfeli sahabe ve muhadramlardan oluşmaktadır. Bu da O'nun ilminin büyük kısmını Kûfe'de aldığını göstermektedir. Medine'ye ve Şam'a uğraması da O'nun farklı hadis ekollerinden etkilenmesini sağlamış olmalıdır.

2.4. HADİS ÖĞRETİMİ

2.4.1. Talebelerinin Alkame'den rivayet ettikleri Hadis Sayısı

Alkame b. Kays'ın Kütübü Sitte'de rivayet ettiği 228 hadisi kendisinden aktaran talebelerini ve kaçar hadis rivayet ettiklerini aşağıdaki tabloda görebilirsiniz:

²⁶⁶ Furat, **Kufe Ekolü**, s.94-101.

Şekil 2: Talebelerinin Alkame'den Yaptığı Rivayet Sayısı

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında şu sonuçlara varabiliriz:

Alkame'den en çok rivayette bulunan ravi, yeğeni İbrahim b. Yezid en-Nehaî'dir. İbrahim en-Nehaî, fıkıhçı kimliği ile ön plana çıkan bir âlimdir. O'nun talebesi Hammâd, Hammâd'ın talebesi ise Ebû Hanîfe'dir. İbrahim en-Nehaî, Abdullah b. Mes'ûd'un talebelerinden sonra Kûfe rey ekolünün başına geçmiştir.²⁶⁷

Abdullah b. Mes'ûd'un, en gözde talebesi şüphesiz Alkame b. Kays'tır. İbrahim en-Nehaî, Alkame'nin en önemli ravisi olması O'nun fıkhi kimliğinin oluşmasında büyük rol oynamış olmalıdır. Alkame'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan sonra Kûfe'de fetva işlerinin başına geçtiğini, sahabenin kendisine fıkhi konularda soru sorduğunu biliyoruz.

Aynı aileden, Abdurrahman b. el-Esved ve Abdurrahman b. Yezid de Alkame'nin ravilerindendir. Alkame'nin yakını olmaları O'ndan rivayette bulunmalarında etkili olmalıdır. İbrahim b. Süveyd de İbrahim b. Yezid ve Abdurrahman b. Yezid ve Abdurrahman b. el-Esved gibi Neha' kabilesindendir. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Allah'ım Neha kabilesini mübarek kıl demiş ve Onlar hakkında hayır duada bulunmuştur."²⁶⁸

²⁶⁷ Furat, **Kufe Ekolü**, s.140.

²⁶⁸ İbnu'l Esîr, **Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, s.26.

Ebu İshak es-Sebî gibi büyük bir alim de kendisinden rivayette bulunmuştur. O'nun için Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un hadislerini en iyi bilenlerdendir.²⁶⁹ Muhaddis, hafız, kârî ve siyerci'dir, denmiştir.²⁷⁰

Âmir eş-Şa'bî, de kendisinden hadis rivayet edenler arasındadır. Kendisi için zamanının bir tanesiydi, denmiştir. Şa'bî, İbrahim en-Nehaî ile beraber zamanının müftüsü kabul edilmiştir. O'nun da fıkhi formasyonunda Alkame'nin etkisinin olduğunu düşünebiliriz.

Ebu Vâil, muhadramundandır. Risaletten yedi sene önce doğmuştur. Bu yaşlı tabînin kendisinden rivayette bulunması Alkame'nin hadisteki konumu hakkında bizi aydınlatmaktadır.

Diğer raviler kendisinden az rivayette bulunmuştur.

Sonuç olarak büyük fıkıhçılar ve muhaddisler yetiştirdiğini söyleyebiliriz.

Talebelerinin hayatlarını incelediğimizde tamamının Kûfeli olduğunu tespit ettik. Bu da gösteriyor ki Alkame, hadis öğretimini bu şehirde gerçekleştirmiştir.

2.4.2. Alkame b. Kays'ın Talebeleri

Bu bölümde Kütüb-ü Sitte'de Alkame'den rivayetleri bulunan talebelerinin biyografilerini vereceğiz.

2.4.2.1. İbrahim en-Nehaî (v.96/714)

Künyesi, Ebû İmrân'dır. Kûfelidir. Sika, kabul edilmiştir. Şa'bî ile beraber yaşadıkları dönemde Kûfe'nin müftüsü kabul edilmişlerdir. Salih ve fakih bir kimsedir.” Esved b.Yezîd onun daysıdır.” Haccac'dan kaçmış ve bu şekilde vefat etmiştir. Sahabeden çok kimseyi gördüğü halde onlardan hadis rivayetinde bulunmamıştır. Hz. Âişe'yi gördüğü rivayet edilmektedir.²⁷¹

²⁶⁹ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.195.

²⁷⁰ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.195.

²⁷¹ e l-İclî, *Ma'rifetu's-Sikât*, c.1, s.209-210.

Sâid b. Cübeyr kendisinden fetva istendiğinde, “Aranızda İbrahim varken benden fetvâ mı istiyorsunuz?” Demiştir.²⁷²

İbrahim, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’den hadis rivayet etmekten korktuğu için, kendisine:” Sana Rasulullah Efendimiz (s.a.v.)’den ulaşan hadisleri rivayet etsen olmaz mı? Dendiğinde, şöyle demiştir: “Evet fakat Hz. Ömer, Abdullah, Alkame, Esved buyurmuştur demeyi daha uygun buluyorum.””²⁷³ İbrahim’in, kendilerine soru sorulmadıkça konuşmadığı söylenmektedir.²⁷⁴

Kendisiyle oturan bir kimsenin ircâ konusunda konuştuğunu duyunca onun kendileriyle oturmasını yasaklamıştır. Mürcie’nin bidat ehli olduğu görüşündedir.²⁷⁵ Hatta Mürcie’nin ehl-i kitaptan daha zararlı olduğunu düşünmektedir.²⁷⁶ Kendisine,” Hz. Ali, bana Hz. Ömer’dan daha sevimli geliyor.” Denince: “Hz. Ali bu sözünü duysaydı canını yakardı demiştir.” Ve kendisine:” Bizimle oturma!” Demiştir.”²⁷⁷

Bir gün oruç tutup bir gün tutmadığı rivayet edilmektedir.²⁷⁸

İbrahim, Haccac’tan nefret ederdi o kadar ki O’na sebbetmektedir. Haccac ölünce şükür secdesi yapmıştır. Hatta mutluluktan ağladığı söylenmiştir.²⁷⁹

Haccac’tan dört veya beş ay sonra vefat etmiştir. Hicri doksan altı yılında vefat ettiği söylenmektedir.²⁸⁰

2.4.2.2. Âmir eş-Şa’bî (v.104/722)

Künyesi, Âmir b. Şerâhîl b. Abd’dir. Âmir b. Abdillâh b. Şerâhîl eş-Şa’bî de denir. Soyu, Himyerlidir. Ailesi sonradan Kûfe’ye yerleşmiştir. Kûfe’de dünyaya gelmiştir. Kabilesinin Kûfe’ye yerleşen kısmı Şa’bî olarak adlandırılmıştır.²⁸¹

²⁷² İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.389.

²⁷³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.390.

²⁷⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.393.

²⁷⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.391.

²⁷⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.392.

²⁷⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.393.

²⁷⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.393.

²⁷⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.397.

²⁸⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübra*, c.8, s.402.

Kendisi; Hz. Ali, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Saîd b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit, Ubâde b. Sâmit, Ebû Musa el-Eş'arî, Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Ebû Hureyre, Muğîre b. Şu'be, Nu'mân b. Beşîr, Cerîr b. Abdillâh el-Becelî, Berâ b. Âzîb, Muâviye, Semurre b. Cündüb, Abâdile-i Erbaa, Adiy b. Hâtîm, İmrân b. Husayn, Ebû Saîd el-Hudrî, Esmâ bt. Umeys, Fâtîma bt. Kays, Ümmü Hânî' bt. Ebî Tâlib ve başka sahabelerden rivayette bulunmuştur. Tabînden; Hâris el-A'ver, Hârîce b. es-Salt, Zîrr b. Hubeyş, Süveyd b. Gafele, Kadî Şurayh, Alkame b. Kays, Amr b. Meymûn el-Evdî, Mesrûk ve başka tabîîlerden rivayette bulunmuştur.²⁸²

Kendisinden; Ebû İshâk es-Sebîî, Saîd b. Amr b. Eşva', İsmail b. Ebi Hâlid, Beyân b. Bîşr, Tevbetu'l-Anberî, Husayn b. Abdurrahman, Dâvûd b. Ebî Hind, Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, Seleme b. Kuheyl, Ebû İshak eş-Şeybânî, A'meş, Mansûr, Muğîra, Simâk b. Harb, Ebû'z-Zinâd, İbn Avn, Ebû Fevre el-Hemdânî, Katâde, Mucâlid b. Saîd, Ebû Hayyân et-Teymî ve başkaları rivayette bulunmuştur.²⁸³

Kendisi sahabeden beş yüz kişiyi gördüğünü söylemektedir.” Mekhûl, O'ndan daha fakihini görmediğini söylemektedir.”²⁸⁴

Hadisleri yazmamaktadır. Bunu ifade etmek için şöyle demiştir: “Beyaz üzerine siyahla yazmadım. Bana biri hadis okuyunca ezberliyordum. Okuyunca tekrar etmesini istiyordum.”²⁸⁵

“Sikadır ve hadisi hüccet kabul edilmektedir. Kırk sekiz sahabeden hadis dinlemiştir.” Mürselleri, sahih kabul edilmiştir. “Ömer b. Abdülazîz'in kadılığını yapmıştır.”²⁸⁶

Hicri yüz üç, yüz dört, yüz beş, yüz altı, yüz yedi veya yüz on yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir. Meşhur görüşe göre doksan yıl yaşamıştır. Hicri 19 yılında Celûlâ Savaşı yılında doğduğu da kendisinden rivayet etmektedirler.²⁸⁷

²⁸¹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.339; M. Yaşar Kandemir, “Şa'bî”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2010, c.38, s.217.

²⁸² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.339-340.

²⁸³ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.340.

²⁸⁴ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.340.

²⁸⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.340-341.

²⁸⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.341.

Edeb, fıkıh ve ilim sahibidir aynı zamanda şairdir. O’ndan daha âliminin olmadığı söylenmektedir. ‘Zamanının bir tanesiydi’ denmiştir.²⁸⁸

2.4.2.3. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (v.82/701)

Esed kabilesindendir. Daha sonra Kûfe’ye yerleşmiştir. Künyesi, Ebû Vâil’dir. Muhadramûndandır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’i görmemiştir.²⁸⁹

Kendisi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Muaz b. Cebel, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Huzeyfe, İbn Mesûd, Sehl b. Huneyf, Habbâb b. Eret, Ebû Mes’ûd el-Ensârî, Ebû Musa el-Eş’arî, Ebû Hureyre, Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Üsâme b. Zeyd, Eş’as b. Kays, Berâ b. Âzib, el-Hâris b. Hassân, Cerîr b. Abdillâh, Selmân b. Rebîa, Şeybe b. Osman ve başka kimselerden rivayette bulunmuştur.²⁹⁰

Kendisinden, A’miş, Mansûr, Câmî b. Ebî Râşid, Âsım b. Behdele, Amr b. Mürre, Zübeyd el-Yâmî, Husayn b. Abdurrahman, Habîb b. Ebî Sâbit, Abde b. Ebî Lübâb, Ebû Husayn, Nuaym b. Ebî Hind, Sâid b. Mesrûk es-Sevrî, Hammâd b. Süleyman ve başkaları rivayette bulunmuştur.²⁹¹

Kendisi, yedi sene risâletten önce doğduğunu ifade etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in zekat memurunun kendisine geldiğini söylemektedir.²⁹²

Ebû Vâil’e, “Hangisi sana daha sevimlidir? Hz. Ali mi? Hz. Osman mı?” Diye sorulduğunda:” Önce Hz. Ali’yi üstün tutardım. Sonra Hz. Osman’ı daha üstün görmeye başladım.” Demiştir.²⁹³

Ebû Ubeyde’ye, “Kûfelilerden Abdullah b. Mes’ûd’un hadisini en iyi bilen kim olduğu” sorulunca, “Ebû Vâil” cevabını vermiştir. “İbrahim en-Nehâf: “Size

²⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.341.

²⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.342.

²⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.183-184.

²⁹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.184.

²⁹¹ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.184.

²⁹² İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.184.

²⁹³ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.3, s.184.

Şakîk'i tavsiye ederim zira sayıca büyük bir topluluğa rastladım O'nu kendilerinin en hayırlıları sayıyorlardı.” Demiştir.²⁹⁴

İbn Maîn, Vekî', İbn Sa'd O'nu sika kabul etmişlerdir.²⁹⁵ Tedlis yapmadığı rivayet edilmektedir.²⁹⁶

Hicri seksen iki yılında, Ömer b. Abdulaziz döneminde vefat etmiştir.²⁹⁷

2.4.2.4. Abdurrahman b. Yezîd (v.83/702-703)

Nesebi, Abdurrahman b. Yezîd b. Kays'dır. Künyesi, Ebû Bekr'dir, Yemen'in Neha' kabilesindendir. Kûfelidir.²⁹⁸

Kendisi, “Kardeşi Esved'den, amcası Alkame'den, Huzeyfe, Osman, ibn Mes'ûd, Selmân, Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Âişe, Eşter en-Nehaî'den rivayette bulunmuştur.”²⁹⁹

“Kendisinden; Oğlu Muhammed, İbrahim b. Yezîd en-Nehaî, Umâre b. Umeyr, Ebû İshâk es-Sebî, İbrahim b. Muhâcir, Seleme b. Kuheyl, Ebû Sahra Câmi' b. Şeddâd, Mansûr b. Mu'temir ve başkaları rivayette bulunmuştur.”³⁰⁰

İbn Maîn ve başkaları sika olduğunu söylemiştir. Hadis bilgisinin çok olduğu rivayet edilmektedir.³⁰¹

Haccac'ın vali olduğu sırada, Cemâcim Savaş'ından önce vefat etmiştir. Yetmiş üç veya seksen üç yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir.³⁰²

²⁹⁴ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.184.

²⁹⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.184.

²⁹⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.185.

²⁹⁷ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.3, s.185.

²⁹⁸ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.155.

²⁹⁹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.155.

³⁰⁰ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.155.

³⁰¹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.155-156.

³⁰² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.4, s.156.

2.4.2.5. el-Kâsım b. Muhaymıra (v.100/718-719)

Aslen Hemdân kabilesindendir. Künyesi, Ebû Urve'dir. Kûfeli'dir. Dimeşk'te yaşamıştır.³⁰³

Kendisi, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Umâme, Ebû Meryem el-Ezdî, Alkame b. Kays, Abdullah b. Akîm, Şurayh b. Hânî', Süleyman b. Büreyde, Ebû Meysere, Ebû Ammâr el-Hemdânî ve başkalarından rivayette bulunmuştur.³⁰⁴

Kendisinden, Ebû İshâk es-Sebî, Simâk b. Harb, Alkame b. Mersed, Seleme b. Kuheyl, Hassân b. Atıyye, Mûsâ b. Süleymân, Yezîd b. Ebî Meryem eş-Şâmî, İsmâil b. Ebî Hâlid, el-Evzâî ve başkaları rivayette bulunmuştur.³⁰⁵

Sika ve sadûk olduğu ve hadis rivayeti olduğu zikredilmiştir. Sahabeden işitmemiştir. "Kûfe'de öğretmenlik yapmıştır. Sonra Şam'a yerleşmiştir."³⁰⁶

İhramlının ne giyeceği konusunda Hz. Âişe'ye soru sorduğu aktarılmıştır.³⁰⁷

Ömer b. Abdulazîz'in hilafeti döneminde, hicri yüz yılında vefat etmiştir.³⁰⁸

2.4.2.6. İbrâhîm b. Süveyd en-Nehaî (v.?)

Kûfelidir. Lakabı: el-A'ver'dir."³⁰⁹

"Kendisi, Esved b. Yezîd, Abdurrahman b. Yezîd ve Alkame b. Kays'tan rivayette bulunmuştur."³¹⁰

"Kendisinden: el-Hasen b. Ubeydillah en-Nehaî, Zübeyd b. el-Hâris el-Yâmî, Seleme b. Kuheyl rivayette bulunmuştur."³¹¹

³⁰³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.5, s.312.

³⁰⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.5, s.312.

³⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.5, s.312-313.

³⁰⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.5, s.313.

³⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.5, s.313.

³⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.5, s.313.

³⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.1, s.120.

³¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.1, s.120.

³¹¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.1, s.120.

“İbn Maîn: “Meşhurdur.” Demiştir.” “Nesâî:” Sikadır.” Demiştir. Bazıları: “Nesâî O’nu zayıf bulmuştur.” Demiştir.” Dârakutnî: ”Hadisi münkerdir.” Demiştir. “İclî:” sikadır.” Demiştir. İbn Hibbân, ismini “es-Sikât” isimli kitabında zikretmiştir.”³¹²

2.4.2.7. Hüney b. Nüveyre (v.?)

Nisbesi, ed-Dabbî’dir, Kûfelidir.³¹³

“Alkame b. Kays-Abdullah b. Mes’ûd senediyle şu hadisi rivayet etmiştir: “İnsanların öldürme yönünden en iffetlisi (merhametlisi) müminlerdir.””³¹⁴

Kendisinden, İbrahim en-Nehaî, İbn Cübeyre rivayette bulunmuştur.³¹⁵

İbadete düşkün olduğu söylenmiştir. İbn Hibbân “es-Sikât” isimli eserinde ismini zikretmiştir.³¹⁶

Bir hâricî tarafından öldürülmüştür.³¹⁷

2.4.2.8. Abdurrahmân b. el-Esved (v.99/717)

Nesebi, Abdurrahmân b. el-Esved b. Yezîd b. Kays en-Nehaî’dir. Künyesi: Ebû Hafs veya Ebû Bekir’dir.³¹⁸Kûfelidir.³¹⁹

“Kendisi: Babasından, babasının amcası Alkame b. Kays, Hz. Âişe, Enes, İbn Zübeyr ve başkalarından rivayette bulunmuştur.”³²⁰

“Kendisinden, Ebû İshâk es-Sebîi, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Hârûn b. Antere, Âsım b. Kuleyb, A’mes, Leys b. Ebî Selîm ve başkaları rivayette bulunmuştur.”³²¹

³¹² İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.1, s.120-121.

³¹³ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.6, s.671.

³¹⁴ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.6, s.671.

³¹⁵ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.6, s.671.

³¹⁶ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.6, s.671.

³¹⁷ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.6, s.671.

³¹⁸ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.11.

³¹⁹ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk.**, c.34, s.225.

³²⁰ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.11.

³²¹ İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c.4, s.11.

“İbn Maîn, Nesâî, İclî ve İbn Hırâş, sika olduğunu söylemişlerdir.”³²²

Çocukken Hz. Âişe’nin yanına geldiği fakat O’ndan işitmediği rivayet edilmiştir.³²³

Süleymân’ın hilafetinin sonunda vefat etmiştir. Hicri yüz yılından önce vefat ettiği söylenmiştir. İbn Hibbân “Sikât” ında zikretmiş ve Hicri doksan dokuz’da vefat ettiğini söylemiştir.³²⁴

2.4.2.9. Ebû İshâk es-Sebî (v. 127/745)

Tam ismi, Amr b. Abdillâh b. Ubeyd’dir. Künyesi, Ebû İshâk’tır. Hemdân’ın Sebî’ kolundandır. Hz. Osman’ın hilafetinin son iki yılında dünyaya gelmiştir.³²⁵ Kûfelidir.³²⁶

Kendisi, Hz. Ali b. Ebî Tâlib, Muğîre b. Şu’be, Süleymân b. Sürad, Zeyd b. Erkam, Berâ b. Âzib, Câbir b. Semure, Hârise b. Vehb el-Huzâî, Zü’l-Cevşen, Adiy b. Hâtim, Nu’mân b. Beşîr, Ebû Cuheyfe, Esved b. Yezîd en-Nehaî, Abdurrahmân b. Yezîd, Abdurrahmân b. el-Esved, Yezîd b. Ebî Meryem, Hâris el-A’ver, Saîd b. Cübeyr, Sıla b. Züfer, Şa’bî, Ebû Meysere Amr b. Şurahbîl, Mesrûk b. el-Ecda’, Alkame b. Kays, Âmir ve Muhammed b. Sa’d b. Ebî Vakkâs ve başkalarından rivayette bulunmuştur.³²⁷

Kendisinden, Oğlu Yunus, torunu İsrâîl b. Yunus, diğer torunu Yûsuf b. İshâk, Katâde, Süleymân et-Teymi, A’miş, Cerîr b. Hâzım, Muhammed b. Aclân, Şu’be, Zâide b. Kudâme, Hasen b. Hamza, Ebû’l-Ahves, Zeyd b. Ebî Enîse, Mesûdî, Süfyân b. Uyeyne ve başkaları rivayet etmiştir.³²⁸

Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, Nesâî, İclî, Ebû Hâtim, sika olduğunu haber vermişlerdir.³²⁹

³²² İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.11.

³²³ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.11.

³²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.4, s.11.

³²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.56.

³²⁶ el-İclî, *Ma’rifetu’s-Sikât*, c.2, s.179.

³²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.56.

³²⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.56-57.

³²⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.57.

Üç yüz veya dört yüz hocasının olduğu rivayet edilmiştir. Alkame ‘den işitmediği de rivayet edilmiştir.³³⁰ Hadislerinin, Mucahid’in, Hasan-ı Basrî’nin, İbn Sîrîn’nin hadislerinden daha hasen olduğu söylenmiştir.³³¹

Hicrî Yüz yirmi altı, yüz yirmi yedi, yüz yirmi sekiz veya yüz yirmi dokuz ‘da yaşı doksan altı iken vefat ettiği rivayet edilmiştir.³³²

2.4.2.10. Ebû Zabyân (v.89/707-708)

“Kûfelidir. Nisbesi, el-Cenbîdir. İsmi Husayn b. Cündeb b. Amr’dır. Kûfe’nin âlimlerindendir.³³³

Hiz. Ömer, Hiz. Ali ve Huzeyfe’den rivayette bulunmuştur. Cerîr b. Abdullah, Usâme b. Zeyd, İbn Abbas’dan bulunmuştur. Kendisinden, oğlu Kâbus, Husayn b. Abdurrahman, Atâ b. es-Sâib, Süleyman el-A’mes ve başkaları rivayette bulunmuştur.³³⁴

Kendisini birden fazla kişi tevsik etmiştir. Doğruluğu konusunda icmâ vardır. Hadisi bütün hadis kitaplarında yer almaktadır.³³⁵

Hicri 50 yılında Yezîd b. Muâviye ile İstanbul’un fethi için savaşmıştır. Hicri 89 veya 90’da vefat etmiştir.”³³⁶

2.4.2.11. Kays b. Rûmî

Alkame b. Kays, Abdullah b. Mes’ûd tariki ile borç vermenin fazileti ile ilgili hadisi mevcuttur. Kendisinden sadece Süleyman b. Beşîr rivayette bulunmuştur.³³⁷

Meçhul bir ravidir.³³⁸

³³⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.57.

³³¹ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.57.

³³² İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.57.

³³³ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.362.

³³⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.362.

³³⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.362.

³³⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ*, c.4, s.362.

³³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c.5, s.366.

³³⁸ İbn Hacer, *Takrîbu’t-tehzîb*, s.457.

2.5. RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN KONULARI

Alkame b. Kays'ın rivayet ettiği hadislerin daha çok hangi konularda olduğunu ve bundan çıkan sonuçları değerlendirmek için Kütübü Sitte'de Alkame'nin rivayetlerinin konularının dökümünü aşağıda vereceğiz:

Tablo 4: Alkame'nin Rivayet Ettiği Hadislerin Konuları

Rivayetlerinin Konuları	Sahîhi Buhârî
İman	1
İlim	1
Salât	2
El-Amelu fi's Salât	3
Sehv	1
Savm	2
Bed'ul Halk	4
Enbiyâ	3
Menâkıb	1
Fedâilu's Sahabe	3
Menâkibu'l Ensâr	1
Meğâzî	2
Tefsîr	11
Fedâilu'l Kur'an	4
Nikah	1
Libâs	4
İsti'zân	1
Rikâk	1
Eymân ve Nüzûr	1
İsti'tâbetu'l Mürteddîn	2
Ahbâru'l Âhâd	1
İ'tisâm	1
Tevhîd	4
Toplam	55

Rivayetlerinin Konuları	Sahîhi Müslim
İman	5
Tahâret	1
Salât	4
Mesâcid ve Mevâdiu's Salât	11
Kitâbu Salâtı'l Mûsâfirîn ve Kasruhu	10
Siyâm	4
Nikah	3
Mûsâkât	1
Libâs ve'z Ziyne	2
Fedâilu's Sahâbe	1
Tevbe	1
Sıfâtı'l Mûnâfikûn ve Ahkâmuhum	3
Toplam	46

Rivayetlerinin Konuları	Sünen-i Ebî Dâvud
Tahâret	1
Salât	13
Nikâh	2
Talâk	1
Savm	1
Cihâd	1
Libâs	1
Tereccül	1
Hudûd	1
Diyât	1
Sünne	1
Toplam	24

Rivayetlerinin Konuları	Sünen-i Tirmizî
Tahâret	3
Salât	9
Savm	1
Cenâiz	2
Nikâh	2
Birr ve Sıla	3
Zühd	1
Edeb	1
Kıraat	1
Tefsîru'l Kur'an	9
Menâkıb	1
Toplam	33

Rivayetlerinin Konuları	Sünen-i Nesâî
Tahâret	1
Mesâcid	1
İmâme	1
İftitâh	2
Tatbîk	11
Sehv	13
Cumua	1
Salât	1
Sıyâm	4
Nikâh	8
Talâk	2
Ziyne	3
Toplam	48

Rivayetlerinin Konuları	Sünen-i İbn Mâce
Sünne	1
Tahâre ve Süneniha	1
İkâmetu's Salât ve's Sünnetu fihâ	9
Nikâh	3
Talâk	1
Sadakât	1
Diyât	2
Fiten	1
Zühd	3
Toplam	22
Genel Toplam	228

Tabloları incelediğimizde şu sonuçlara varabiliriz:

Öncelikle Alkame, Buhârî'nin Sahîh'inde itikatten, fıkha, muamelata, tefsire ve yaratılışla ilgili konulara, sahabenin faziletine ve ceza hukukuna, kadar geniş bir yelpazede rivayeti bulunmaktadır. En çok hadis rivayet ettiği konu Tefsir ve Fedâilu'l Kur'an'dır. Bu konuda gelen rivayetler çoğunlukla Abdullah b. Mes'ûd'dan gelmektedir. Bu da O'nun tefsirciliği ve kıraat âlimi olması ile alakalı olmalıdır. Alkame'nin de tefsir alanında yetkin olduğunu bilmekteyiz. O'nun A'meş ve Hamza kıraatinin şeyhlerinden biri olduğunu ilmi kişiliği başlığı altında vermiştik.

Sahih-i Müslim'e gelince, itikat, muamelat, ibadet, fıkıh ve ceza hukuku konularına kadar pek çok başlık altında rivayetleri bulunmaktadır. Burada rivayetlerin çoğunluğunu namaz konusu teşkil etmektedir.

Sünen-i Ebî Dâvud'daki rivayetlerin yine çoğunluğunu namaz konusu oluşturmaktadır. Burada fıkıh, muamelat, ceza hukuku, ibadet ve cihad konularında rivayeti bulunmaktadır.

Tirmizî'nin Sünen'ine bakacak olursak, burada ibadet, ahlak, muamelat ve tefsir konularında Alkame'nin rivayetleri bulunmaktadır. Yine namaz ve tefsir konularındaki rivayetler ağırlıktadır. Bu da yine Alkame'nin fıkıhçılığı ve tefsirciliği ile ilgili olmalıdır.

Sünen-i Nesâî'de Alkame'nin ibadet, fıkıh ve muamelât konularında hadis rivayet ettiğini görmekteyiz. Yine burada da namaz konusundaki hadisler çoğunluktadır.

Kütübü Sitte'nin son kitabı İbn Mâce'de, ibadet, muamelat, ceza hukuku, ahlak ve fiten hadisleri ile ilgili rivayetleri bulunmaktadır. Burada yine namazla ilgili hadisler ağırlıktadır.

Sonuç olarak Alkame'nin Kütübü Sitte'deki hadislerinin çoğunluğu namaz ve tefsir konularındadır. Bunun yanında muamelat ve ceza hukuku ve zühd ile ilgili rivayetleri de bulunmaktadır.

Bütün bu rivayetler, O'nun fıkhi ve ahlaki kişiliğini oluşturmada etkili olmuş olmalıdır. Ayrıca tefsir ve kıraat ile ilgili hadisleri O'nun büyük bir tefsirci ve kıraat âlimi olmasında O'nu yetiştirici bir rol oynamış olmalıdır. Kıraat ilmi ve fıkıhta o kadar ileri bir seviyeye gelmişti ki Sahabe O'na kıraat ve fıkıh konularında soru sormaktaydılar.

2.6. ALKAME B. KAYS'IN HOCA-TALEBE İLİŞKİLERİNİN TABAKALARA GÖRE DAĞILIMI

Bu bölümde Alkame b. Kays'ın hoca ve talebelerinin tabakalarını tespit edeceğiz. Böylece O'nun hadisçiliği hakkında yorumda bulunabileceğiz. Alkame b. Kays'ı tabiînin 1. Tabakası olarak belirledik.³³⁹ Muhadramûn da tabiîn neslinin büyüklerinden kabul edilmektedir. Ahmed b. Hanbel, tabiîn neslinin en

³³⁹ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1998, s.27.

faziletliyelerinden bahsederken Alkame b. Kays'ı da saymaktadır.³⁴⁰ Biz de muhadramûnu tabiînin birinci tabakası arasında saydık.

Tablo 5: Alkame b. Kays'ın Hocalarının Tabakaları

HOCALARI	TABAKASI	RİVAYETLERİ
ABDULLAH B. MES'ÛD	SAHABE	194
EBÛ'D DERDÂ	SAHABE	11
HZ. AİŞE	SAHABE	10
EBÛ MES'ÛD	SAHABE	6
HZ. OSMAN	SAHABE	2
HZ. ÖMER	SAHABE	1
KARSA' ED-DABBÎ	MUHADRAM ³⁴¹ (Tabiîn1.Tabaka)	1
KAYS B. MERVAN	MUHADRAM ³⁴² (Tabiîn1.Tabaka)	1

Tablo 6: Alkame'nin Talebelerinin Tabakaları

TALEBELERİ	TABAKASI	RİVAYETLERİ
İbrahim b. Yezid en-Nehaî	2.TABAKA ³⁴³	181
Abdurrahman b. Esved	2.TABAKA ³⁴⁴	13
Âmir eş-Şa'bî	2.TABAKA ³⁴⁵	12
Ebu İshâk es-Sebî	3.TABAKA ³⁴⁶	6
İbrahim b. Süveyd	TEBE-İ TABİÎN ³⁴⁷	5
Abdurrahman b. Yezîd	1.TABAKA ³⁴⁸	3
Ebû Vâil Şakîk b. Seleme	1.TABAKA ³⁴⁹	3
Hüney b. Nüveyre	TEBE-İ TABİÎN ³⁵⁰	2
Kâsım b. Muhaymira	2.TABAKA ³⁵¹	1
Ebû Zibyan	2.TABAKA ³⁵²	1
Kays b. Rûmî	MECHUL ³⁵³³⁵⁴	1

³⁴⁰ Ebû Abdullah Bedreddîn İbn Cemâa, **el-Menhelu'r Revî**, Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Thk.), Dâru'l Fikr, Dimeşk 1406, s.114.

³⁴¹ İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.5, s.341.

³⁴² İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c.5, s.374.

³⁴³ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.31.

³⁴⁴ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.34.

³⁴⁵ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.33.

³⁴⁶ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.43.

³⁴⁷ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtîm, **Kitâbu's Sikât**, Dâiretu'l Meârifl'l Osmâniyye, Haydarâbâd 1973, c.6, s.6.

³⁴⁸ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.26.

³⁴⁹ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.26.

³⁵⁰ İbn Hibbân, **Kitâbu's Sikât**, c.7, s.588.

³⁵¹ ez-Zehebî, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, s.36.

³⁵² ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ**, c.4, s.362.

³⁵³ İbn Hacer, **Takrîbu't-tehzîb**, s.457.

³⁵⁴ Kays b. Rûmî, mechûlu'l ayn bir ravidir. Bunun anlamı: "Hadisle meşgul olmayan, hadis öğrenim ve öğretimiyle tanınmayan, fazla hadis rivayet etmeyen ve bundan dolayı da hadisçiler arasında bilinmeyen kimsedir." Bkz. Yücel, **Hadis Usulü**, s.106; Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**,

Tablo 5 ve tablo 6'nın sonucunu aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Tablo 7: Tablo 5 ve Tablo 6'in Sonuçları

	Sahabe	Tabiîn 1. Tabakası (Alkame'nin akranı)	Tabiîn 2. Tabakası	Tabiîn 3. Tabakası	Tebe-i Tabiîn
Tabaka	6	4	5	1	2
Rivayet Sayısı	224	8	208	6	7

Alkame b. Kays, sahabe tabakasından altı, kendi tabakasından iki kişiden rivayette bulunmuştur. En çok rivayette bulunduğu tabaka yine sahabe tabakasıdır. Bu da olması gereken bir durumdur. Bu O'nun Hz. Peygamber (sav)'e en yakın hocadan hadis almak istemesiyle alakalıdır. Kendi akranlarından sadece iki adet rivayeti bulunmaktadır. Bunun sebebi sahabenin hayatta olması ve Alkame'nin sahabeden yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'e en yakın kaynaktan rivayet etme isteğiyle izah edilebilir. Alkame sahabe varken akranlarından rivayette bulunmak istememiştir.

Kendi tabakasına değil de sonraki tabakaya rivayetlerinin çok olması sahabenin kısmen vefat etmesi ile alakalı olmalıdır. Zira talebe hadisin ilk kaynağına daha yakın hocadan hadis almayı tercih etmektedir.³⁵⁵

Bir alt tabakaya rivayetlerinin çok olması O'nun hadisi sonraki nesillere aktarma çabası ile ilgilidir diyebiliriz. Kendi tabakasına da rivayetleri bulunmaktadır. Bu da O'nun rivayetlerinin değerini artırmaktadır.

Alkame'nin alt ve üst tabaka rivayeti arasında simetri vardır. Bu da rivayet sisteminin temel özelliklerindendir. Tarih boyunca da bu özeliğini korumuştur.³⁵⁶

2.7. ALKAME'NİN YATAY VE DİKEY İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Alkame b. Kays'ın, rivayet ettiği hadislerin büyük çoğunluğunu sahabe teşkil etmektedir. Bu O'nun hadis rivayetlerini ilk elden

s.173. Kays b. Rûmî de kendisinden tek bir râvînin rivayette bulunduğu bir hadisçidir. Hayatını anlatırken bu konuya değinmiştik. Bu yüzden hakkında tabakat kitaplarında bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple tabakasını tespit edemedik.

³⁵⁵ Recep Şentürk, **Toplumsal Hafıza**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004, s.146.

³⁵⁶ Şentürk, **Toplumsal Hafıza**, s.186.

alma isteği olarak yorumlanabilir. Alkame, muhadramundan olduğu için pek çok sahabeye yetişmiştir. Alkame, rivayetlerinin büyük çoğunluğunu Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır bunun sebeplerinden biri de O'nun genç sahabilerden olmasıdır. Kûfe'de Abdulalh b. Mes'ûd'un etrafında ilim meclisi oluşmuştur. Alkame de rivayetlerini bu ilim halkasında almış olmalıdır.³⁵⁷

Hadis rivayetinin başlangıcında tabînin, diğer sahabilerden rivayetleri olsa da yakını olduğu sahabilerden rivayetleri daha fazla itibar görmektedir. Bu da Alkame b. Kays'ın Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayetinin çok olma sebeplerinden biri olmalıdır.³⁵⁸ Bu yüzden Ebû Yûsuf ve Muhammed >Ebû Hanîfe >Hammâd >İbrahim >Alkame veya Esved >İbn Mes'ûd tarikiyle rivayet edilen hadis Irak'ta ki isnadların en sahihi kabul edilmektedir.³⁵⁹

Alkame, yaşlı bir tabî olduğu ve ilk kaynaktan rivayet etmek istediği için kendisi gibi muhadram olan iki hocasından sadece iki adet rivayette bulunmuştur.

Kendisinden de sadece iki büyük tabî rivayette bulunmuştur. Bunun sebebi; sahabenin hayatta olması ve Alkame'nin edeben riavayetten kaçınması olmalıdır.³⁶⁰

Tabînin 2. Tabakası kendisinden en fazla rivayette bulunan tabakadır. Alkame'nin bu tabakaya rivayette bulunması normal bir durumdur. Alkame'nin buradaki amacı tahdis olmalıdır. Yani hadisi sonraki nesillere aktarma amacı gütmektedir. Bu tabakadaki rivayetlerin çoğunluğunu İbrahim b. Yezid'in rivayetleri oluşturmaktadır. "İbrahim en-Nehaî > dayısının amcası Alkame> İbn Mes'ûd" tariki, bir "tabiûn kısmî aile isnadı"dır.³⁶¹ Burada İbrahim, dayısı Alkame'den rivayette bulunmaktadır. Bu tarik Irak isnadlarının en sahihi kabul edilmektedir. Bu 2. Tabakadan rivayetinin sahabe hayattayken çok olması Alkame'nin hadis bilgisinin çokluğu ile alakalı olmalıdır. Zaten sahabenin bile Alkame'ye soru sormaları O'nun hadis bilgisi ile orantılı olmalıdır.

³⁵⁷ Ayhan Tekineş, **Geleneğin Altın Zinciri**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s.67, 74.

³⁵⁸ Tekineş, **Geleneğin Altın Zinciri**, s. 76-77.

³⁵⁹ Nu'mânî, **İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri**, s.68-69.

³⁶⁰ Şentürk, **Toplumsal Hafıza**, s.146.

³⁶¹ Bekir Kuzudışli, **Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s.7.

Daha sonraki tabakalarla Alkame'nin ilişkisi fazla değildir. Bunu sebebi Alkame'nin erken dönemde vefat etmiş olmasıdır denilebilir.

2.8. KÛFE'DE HADİS VE ALKAME

2.8.1. Hicrî İlk Asırda Kûfe'de Hadis

Önceleri garnizon olarak kurulmuş olan Kûfe şehri, Abdullah b. Mes'ûd'un ve diğer pek çok sahabenin buraya yerleşmesi ve Hz. Ali'nin burayı başkent yapması ile çok önemli bir ilim merkezi haline gelmiştir.³⁶²

Hiz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd'u başta Kur'an ilimleri olmak üzere dini ilimleri öğretmesi için Kûfe'ye göndermiştir.³⁶³ Abdullah b. Mes'ûd, burada Kur'an'ın kıraatini de öğretmektedir.³⁶⁴ Meşhur on kıraatten üçü Kûfe kökenlidir.³⁶⁵ Kûfe'de gelişen diğer bir ilim ise tefsir ilmidir. Kendisinden tefsir ile alakalı en çok rivayette bulunulan isim yine Abdullah b. Mes'ûd'dur.³⁶⁶ Kûfe'de ekol olan diğer bir ilim dalı ise, Arap dili ve grameridir. Öyle ki Basralı ve Kûfeli dilciler arasında tartışmalar yaşanmıştır.³⁶⁷ Meşhur dilciler Kisâî ve Ferrâ, Kûfelidirler.³⁶⁸

Hicri ilk asır diğer ilimler için oluşum devri olduğu gibi hadis ilmi açısından da bir oluşum devresidir. Bu dönem sahabeden başlar ve hicri ilk iki asrı içine alır. Hadis yanında tefsir, kıraat ve fıkıh ilimlerinin nüveleri bu dönemde atılmıştır. Hicri ilk iki asır, hıfz, kitabet, tedvin ve tasnif dönemlerini kapsamaktadır.³⁶⁹ Tedvin döneminin hicri 1. asrın sonları ile ikinci asrın başlarına ait bir olay olduğunu düşünürsek³⁷⁰, Alkame b. Kays'ın vefat ettiği hicri 1. asrın ikinci yarısının başlarında hadisin hıfz ve kitabet dönemi olduğunu söyleyebiliriz.

Kûfe'de sistemleşen ilim dallarından bir tanesi de fıkıhtır. Kûfe fıkıh ileride Kûfe ekolü veya Ashab-ı rey fıkıhı olarak anılmıştır. Kûfe şehri, Medine'den sonra

³⁶² Sandıkçı, **İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis**, s.189.

³⁶³ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.220.

³⁶⁴ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.222.

³⁶⁵ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.224.

³⁶⁶ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.226.

³⁶⁷ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.232.

³⁶⁸ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.233.

³⁶⁹ Musa Bağcı, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s.17.

³⁷⁰ Çakan, **Hadis Edebiyatı**, s.40.

ikinci ilim merkezi haline gelmiştir. Kûfe çok renkli, çok sesli sosyal, kültürel, ilmi yapısıyla farklı sorunlar üreten bir merkez konumunda olmuştur. Bu sorunlara ve farazi sorunlara çözüm üretmek için rey, kıyas gibi akli metotlara başvurmak gerekmektedir. Kûfeli fıkıhçılar bu sebeple ashab-ı rey olarak anılmıştır.³⁷¹ Bununla birlikte ne ehl-i rey sadece Kûfe'ye, ne de ehl-i hadis sadece Medine'ye hasır.³⁷² Kûfeli ehl-i hadis arasında Âmir eş-Şa'bî (103/721)³⁷³, Süfyân es-Sevrî (161/778)³⁷⁴, Dâvud ez-Zâhirî (270/884)³⁷⁵, yi sayabiliriz.

Gerek Hicaz'da gerek Kûfe'nin de içinde bulunduğu Irak'ta, sahabe ve tabiîn döneminde gruplaşmalar, üstat ve bölge farklılığına dayanmaktadır.³⁷⁶ Kûfe'de rey ve kıyası gerçek anlamda ortaya koyan, bunun yöntemini oluşturan ve buna Irak fıkı adı kazandıran ilk âlim İbrahim en-Nehaî'dir.³⁷⁷ Kûfe'de ehl-i Rey'in fazlalığının sebeplerinden biri de bu bölgede hadisin az olması gösterilmiştir. Diğer husus ise çeşitli medeniyetlerin buluşma noktası olmasıdır. Fakat daha çok bu ekolün kurucusu sayabileceğimiz, Hz. Ömer'in ve Abdullah b. Mes'ûd'un içtihat metoduyla alakalıdır.³⁷⁸

Kûfe'ye yerleşen sahabiler arasında, Abdullah b. Mes'ûd'u, Hz. Ali'yi, Ebû Musa el-Eş'arî'yi, el-Berâ b. Azîb'i, Sa'd b. Ebî Vakkas'ı, Câbir b. Semüre'yi, Muğire b. Şu'be'yi, Semüre b. Cündüb'ü, Numan b. Beşîr'i, Ebû Mes'ûd'u, Cerîr b. Abdullah'ı, Abdullah b. Ebî Evfâ'yı, Zeyd b. Erkam'ı, Adiy b. Hâtem'i, Ammâr b. Yâsir'i, Selmân el-Fârisî'yi sayabiliriz. Bu sahabilerden gelen toplam hadis adedi 3439 dur.³⁷⁹

Fetih hareketleriyle birlikte İslam toplumu farklı ilmi, kültürel, itikadi değerleri bünyesine katmıştır. İlerleyen zamanla birlikte İslam toplumunda da değişiklikler baş göstermiştir. Diğer yandan fitne olayları da yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak yeni yeni problemler ve tartışmalar başlamıştır. Başta Allah (c.c.)'ın

³⁷¹ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.202.

³⁷² Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.197.

³⁷³ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.199.

³⁷⁴ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.200.

³⁷⁵ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.201.

³⁷⁶ Özpinar, **Hadis Edebiyatının Oluşumu**, s.69.

³⁷⁷ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.209.

³⁷⁸ Furat, **Kufe Ekolü**, s.152.

³⁷⁹ Sandıkçı, **İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis**, s.189.

sıfatları, kader, büyük günah işleyenlerin durumu, imamet gibi konularda toplumda farklı sesler yükselmiştir. Farklı yorumlar, Haricilik, Şia, Mutezile, Cebriyye, Mürcie gibi akımların doğmasına sebep olmuştur. Kur'an'ın korunmuş olması ve O'nda açık ve net delillerin bulunmaması nedeniyle Kur'an konusunda sadece tevil yapılabilmektedir. Fakat hadisin henüz tedvin edilmemiş olması bu fırkaların hadis uydurmasının önünü açmıştır. Böylece farklı fırkalar kendilerini haklı çıkarmak için hadis uydurmaya başlamışlardır. Kozmopolit yapısından olsa gerek, Kûfe şehri hadis vazında en ön sırda yer almıştır. En çok hadis uyduran grup Şia olmuştur. Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili pek çok hadis uydurulmuştur. İmam Malik Kûfe'nin de içinde bulunduğu Irak için şöyle demektedir: “Orası darphane gibidir; hadis gece basılır, gündüz harcanır.”³⁸⁰

Kûfe hadisçiliğiyle ilgili önemli bir husus da senet sorgulaması ile ilgilidir. “Kûfeli Muhtar es-Sakafî zamanına kadar isnad sorulmazdı.” Sözü, Kûfe'nin isnad sistemine olan katkısı ile alakalıdır. Kûfe kökenli hadis uydurmacılığının sebep olduğu güven sorununa yine Kûfeli muhaddisler ve âlimler çözüm getirmiştir. Zira hadis uydurmacılığının yaşandığı hicri 1. Asrın ortalarında raviler ve rivayetler hakkında değerlendirme yapan altı münekkitten üçü Kûfelidir. Bunlar Saîd b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî ve Âmir eş-Şa'bî'dir.³⁸¹

Kûfe hadisçiliği ile ilgili diğer bir husus da az hadis rivayet edilmesidir. Hz. Ömer'in Kûfe'ye gönderdiği Abdullah b. Mes'ûd, hadisi mana ile rivayet etmeye çalışmış ve hadis rivayetinde titiz davranmıştır. Öğrencilerinden de titiz davranmalarını istemiştir. Abdullah, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile uzun süre beraber bulunmasına rağmen sekiz yüz kırk sekiz hadis rivayet etmekle birlikte bu sayı az görülmüştür. Abdullah, hadis rivayet ederken kendinden geçirdi ve kendine geldiğinde “nahvehu”, “mislehu” derdi.³⁸² Az hadis rivayet edilmesinin nedenleri üstat faktörü, zühd eğilimi, fetihler ve iç savaşlardır.³⁸³

³⁸⁰ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.335-339.

³⁸¹ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.343-344.

³⁸² Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.385-386.

³⁸³ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.385.389.390.391.

Kûfeli ravilerin özelliklerinden biri de tasavvufa olan ilgileridir. Sufi kavramını ilk kullanan Kûfeli Ebû Osman b. Şüreyk (150\767)'tir.³⁸⁴

Kûfe şehri telifte bulunmuş hadisçiler sıralamasında Bağdat ve Basra'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır.³⁸⁵ “Kûfe her dönemde sadece Irak'da değil bütün İslam coğrafyasında isminden bahsedilen münekkid hadisçileri ya bizzat yetiştirmiş ya da belli bir süre bünyesine dahil etmiştir. Bu ehil hadisçiler tarafından tesis edilip geliştirilen zengin ve sağlam hadis kültürü, tedvin ve tasnif faaliyetlerine alt yapı ve malzeme de teşkil etmiştir.”³⁸⁶

“Dolayısıyla Kûfe, İslam dünyasının önde gelen hadis merkezlerinden biri olmaya hak kazanmıştır.”³⁸⁷

2.8.2. Kûfe Hadisçiliğinde Alkame'nin Yeri

Alkame b. Kays, hayatının büyük bir bölümünü Kûfe'de geçirdiği için en çok etki ettiği hadis ekolü Kûfe hadisçiliğidir diyebiliriz. Fakat ilmini sadece Kûfe'de almamış bunun yanında Şam ve Medine şehirlerine de ilim yolculuklar yapmıştır. O, böylece sadece rey ehlinden değil Medine ekolünden de beslenmiştir.

Alkame, Zehebi, Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İbn Hacer gibi tabakât ve hadis âlimleri tarafından sika kabul edilmektedir. Kûfe'nin en sahih senedi şu şekildedir:

Abdullah-Alkame-İbrahim-Ameş³⁸⁸

Bu sened bize Alkame'nin hadis konusundaki güvenilirliğine delil teşkil etmektedir.

Kûfe'de hadis vaz'ının yaygın olduğunu biliyoruz. Bu tür rivayetler daha çok Şia tarafından yapılmaktadır. Hz. Ali hakkında yapılan rivayetlerin sadece Abdullah b. Mes'ûd'un talebelerinden gelen kısmı sahih olduğu söylenmiştir.³⁸⁹

³⁸⁴ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.374.

³⁸⁵ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.394.

³⁸⁶ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.402-403.

³⁸⁷ Kahraman, *Kûfe'de Hadis*, s.403.

³⁸⁸ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.191.

Fıkıhı konusunda, şöyle denilmektedir.” Fıkıhı Abdullah b. Mes’ûd ekti. Alkame suladı. İbrahim en-Nehaî hasat etti. Hammâd öğüttü. Ebû Hanîfe un yaptı. Ebû Yusuf hamur yaptı. İmam Muhammed ekmek yaptı ve insanlar o ekmeği yiyorlar.³⁹⁰

Alkame ve Ebû Hanîfe’nin fetvaları örtüşmektedir. Ebû Hanîfe Abdullah b. Mes’ûd ve Hz. Ali’nin sözlerini en iyi bilen insandır.³⁹¹ Bu bilgisini de Alkame vasıtasıyla almış olmalıdır.

Kûfe’de insanlara Kur’an ve sünneti öğreten Abdullah b. Mes’ûd’ın talebelerinden altı kişi vardı bunlardan biri de Alkame b. Kays’tır.³⁹²

Alkame’nin Abdullah b. Mes’ûd’un en gözde talebesi olduğunu düşünürsek Kûfe hadis ekolünün oluşumundaki etkisini daha iyi kavrayabiliriz. Zira fıkıhı bu şehirde Abdullah b. Mes’ûd’un ektiğini belirtmiştik. Alkame de Abdullah’tan aldığı ilmi mirası Kûfe’de reyciliği başlatan İbrahim en-Nehaî’ye aktarmıştır.

Vekî,’ Süfyân-Mansûr-İbrahim-Alkame-Abdullah tarikini, A’muş-Ebû Vâil-Abdullah tarikine tercih etmektedir, gerekçe olarak birinci tarikteki ravilerin fakih olmasını göstermektedir.³⁹³

Alkame’nin bir hadis halkası olduğunu biliyoruz. Ayrıca Alkame, hadisleri yazmak yerine ezberlemeyi ve müzakere edilmesini tavsiye etmektedir.

Alkame kendisinden ilim meclisinde oturup sünneti öğretmesi istendiğinde bunu reddetmiş ve arkasından iz bırakmak istemediğini söylemiştir.³⁹⁴

Alkame ehli hadis taraftarları gibi imanda istisna³⁹⁵ fikrine sahiptir.³⁹⁶ Hocası Abdullah’ın da başlangıçta aynı fikirde olduğu daha sonra bu fikrinden vazgeçtiği rivayet edilmektedir.³⁹⁷

³⁸⁹ Kahraman, **Kûfe’de Hadis**, s.337.

³⁹⁰ İmam Ebî Nasr Ahmed b. Muhammed es-Semerkindî, **Enîsu’l Fukahâ**, Dâru’l Kütübü’l İlmiyye, Beyrut 2004, s.116.

³⁹¹ Nu’mânî, **İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin Hadis İlmindeki Yeri**, s.37.

³⁹² ez-Zehabî, **Siyeru A’lâmi’n -Nubelâ**, c.4, s.57.

³⁹³ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, c.41, s.186.

³⁹⁴ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübra**, c.8, s.210.

İbn Abdilberr, çeşitli şehirlerde reyîyle şöhret bulmuş tabîîleri sayarken Kûfe’de Alkame’nin adını da zikretmektedir.³⁹⁸

Bunun yanında Alkame’nin vitr namazı konusunda ashab-ı hadise³⁹⁹ muhalefet edip, Hanefî mezhebiyle uyuşmaktadır.⁴⁰⁰ Ayrıca O’nun hadisi terkedip Hanefîlerin İstihsan metodunu kullandığı görülmektedir.⁴⁰¹ Hadisçilere yakınlığı ile bilinen İmam Şafî’nin bu metodu tenkid ettiği rivayet edilmektedir.⁴⁰²

Ayrıca O’nun Hanefî içtihat yöntemlerinden, sahabe kavli, kıyası da kullandığı görülmektedir.⁴⁰³

Alkame’nin rivayet ettiğine göre, kendisi Hz. Âişe’nin yanındayken, Hz. Âişe, o sırada yanlarında bulunan Ebû Hureyre’nin doyurmadığı ve sulamadığı ve börtü böceği de salmadığı için ölen bir kedi yüzünden bir kadının cehennemde azap çektiğini ifade eden bir rivayetine aklı ve kanaatine dayanarak itiraz etmiştir.⁴⁰⁴

Alkame’nin en önemli hocası Abdullah b. Mes’ûd’un Sünen-i Nesâî’de bulunan Alkame’den rivayet edilen beş hadiste reyine göre fetva verdiğini

³⁹⁵ **İmanda istisna:** Bu sorun, Müslüman olan birisinin imanını veya İslam’a mensubiyetini ne şekilde ifade etmesi gerektiği konusuyla yakından ilgilidir. Bir kimse, “Ben gerçekten müminim.” Veya “Müslümanım.” Diyebilir mi? Yoksa “Allah’ın dilemesi şartıyla-inşaaallah-müminim.” Veya “İnşaaallah Müslümanım.”, “Umarım müminim.” Veya “Umarım Müslümanım.” Ya da sadece “Ben müminim.”mi demesi gerekir? Yoksa “Allah’ın dilemesi şartıyla –inşaaallah-hem müminim hem de Müslümanım.” Şeklinde kendisini tanımlayabilir mi? Hadis taraftarları ve mürcie arasında uzun süre devam eden bu tartışmaların temelinde, birinci derecede, amel-iman ve iman-islam münasebetine ilişkin anlayışları, ikinci derecede ise kader anlayışlarındaki farklılıklar yatmaktadır. Bkz. Sönmez Kutlu, **İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler**, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2002, s.101.

³⁹⁶ İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, c.41, s.183.

³⁹⁷ Kutlu, **İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler**, s.102.

³⁹⁸ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilberr, **Câmiu Beyânî’l İlmi ve Fadlihi**, Ebû’l Eşbâl ez-Züheyri (Thk.), Dâru İbnu’l Cevzi, Suûdi Arabistan 1994, c.2, s.858-859; İsmail Hakkı Ünal, **İmam Azam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu**, DİB Yayınları, Ankara 2012, s.45.

³⁹⁹ Ataullah Şahyar, **Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey ihtilafları**, Akdem Yayınları, İstanbul 2011, s.49-50.

⁴⁰⁰ Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Hanefi**, c.1., s.253.

⁴⁰¹ Bu hadise göre eşi vefat ettiğinde kişi karısını yıkayamaz. Alkame, burada icmâya uyarak kişinin karısını yıkayabileceğine hükmetmiştir. Bkz. Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Hanefi**, c.2., s.594.

⁴⁰² Zekiyuddin Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, İbrahim Kâfi Dönmez (Çev.), TDV Yayınları, Ankara 2011, s.181.

⁴⁰³ Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Hanefi**, c.2., s.550.

⁴⁰⁴ Bedreddîn ez-Zerkeşi, **Hz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler**, Bünyamin Erul (Çev.), Otto Yayınları, Ankara 2012, s.116.

görmekteyiz.⁴⁰⁵ Ayrıca yine Alkame'den gelen bir rivayette Abdullah namazda elini cinsel organına değdiğini abdestinin bozulup bozulmadığını soran bir kişiye “Bari kesseydin! Cinsel organın da bedeninin diğer parçaları gibidir.” Diyerek reyiyle içtilhat etmiştir.⁴⁰⁶

Alkame'nin yaşadığı, sahabe ve tabiîn döneminde ehli rey ehli hadis ayrışması henüz gerçekleşmediği ve ayrılıkların üstat ve bölge farklılığına dayanmasından ötürü Alkame'de hem ehl-i reyin hem ehl-i hadisin çıkarımlarına rastlamaktayız. Yukarıdaki rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Alkame b. Kays, hadis ravisi olmasına rağmen rey fikrine de yabancı değildir.

Alkame'nin de içinde bulunduğu Nehai ailesi de Kûfe hadisçiliğine önemli katkıda bulunmuştur. Bunlar arasında Esved b. Yezîd, oğlu Abdurrahman b. el-Esved, Abdurrahman b. Yezîd, İbrahim b. Yezîd en-Nehaî sayılabilir.

2.8.3. Alkame'nin Sünnet Anlayışı

2.8.3.1. Sünnetin Anlamı ve Kapsamı

Sünnet, lügatte iyi olsun kötü olsun yahut başka bir ifade ile ister övülmeye layık olsun, ister kötülenmeye layık olsun yol ve devamlı gidiş manasına gelen bir kelimedir. Bu mananın kolaylıkla dökülen suyun gidişinden alındığı söylenmiştir. Sünnet İslamın başlangıcından itibaren özel bir mana kazanmış, sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yol ve sîretine tahsis olunmuştur. Tedvin devrinin başlamasından ve değişik ilimlerin tedvin edilip ortaya çıkmasından sonra değişik tarifleri yapılmıştır. Fıkıh usulü alimleri onu şerî deliller arasında incelerken fakihler onu şerî ahkâmın bir çeşidi kabul etmişlerdir. Kelamcılar onu bid'atın karşıtı olarak

⁴⁰⁵ Hadise göre bir adam bir kadınla evlenmiş, sonra adam cinsel münasebette bulunmadan, mehir de tayin etmemişken vefat etmiş. Bu durum Abdullah b. Mes'ûd'a sorulmuş. O da reyime göre fetva veriyorum, doğru fetva verirsem Allah'tandır demiş, kadına mehri misil, miras hakkı ve iddet vardır demiştir. Bkz. Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, **Sünen-i en-Nesâî**, Abdulfettâh ebî Gudde (Thk.), Mektebu'l Matbûâtî'l İslâmiyye, Halep 1994, c.6, s.121.

⁴⁰⁶ es-Seyyid Mehdi Hasen el-Geylânî el-Kâdirî, **Kitâbu'l Hücce Alâ ehli'l Medîne**, Âlemu'l Kütüb, yy. 1983, c.1, s.63.

görürken, hadisçiler onu Hz. Peygamber (s.a.v.)’in söz, fiil ve takririnden ibaret görmüşlerdir.⁴⁰⁷

Tabiîn alimleri sünneti bazen terkeb olarak kullanmışlardır. Mesela “sünnetullah”, “sünnetü’n nebi”, sünnetü sahabe”, sünnetü vulâtul emr” bunlardan bazılarıdır.⁴⁰⁸

Tabiûnun çok ender de olsa “sahabenin sünneti” ifadesini kullandığını görmekteyiz. Mesela fecrden önce ezan okuyan müezzinle ilgili olarak Alkame b. Kays bu kimsenin Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ashabının sünnetine muhalefet ettiğini şu ifadelerle belirtmiştir:

فقد خالف سنة أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم⁴⁰⁹

Ömer b. Abdulaziz, sünnete vurgu yaparken Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O’ndan sonra gelen yöneticiler birtakım sünnetler ortaya koymuşlar demektedir. Bununla Raşid Halifelerin sünnetini kastetmektedir.⁴¹⁰

Alkame b. Kays, hocası Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet ederken Hz. Peygamber (s.a.v.)’in namazda sağına ve soluna selam verdiğini ifade ederken Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer’in de aynı şekilde selam verdiğini aktarmaktadır.⁴¹¹ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)’in namazdaki tekbirleri hakkındaki rivayetinde aynı şekilde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de aynısını yapardı ifadesine rastlıyoruz.⁴¹² Alkame’nin, Abdullah’a olan yakınlığı ve O’nun ben ne okuyor ve biliyorsam Alkame de okuyor ve biliyor dediğini gözönünde bulundurursak Alkame’nin de en azından raşid halifelerin sünneti kavramına yabancı olmadığını söyleyebiliriz.

Sünnetle ilgili diğer bir konuda sünnetin teşri yetkisidir. Sünnet İslam hukukunun kaynaklarından biridir. Fakat sünnet Kur’an’dan sonra gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Muâz’a “Sana bir uyuşmazlık getirildiğinde neye göre hüküm

⁴⁰⁷ Koçyiğit, **Hadis Usulü**, s. 1-2.

⁴⁰⁸ Arif Ulu, **Tâbiûnun Sünnet Anlayışı**, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 128,134.

⁴⁰⁹ Ulu, **Tâbiûnun Sünnet Anlayışı**, s.133.; Ayrıca Bkz. Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, Dâru’l Tâc, Beyrut 1989, c.1, s.194.

⁴¹⁰ Ulu, **Tâbiûnun Sünnet Anlayışı**, s.134.

⁴¹¹ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.266.

⁴¹² İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.216.

vereceksin? Deyince, Muâz: “Önce Allah’ın kitabına göre hükmederim.” cevabını vermiş, Hz. Peygamber (s.a.v.), “Allah’ın kitabında bulmazsan?” diye sorunca: “O zaman Allah Rasulü (s.a.v.)’nün sünnetine göre hükmederim” demiştir.⁴¹³

Buhârî’de geçen bir hadiste İbn Mes’ûd, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den Allah (c.c.)’ın yarattığı tabîi güzelliği değiştiren kadınlara lanet edilen bir hadis rivayet etmiştir. Bunu duyan Esed kabilesinden bir kadın: “Senin böyle söylediğini haber aldım.” demiştir. Bunun üzerine İbn Mes’ûd: “Söylediğim şey Allah (c.c.)’ın kitabında olduğu halde Rasulullah (s.a.v.)’ın lanet ettiği kimseyi ben neden lanet etmeyeyim?” demiştir. Bunun üzerine kadın: “Ben Allah (c.c.)’ın kitabının tamamını okudum, fakat böyle bir ifade görmedim.” demiştir. İbn Mes’ûd: “Eğer sen Kur’an’ı okuduysan “وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا” ayetini görmüşsündür.” demiştir. Kadın: “Evet” demiştir. Bunun üzerine Abdullah b. Mes’ûd: “Allah Rasulü bundan nehyetti.” demiştir.⁴¹⁴

Alkame b. Kays’ın bu hadisin İbn Mes’ûd’dan ravisi olduğunu göz önünde bulundurursak O’nun da Hz. Peygamber (s.a.v.)’in teşri yetkisine sahip olduğundan en azından haberdar olduğunu söyleyebiliriz.

2.8.3.2. Bid’atlere Karşı Duruşu

Lügatte bid’at, bir şeye ilk defa başlamak, onu ihdas etmek, inşa eylemek manasına gelir. Bid’at, hadis olan şeydir. Istılahta ise bid’at, dinin ikmalinden sonra ihdas olunan ve dine izafe edilen şeye denilmiştir.⁴¹⁵

Alkame’nin en önemli hocası, Abdullah b. Mes’ûd’un şu sözü sünnet bid’at karşılığını ifade etmektedir:

القصد في السنة خير من الاجتهاد في البدعة

“Sünnet çerçevesinde ölçülü davranmak, bid’at için çabalamaktan daha hayırlıdır.”⁴¹⁶

⁴¹³ Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s.95.

⁴¹⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **el-Câmiu’s Sahîh**, Dâru Tavku’n Necât, Beyrut 1422, c.6, s.147-148.

⁴¹⁵ Koçyiğit, **Hadis Usulü**, s.86.

İbn Ebî Şeybe'nin "musannef" inde geçen bir hadiste, Abdullah b. Mes'ûd, Alkame ve Esved'e ileride namazı vaktinde kılmayan emirlerin geleceğini ve onlara namazı zamanında yani; sünnete uygun olarak kılmalarını söylemiştir. Sonra da ikisinin arasına girmiş ve: "Rasulullah (s.a.v.)'ı böyle yaparken gördüm." Demiştir. Bu rivayet bize Abdullah'ın ve talebelerinin sünnete bağlılığını ve bid'atten kaçınmadaki hassasiyetleri konusunda bir fikir vermektedir.⁴¹⁷

Hocası gibi Alkame b. Kays da bid'atlere karşı bir tutuma sahiptir. Yukarıdaki bölümde fecrden önce ezan okumadaki tepkisinde olduğu gibi Alkame bid'atleri engellemeye çalışmaktadır.

Başka bir örnek ise Cuma namazı sırasında imam hutbe okurken bir adam konuşmaktadır. Alkame elini adamın ağzına koymuş fakat adama çakıl taşları atıp uyarma yoluna gitmemiştir.⁴¹⁸ Burada Alkame, sünnete aykırı bir davranışı hem engellemekte hem de düzeltme yoluna giderken yine sünnet sınırlarında kalmaktadır.

Alkame, hocası Abdullah'tan cenaze için ağtın cahiliye âdeti olduğunu rivayet etmiştir.⁴¹⁹ Kendisi de ölümünün kimseye haber verilmemesini istemiş, cahiliye âdeti olan ağtın koktuğu için bu istekte bulunmuştur. Ayrıca cenazenin Hristiyan âdeti olan yavaş götürülmesini de hoş karşılamamıştır.⁴²⁰ Kendisi de vefatı bölümünde anlattığımız üzere cenazesinin kabrine acele götürülmesini vasiyet etmiştir.

Alkame'nin cahiliye adetlerine ve Hristiyan adetlerine söz konusu muhalefetleri O'nun sünnete olan bağlılığının açık bir izahıdır.

2.8.3.3. Sünnetin Sünnetle Neshi

Lügatte nesh, nakil, izale ve iptal manalarına gelir.⁴²¹ Usul terimi olarak nesh, şer'î bir hükmün, o hükmün delilinden sonra gelen şer'î bir delille kaldırılması demektir.⁴²²

⁴¹⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm ed-Dârimî, **Sünen-i ed-Dârimî**, Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Thk.), Dârul Muğnî, Suûdî Arabistan 2000, c.1, s.296.

⁴¹⁷ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.1, s.429.

⁴¹⁸ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.1, s.452.

⁴¹⁹ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.2, s.475.

⁴²⁰ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.2, s.480.

⁴²¹ Koçyiğit, **Hadis Usulü**, s.56.

İslam şeriatinde nesh keyfiyeti kabul edildikten sonra, Kur'an ve sünnetin menşei gözönünde bulundurularak çeşitli şekillerde neshin vukuu mümkün görülmüştür. Bunlar:

- 1- Kur'an ayetinin yine bir Kur'an ayetiyle neshedilmesi;
- 2- Kur'an ayetinin sünneti neshetmesi;
- 3- Sünnetin sünneti neshetmesi;
- 4- Sünnetin Kur'an ayetini neshetmesi.⁴²³

Alkame b. Kays'ın, hocası İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiği hadiste sünnetin sünneti neshine dair şu rivayete rastlıyoruz:

“Biz Allah Rasulu (s.a.v.) namaz kılarken O (s.a.v.)'na selam verirdik ve selamımızı alırdı. Fakat biz Necaşi'nin yanından geldikten sonra selam verdik ve selamımızı almadı. Bize: “Namazda meşguliyet vardır.” Diye uyarıda bulundu.⁴²⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in önce selama karşılık verip sonra namazda meşguliyet gerekçesiyle selama cevap vermemesi önceki sünnetin sonraki sünnetle neshedildiğini göstermektedir.

Diğer bir örnek namazda tatbik⁴²⁵ uygulamasıyla ilgilidir. Abdullah b. Mes'ûd, Alkame ve Esved'e namaz kıldırır. Namazda tatbik yapar. Sonra Alkame ve Esved Hiz. Ömer'in yanına gelirler. Hiz. Ömer, ikisine namaz kıldırır. Alkame ve Esved, yine tatbik yaparlar. Hiz. Ömer, rükûda elini dizlerine koyar. Namaz bitince Hiz. Ömer: “Bu nedir?” Diye sorar. Onlar: “Abdullah bize böyle kıldırıldı.” Derler. Bunun üzerine Hiz. Ömer: “Önceleri böyle yapılıyordu, sonra terkedildi.” Demiştir.⁴²⁶ Burada da sünnetin sünneti neshine rastlamaktayız.

⁴²² Şa'bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s.424.

⁴²³ Koçyiğit, **Hadis Usulü**, s.58-59.

⁴²⁴ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.1, s.418.

⁴²⁵ **Tatbik**: El ayaları üst üste gelecek şekilde elleri birleştirip, parmakları birbiri arasına geçirmek ve bu şekilde tutulan elleri diz kapakları arasına koymaktır. Bkz. Haydar Hatipoğlu, **Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi**, Kahraman Yayınları, İstanbul tsz., c.3, s.116.

⁴²⁶ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, **el-Musannef**, Dâru't Ta'sîl, Beyrut 2015, c.2, s.229.

Alkame'nin cenaze geçerken uygulaması cenaze için ayağa kalkmamak şeklindedir. Bu da O'nun cenaze için ayağa kalkılması gerektiğini söyleyen rivayetin mensuh olduğu fikrinde olduğunu göstermektedir.⁴²⁷

Söz konusu ilk iki rivayet Alkame'nin sünnetin sünnetle neshinden haberdar olduğunu, yukarıdaki uygulaması ise sünnetin sünnetle neshini onayladığını göstermektedir.

2.8.3.4. Sünnetin Kur'an'la Neshi

Kur'an ayetinin sünneti neshetmesine aşağıdaki örneği verebiliriz:

Hiz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Kureyş cahiliye döneminde Aşure günü oruç tutardı. Hiz. Peygamber (s.a.v.), Medine-i Münevvere'ye gelince bugün de oruç tuttu ve Müslümanlara orucu emretti. Sonra Allah (c.c.) Ramazan orucunu farz kılınca Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Aşure orucunu terketti.⁴²⁸

Bu konuda başka bir rivayet ise Alkame'nin hocası Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptığı bir rivayettir. Rivayete göre Abdullah, yemek yerken Eş'as yanına girdi. Yemek yediğini görünce "Bugün Aşura günü değil mi?" diye sordu. Bunun üzerine Abdullah: "Ramazan orucu hakkındaki ayetler inmeden önce bugün de oruç tutulurdu. Sonra Ramazan orucu emredilince terkedildi buyur ye! Demiştir."⁴²⁹

Bu rivayet Alkame'nin Kur'an'ın sünneti neshini bildiğini göstermektedir. Ayrıca buna itiraz etmemesi ve Abdullah'ın kendisine en bağlı talebesi olması O'nun da aynı kanaati paylaştığının ihtimal dâhilinde olduğunu göstermektedir.

⁴²⁷ Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehaî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî**, c.2., s.219.

⁴²⁸ Ebû Mûsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, **Sünen-i et-Tirmizî**, Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdulbâkî, İbrahim Atve Avd (Thk.), Şeriketü ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1962-1978, c.3, s.118.

⁴²⁹ el-Buhârî, **el-Câmiu's Sahîh**, c.6, s.24.

2.8.3.5. Sahabe Kavli

“Usulcülerin çoğuna göre sahâbî, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yetişmiş, O (s.a.v.)’na iman etmiş ve örfen arkadaş diye anılabilecek ölçüde uzun süre O (s.a.v.)’nunla birlikte bulunmuş kimseye denir.”⁴³⁰

Sahâbe içinde bir grup, fıkhi bilgisi ve kaynaklardan hüküm çıkarma gücü ile tanınıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), vefat edince, Müslümanların karşılaştıkları meseleler hakkında fetva verme ve aralarında çıkan ihtilafları halletme işini bu sahabiler üstlenmiş oldular.⁴³¹

Usul bilginleri, sahabeden intikal eden fetvaları ve onların şer’i konulardaki görüşlerini, bunların, Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas gibi şer’î bir hüccet sayılıp sayılamayacağı açısından ele almışlar, birçok görüş ortaya koymuşlar ve mezhep imamlarının bu hususta değişik nakillerde bulunmuşlardır.”⁴³²

Sahabî kavlinin, rey ve içtihat ile kavranamayacak bir konuda olması halinde, bunun kaynak olması konusunda icmâ vardır. Çünkü sahabe bu konuyu Hz. Peygamber (s.a.v.)’den duymuş olmalıdır. Bilginlerin ihtilaf ettikleri nokta rey ve içtihadı dayalı sahâbî kavlinin sonraki nesiller için bağlayıcı olup olmadığı konusundadır. Bazı bilginler bunu bağlayıcı kabul etmemişlerdir. İmam Şafî’nin, sonraki bazı Hanefî bilginlerin Malikîlerden bir grup ve kelamcılarının çoğunluğu bu görüştedir. Bazı bilginler ise Kitap, Sünnet ve icmâda hüküm bulunmadığı zaman bağlayıcıdır demişlerdir. Bu Hanefî imamlarının, iki rivayetten birine göre İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel’in görüşüdür. Bunun açıklaması şudur: Sahabenin içtihadında hata etmesi muhtemel ise de çoğunlukla sahabenin görüşü doğrudur. Çünkü onlar Peygamber (s.a.v.) mektebinde yetişmiş, Arap diline hâkim, ayetlerin sebebi nüzuluna ve hadislerin sebebi vüruduna vakıftırlar. Bu yüzden sahabe kavli bağlayıcıdır.⁴³³

Alkame de Hanefîlerin çoğunluğunun görüşüne sahiptir. O da sahabe kavlinin bağlayıcılığını kabul etmektedir.

⁴³⁰ Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s.213.

⁴³¹ Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s.213.

⁴³² Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s.214.

⁴³³ Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, s.214-215.

Alkame'nin az kanın abdesti bozmayacağı konusunda sahabe fiil ve sözlerini delil kabul ettiğini görmekteyiz:

Atâ b. es-Sâib'in gördüğüne göre, Abdullah b. Ebî Evfâ az bir kan tükürmüş sonra abdest almadan namazını kılmıştır.⁴³⁴

Bekr el-Müzenî, ise şöyle demiştir: İbn Ömer'i gördüm, yüzündeki bir sivilceyi sıktı, bir parça kan çıktı, iki parmağıyla kanı ovaladı sonra abdest almadan namaz kıldı.⁴³⁵

Büyük şehirde ezansız ve kânetsiz namaz kılınması konusunda Abdullah b. Mes'ûd'dan şu rivayet vardır:

Alkame ve arkadaşları, Abdullah b. Mes'ûd'un yanına geldiklerinde onlara namaz kılıp kılmadıklarını sordu. Onlar hayır diye cevap verdiler. Bunun üzerine kalkınız ve namaz kılınız diye emretti. Fakat ezan ve kâmet için emir vermedi.⁴³⁶

Alkame, bu üç rivayeti de fetvası için delil kabul etmiştir. Bu da O'nun sahabe kavlini hüccet kabul ettiğini göstermektedir.⁴³⁷

2.8.3.6. Hadislerde Gaye ve Maslahatı Gözetmesi

Sahabe hükümleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinden, fiillerinden ve ikrarlarından elde etmektedir.⁴³⁸

“Emir ve nehiyelerdeki şer’î maksad ya tümevarım yoluyla ya da emrolunan hususlardaki maslahata, yasaklanan hususlardaki mefsedete delalet eden sözlü veya hal ile ilgili karinelerden anlaşılır.”⁴³⁹

Daha Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden başlayarak sahabe ve onlardan sonra gelen fukaha, nasların lafzı ile maksad ve ruhu arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır. Kimi lafza ağırlık verirken kimi de dengeyi özenle korumak istemiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁴ Mellâvî, *Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, c.2., s.593.

⁴³⁵ Mellâvî, *Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, c.2., s.593.

⁴³⁶ Mellâvî, *Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, c.2., s.593.

⁴³⁷ Mellâvî, *Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, c.2., s.593.

⁴³⁸ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yayınları, Ankara 2008, s.264.

⁴³⁹ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.265.

Bunun bir örneği, Hz. Peygamber (s.a.v.), Ahzab günü, ashabını, Benî Kurayza Yahudilerine gönderirken Onlara “Herkes öğle/ikindi namazını ancak Kurayza oğulları yurdunda kılsın” emrini vermiştir. Yolda giderken namazın vakti girmiştir. Onlardan bir kısmı: “Biz oraya varmadıkça kılmayacağız, vakti geçse bile biz Rasulullah (s.a.v.)’ın emrettiği yerde kılacağız.” Demiştir. Diğer kısmı ise: “Biz kılacağız çünkü Rasulullah (s.a.v.) namazı terk etmemizi kastetmedi.” Demişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), durumu öğrenince iki grubu da ayıplamamıştır. Birinci grup emrin zahirine bakmışlar. İkinci grup ise maksadın süratli gitmeleri şeklinde tevil ederek lafızdaki maksadı gözetmişlerdir.⁴⁴¹

Alkame b. Kays da verdiği fetvalarda ve fıkhi uygulamalarda gaye ve maslahatı gözetmiştir:

Alkame ve Esved, çok yağmur yağdığı bir günde ıslanmışlar, sonra mescide girmişlerdir. Fakat abdest almadan namaz kılmışlardır.⁴⁴²

Bir adam, Alkame’ye kardeşinin kızı gusûlden sonra abdest aldığını söylemiş, bunun üzerine O: “Bizim yanımızda olsaydı bunu yapmazdı.” Demiştir. Sonra ilave etmiştir:” Hangi abdest gusûlden daha kapsamlı olabilir?”⁴⁴³

Birinci rivayette, abdestten maksad abdest uzuvlarının ıslanması olduğu için Alkame ve Esved namaz için tekrar abdest almayı lüzumlu görmemişlerdir. Burada abdest almakla kastedilen maksat gerçekleştiği için abdest almamışlardır.

İkinci rivayette yine abdestte kastedilen mana gerçekleştiği için gusûlden sonra abdest alınması gereksiz görülmüştür.

Cuma günü gusletmek konusu, sahabe döneminde olduğu gibi tabiûn döneminde de tartışılmıştır. Bu konuda iki farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Söz konusu tartışmanın temelinde “Cuma günü gusletmek, ergenlik yaşına gelmiş herkes için gereklidir.....” hadisi vardır. Bazıları maksada bakarak bunun emir olmadığını bazıları lafza bakarak bunun vacip olduğunu düşünmüşlerdir. Bu hadisle kastedilen

⁴⁴⁰ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.265.

⁴⁴¹ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.265-266.

⁴⁴² İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l Musannef*, c.1, s.177.

⁴⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l Musannef*, c.1, s.69.

gayeyi Hz. Aişe, şöyle izah etmektedir: “İnsanlar evlerinden veya şehir dışından Cuma namazına geliyorlardı. Yün abaları içinde, genellikle toza bulanmış vaziyette olurlardı. Bu yüzden kendilerinden kötü koku çıkardı. Bir defasında Rasulullah (s.a.v.), Onlara şöyle demişti: “Bugün için temizlenseydiniz ya.”⁴⁴⁴

Alkame ‘den İbn Ebî Şeybe’in “musannef” inde kendisi hakkında şu rivayet bulunmaktadır: “Yolculuk sırasında Cuma günleri gusül almamaktadır.”⁴⁴⁵ Alkame Cuma guslünü vacip değil müstehab görmektedir. ⁴⁴⁶ Bunu sebebi de O’nun hadisi maksadına uygun olarak yorumlamasıdır. Aynı zamanda maslahata da uygun olarak davranmıştır. Zira yolculuk sırasında gusül abdesti almak zahmetli bir iş olacaktır.

Maslahat konusunda başka bir örnek ise, gusül alan kadının örgülü saçlarını açıp açmama konusundadır. Alkame, bu konuda şu fetvayı vermektedir: “Kadın saçını bozmaz parmaklarıyla saçlarını hilaller.”⁴⁴⁷ Burada kadınlar örgülü saçlarını her gusülde bozmaları zahmetine kurtarılmaktadır. Burada Alkame maslahata uygun fetva vermiştir.

Alkame’den abdestten sonra bir bezle kurulandığına dair rivayet bulunmaktadır.⁴⁴⁸ Bu konuda birbirine muarız hadisler rivayet edilmiştir. Hanefiler kurulanmaya cevaz verirken Şafîiler kurulanmanın terkinin vacip olduğu kabul etmişlerdir.⁴⁴⁹ Alkame’nin kurulanmaya cevaz veren hadisleri tercih sebebi kurulanmadaki maslahat olması da mümkündür.

2.8.3.7. Kıyas ve Rey Karşısındaki Tutumu

“Sözlükte “kıyas”, bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi anlamına geldiği gibi, iki şeyi birbirine eşitlemek anlamına da gelir. “Usulcülerin kullandığı bir terim olarak ise kıyas, “Kitap, Sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek.” Demektir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁴ Ulu, *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*, s.244-245.

⁴⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l Musannef*, c.1, s.436.

⁴⁴⁶ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Hanefi*, c.1., s.330.

⁴⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l Musannef*, c.1, s.74.

⁴⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l Musannef*, c.1, s.137.

⁴⁴⁹ Mellâvî, *Fıkhü Alkame b. Kays en-Nehâî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Hanefi*, c.1., s.56-63.

⁴⁵⁰ Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s.126.

Re'y ise sözlükte “gözle görmek” yanında “akıl gözüyle görmek, kalp gözüyle görmek; bilmek, anlamak; düşünmek, zannetmek” gibi anlamlara gelir. Fıkıh ve fıkıh usulündeki dar anlamıyla re'y, özellikle vahy/nas mukabilinde, fakat ona muhalefet anlamı içermeyen şahsi kanaati ifade eder.⁴⁵¹

Ehl-i re'y, ise yaklaşık olarak hicrî ikinci asrın başlarından itibaren Kûfe merkezli fıkıh taraftarlarını ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir.⁴⁵²

Kaynak olarak Kitab ve Sünneti kabul etmekle beraber bunların lafızlarından ziyade muhteva ve delaletlerini dikkate alarak mevzi çözümler yerine temel kurallar çıkarma çabasında olan, bu çerçevede yeni karşılaşılan veya farazi meselelere de cevap arayan, dolayısıyla rey ve kıyas gibi akli muhakeme metotlarına sık başvuran düşünce yapısı ehl-i re'y olarak isimlendirilmiştir.⁴⁵³

Alkame de Kûfeli olduğu ve Hanefî ekolünün üstatlarından kabul edildiği için O'nun da kıyas ve re'y içeren fetvaları olduğunu düşünebiliriz.

Alkame'nin kıyas metoduna başvurduğunu görmekteyiz. O, bedenden çıkıp elbiseye bulaşan kanı, elbiseye bulaşan hayız kanıyla kıyas etmiştir. Dolayısıyla yıkanıp elbise de izi kalan elbiseyle namaz kılmaya cevaz vermiştir. Çünkü rivayetlerde⁴⁵⁴ elbiseye bulaşıp yıkandıktan sonra eseri kalan hayız kanı isabet etmiş elbiseyle namaza cevaz verilmiştir.⁴⁵⁵

Alkame'nin hocası Hz. Aîşe'den rivayet ettiği bir hadiste Hz. Aîşe Ebû Hureyre'nin bir kadının doyurmadığı ve sulamadığı ve börtü böceği de salmadığı için ölen bir kedi yüzünden cehennemde azap çektiğini ifade eden bir hadisine akli ve kanaatine dayanarak itiraz etmiştir.⁴⁵⁶

En önemli hocalarından Hz. Aîşe'nin bu rivayetini aktarması Alkame'nin re'y metodunu bildiğini göstermektedir.

⁴⁵¹ Yunus Apaydın, “Re'y”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2008, c.35, s.37.

⁴⁵² Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2011, s.55.

⁴⁵³ Kahraman, **Kûfe'de Hadis**, s.202.

⁴⁵⁴ el-İmâm el-Hâfız Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünen-i Ebî Dâvud**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Dâru'r Risâleti'l Âlemiyye, Beyrut 2009, c.1, s.270.

⁴⁵⁵ Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî**, c.2., s.586.

⁴⁵⁶ ez-Zerkeşî, **Hz. Âîşe'nin Sahabeye Yöneltiltiği Eleştiriler**, s.116.

Alkame'nin en önemli hocası Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptığı Nesâî'nin Sünen'inde geçen beş rivayette Abdullah b. Mes'ûd'un re'yine göre fetva verdiğini görmekteyiz. Bununla birlikte temkinli hareket ettiğini anlamaktayız.⁴⁵⁷

Yine aynı hocasından yaptığı başka bir rivayette, namazda elini cinsel organına değdiğini abdestinin bozulup bozulmadığını soran bir kişiye “Bari kesseydin! Cinsel organın da bedeninin diğer parçaları gibidir.” Diyerek reyiyile içtihat ettiğini görmekteyiz.⁴⁵⁸

Alkame'nin en önemli hocasından yaptığı bu rivayetler O'nun “Ben ne biliyorsam ve okuyorsam Alkame de biliyor ve okuyor.” demesine bakacak olursak Alkame'nin de re'y fikrine ve kıyasa yabancı olmadığını göstermektedir.

Öte yandan Alkame'nin şer'i delili bırakıp icmâ sebebiyle istihsan metodunu da kullandığını görmekteyiz. Alkame, erkeğin ölen zevcesinin nâşını yıkamanın caiz olmadığını gösteren delili bırakıp icmâ sebebiyle buna cevaz verdiğini görmekteyiz.⁴⁵⁹

Yine Alkame'nin hocası Abdullah'tan rivayet ettiği bir hadiste, bir kadın kocasından kendisini kocasından boşama hakkı istemiştir. Kadın da kendisini kocasından üç talakla boşamıştır. İbn Mes'ûd bu talakın bir talak olduğu şeklinde fetva vermiştir. Daha sonra Hz. Ömer ile karşılaşmış O'na: “Görüşün ne kadar güzel!” şeklinde tepki vermiştir.⁴⁶⁰

Hz. Ömer, burada مَا رَأَيْتَ ifadesini kullanmıştır. Hz. Ömer'in karşılaştığı yeni meseleler karşısında içtihadı başvurduğunu bilmekteyiz.⁴⁶¹ Abdullah'ın da re'yine başvurduğunu anlatmıştık. Bildiğimiz gibi buradaki رَأَيْتَ ile re'y aynı kökten gelmektedir. Burada Hz. Ömer'in, İbn Mes'ûd'u re'yine başvurup içtihat ettiği için övdüğünü söyleyebiliriz. Hem Alkame'nin Hz. Ömer'in talebesi olması hem de bu hadisin ravisi olması Alkame'nin re'y anlayışına uzak olmadığını göstermektedir.

⁴⁵⁷ en-Nesâî, **Sünen-i en-Nesâî**, c.6, s.121.

⁴⁵⁸ el-Kâdirî, **Kitâbu'l Hücce Alâ ehl-i'l Medîne**, s.63.

⁴⁵⁹ Mellâvî, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehâî fi'l-İbâdât ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'l-Hanefî**, c.2., s.594.

⁴⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.4, s.87.

⁴⁶¹ Erul, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, s.385.

2.8.3.8. Rivayet ile Fetva ve Uygulamalarının Uyumu

Sahabe'nin rivayetiyle amel edilmemesinin sebeplerinden biri de sahabenin uygulamasının rivayetine aykırı olmasıdır.⁴⁶² Sonraki râviler için de bu husus geçerlidir. Pezdevî'nin şârihlerineden Abdulaziz el-Buhârî'ye göre şayet râvinin muhalif ameli rivayetten hemen sonra ise bu hadisin terk edilmesine sebep olur. Çünkü bu muhalefet rivayetin mensuh olduğunu veya rivayetin sabit olmadığını gösterir. Dolayısıyla rivayet delil alınmaz. Eğer muhalefet, hadise yeterince önem vermemekten, unutmaktan veya gafletten kaynaklanan bir muhalefet ise ravinin rivayeti yine düşer. Çünkü ravinin adaletsiz, fâsık olduğu ve gafletinin meşhur olduğu ortaya çıkar ki bunlar da rivayetin kabulüne engeldir.⁴⁶³

Alkame b. Kays da hem bir hadis râvisidir hem de sahabeye bile fetva veren bir fıkıh âlimidir. O'nun da fetva rivayet uyumu O'nun hadisçiliği hakkında bize fikir verecektir.

Alkame'nin adil ve zabt sahibi bir hadis ravisi olduğunu düşünecek olursak O'nun da fetva ve uygulamalarının uyum içerisinde olması gerekir. Biz de O'nun İbn Ebî Şeybe'nin “musannef” inde geçen rivayetlerini ve fetva ve uygulamalarını inceledik.

İncelememiz sonucunda O'nun fetva ve rivayetlerinin uyum içinde olduğunu gördük. Şimdi bunlara birkaç örnek vereceğiz:

“Musannef”te geçen merfu hadis⁴⁶⁴ ile Alkame'nin maktu rivayeti⁴⁶⁵ uyum içindedir. Birinci hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), selamdan sonra konuşmuş ve iki kere sehiv secdesi yapmıştır. Alkame ise benzer durumda yine kelandan sonra iki kez sehiv secdesi yapmıştır.

Yine “Musannef” te geçen merfu bir hadiste⁴⁶⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Abdullah b. Mes'ûd'a teşehhüd'ü öğrettiği anlatılmaktadır. Başka bir rivayette ise Alkame, bir arabîye teşehhüdü öğretmektedir.⁴⁶⁷

⁴⁶² Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, s.718.

⁴⁶³ El-İmam Alaaddin Abdulaziz b. Ahmed el-Buhârî, **Keşfu'l Esrâr**, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1997, c.3, s.98.

⁴⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.1, s.389.

⁴⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.1, s.389

⁴⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.1, s.259.

‘Musannef’te geçen merfu bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)’in namazdan sonra sağına ve soluna selam verdiği anlatılmaktadır.⁴⁶⁸ Yine maktu rivayette Alkame’nin aynı şekilde selam verdiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁹

Alkame’den gelen maktu rivayette Alkame, abdestin sadece hadesten dolayı alınacağını söylemektedir.⁴⁷⁰ Başka bir hadiste ise Alkame, Esved ve İbn Mes’ûd’un namaza niyetlendiği bu sırada bir et yemeği getirildiği yemek yendikten sonra İbn Mes’ûd’un sadece ağızını ve ellerini yıkadığı ve namaza geçtiği anlatılmaktadır.⁴⁷¹ Bu hadis, ateşte pişen yemekten dolayı abdest almayanlar başlığı altında verilmiştir.⁴⁷² Bu başlıktan Alkame’nin, ateşte pişen yemekten dolayı abdest almadığı anlaşılmaktadır.⁴⁷³

2.8.3.9. Haber-i Vahidin Nassa Ziyade Yapması

Kur’an Sünnet bağlamında tartışmalı konulardan birisi de haber-i vahidin Kur’an’a ziyade yapıp yapamayacağı meselesidir.

Hanefilere göre nassa ziyade ister sebepte olsun isterse hükümde olsun, şeklen beyan manen nesihtir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ziyade kesinlikle nesih değildir. Çünkü onda neshin manası bulunmamaktadır. Zira nesih bir hükmü değiştirme ve kaldırma anlamı taşıırken; ziyade, meşru bir hükmü pekiştirme ve ona başka bir şey ilave etme anlamına gelir.⁴⁷⁴

İbn Kayyım’a göre, Sünnetin Kur’an ile ilişkisi üç şekildedir:

Birincisi: Bütün yönleriyle Kur’an ile uyum halinde olmasıdır. Bu gibi durumlarda Kur’an ve sünnetin konu ile ilişkisi, aynı hüküm üzerinde farklı delillerin yoğunlaşması kabilindendir.

⁴⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.261.

⁴⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.266.

⁴⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.266.

⁴⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.34.

⁴⁷¹ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.52.

⁴⁷² İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef**, c.1, s.51.

⁴⁷³ Bu konuda birbirine muarız hadisler bulunmaktadır. Bu hadisler ve ilgili tartışmalar için bkz. Hatipoğlu, **Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi**, s.118-125.

⁴⁷⁴ Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, **Hadiste Metin Tenkidi Metodları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s.284.

İkincisi: Kur'an'ın manasını beyan ve tefsir etmesi.

Üçüncüsü: Kur'an'ın, gerekliliği hakkında hüküm beyan etmediği bir hükmü zorunlu kılması. Sünnet Kur'an ilişkisi bu üç şeklin dışına çıkamaz. Kur'an'a ilave gibi gözüken hadisler esasen doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teşri yetkisini kullanarak emir ve yasak koyması demektir ve buna itaat vaciptir.⁴⁷⁵

Alkame'den yapılan iki rivayette nassa ziyade örneğine rastlamaktayız. Bunlardan biri kocası ölen kadınların evinde iddet beklemesi hakkında diğeri, daru'l harpte had cezalarının uygulanmaması hakkındadır.⁴⁷⁶

İddet hakkındaki hadis, Hemedânî bir grup kadın hakkındadır. Bunların kocaları savaşta öldürülmüştür. Alkame'nin hocası Abdullah b. Mes'ûd bu kadınlar hakkında şu fetvayı vermiştir: “Gündüzleri toplanırlar geceleri kendi evlerinde geçirirler.⁴⁷⁷ Burada kocası ölen kadınların iddetlerini evde geçirmeleri nassa ziyade olarak kabul edilmiştir. Alkame'nin Abdullah b. Mes'ûd'un en seçkin talebesi olması ve O'na olan bağlılığı ve bu olayı aktarması O'nun da hocası ile aynı fikirde olabileceğini göstermektedir.

Daru'l harpte hadlerin uygulanmaması hakkındaki hadis ise şu şekildedir: Alkame olayı şöyle anlatmaktadır: “Rum topraklarına gazâ için gelmiştik. Huzeyfe de bizimleydi. Başımızda Kureyş'ten bir adam vardı. İçki içmişti. O'na had cezası uygulamak istedik. Huzeyfe bize:” Düşmana yaklaştığınız, onlar da sizinle savaşmaya can atarken, başınızdaki emîre mi had uygulayacaksınız.” Dedi.”⁴⁷⁸ Burada daru'l harpte bulunulduğu için had cezası uygulanmamıştır. Bu uygulama da nassa ziyade kabul edilmiştir. Alkame'nin de uygulamaya itiraz etmemesi ve bu olayı aktarması O'nun da ilk fikrini değiştirip Huzeyfe ile aynı düşüncüyü paylaşmış olabileceğini göstermektedir.

⁴⁷⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, **İ'lâmu'l Muvakkı'in**, Pehlül Düzenli (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2017, c.2, s.742.

⁴⁷⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, **İ'lâmu'l Muvakkı'in**, c.2, s.744, 761.; ed-Dümeynî, **Hadiste Metin Tenkidi Metodları**, s.288-289.

⁴⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.4, s.155.

⁴⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbu'l Musannef**, c.4, s.218.

SONUÇ

Alkame b. Kays en-Nehaî, aslen Yemen'in Mezhiç kabilesinin Neha' kolundandır. Kabilesi Neha' ile Hz. Ömer, tarafından Sa'd b. Ebî Vakkas'a garnizon şehir olarak kurdurulan Kûfe'ye yerleşmiş ve burada doksan yaşında vefat etmiştir. Burası pek çok kültür ve medeniyetin kavşak noktasıdır. Burada sadece Müslüman Araplar değil Yahudiler, Hristiyanlar ve yeni Müslüman olan topluluklar da yaşamaktadır. Bu kozmopolit yapısı burayı siyasi ve sosyal açıdan renkli bir karaktere büründürmüştür. Bu yapısı gereği çalkantılı bir şehir olagelmıştır.

Muhadramdan olan Alkame, ilmi birikimini bu şehirde elde etmiştir. Burada hocası Abdullah b. Mes'ûd'la tanışmış ve ilminin büyük bir kısmını bu hocasından almıştır. Ondan sadece hadis değil, tefsir, kıraat, fıkıh ilimlerini de almıştır. Bu şehrin yanı sıra ilim için Medine ve Şam şehirlerine de uğramıştır. Sadece ilimle değil cihatla da meşgul olmuştur.

Alkame, hadisi yazmak yerine ezberlemektedir. Alkame'nin bir hadis halkası vardır ve hadisi müzakere etmektedir.

Fıkıh ve kıraat ilminde o kadar ilerideydi ki sahabe bile kendisinden fetva sormaktadır. Ebû'd Derdâ, Alkame Şam'a geldiğinde O'na Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatini sormuştur.

O, tefsir ilmini de hocası Abdullah'tan talim etmiştir.

Hocaları arasında Abdullah b. Mes'ûd'un yanı sıra; Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebû'd Derdâ, Hz. Âişe, Ebû Mes'ûd en önemlileridir.

Rabbânî bir kişiliğe sahiptir. Sultanların ayağına gitmemeyi tercih etmektedir. Tanınmamak için hadis rivayetinden kaçınmaktadır.

Hıfz kuvveti O'nu iyi bir hadisçi yapmıştır. Zehebî O'nu adını "Tezkiretu'l Huffâz" da zikretmektedir. Buna rağmen hadis rivayetinden kaçınmaktadır. Bu

davranışında hocası Abdullah'ın telkinleri ve ilimdeki temkini etkili olmalıdır. Kütüb-ü Sitte'de 228 adet rivayeti bulunmaktadır.

Pek çok rical âlimi tarafından sika kabul edilmiştir. Bunlar arasında; İbn Hacer, İclî, Fadl b. Dükeyn, Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel bulunmaktadır. Bu adalet sıfatları ve zabt kuvveti O'nu iyi bir muhaddis yapmaktadır.

Tedvin döneminden önce yaşadığı için hadislerini semâ ve kıraat yoluyla ve müzakere ederek aldığı anlaşılmaktadır. Hadis yazımına karşıydı bu da O'nun hadisleri kitap aracılığıyla almadığını göstermektedir.

Hadislerinin çoğunluğunu Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır. Yani dini öğreniminin çoğunluğunu bu şehirde gerçekleştirmiştir. Hocaları Ebû Mes'ûd, Kays b. Mervân ve Karsa' ed-Dabbî yine Kûfe'de yerleşen hocalarındandır. Fakat sadece bu şehirde kalmamış ilim yolculuklarına çıkmıştır. Şam'da Ebû'd Derdâ'dan; Medine'de Hz. Âişe'den hadis almıştır.

Talebelerini incelediğimizde tamamının Kûfeli olduğunu görmekteyiz. Bu da hadis öğretiminin bu şehirde gerçekleştiğini göstermektedir.

Kütüb-ü Sitte'nin tamamında Alkame'nin rivayetleri bulunmaktadır. Buhari ve Müslim'in sıhhat şartları düşünülürse bu O'nu iyi bir hadisçi yapmaktadır.

O'nun rivayetlerinin büyük çoğunluğu fıkıh, tefsir ve kıraat konularındadır. Zaten Alkame'nin de ilmi kişiliği bu ilim başlıkları altında oluşmuştur.

Alkame'nin hocaları çoğunlukla sahabe tabakasındadır. Bu da O'nun rivayetleri ilk elden aldığını göstermektedir. Yine kendisinden en çok hadis alan talebelerinin tabakası kendisinden sonraki tabakadır. Bu da O'nun otorite bir hadisçi olduğunu göstermektedir.

Başlangıçta garnizon şehir olarak kurulan Kûfe, Abdullah b. Mes'ûd ve pek çok sahabenin buraya yerleşmesi ve Hz. Ali'nin, burayı başkent yapması ile önemli bir ilim merkezi haline gelmiştir. Hatta telifte bulunan hadisçileri barındırmasına göre ilk üç sırada yer almıştır. Medine'den sonra ikinci önemli ilim merkezi olmuştur.

Kûfe, çok sesli sosyal, kültürel, ilmi yapısı gereği yeni yeni problemler üreten bir merkez haline gelmiştir. Bu sorunlara ve farazi sorunlara çözüm üretmek için rey, kıyas gibi akli metotlara da dayanmak gerekmektedir. Bu yeni yöntem ehli rey ehli hadis ayrışmasına sebep olmuştur. İlk dönem, yani; sahabe ve Alkame'nin de içinde bulunduğu tabiîn ilk dönemi bu ayrışmanın nüvelerinin atıldığı dönemdir. Bu dönemde ayrılıklar hoca ve bölge farklılıklarına dayanmaktadır. Bu yüzden Alkame, hem ehli hadisin hem ehli reyin fikri yapısına açık görüşlere sahiptir. Talebesi İbrahim'le birlikte Kûfe rey ekolü oluşmaya başlamıştır. Bununla beraber ehli hadis de Kûfe'de bulunmaktadır. Mesela Alkame'nin talebesi Şa'bî, ehli hadisi temsil etmektedir.

Kûfe aynı zamanda hadis uydurmacılığının merkezi haline gelmiştir. Şia, kendi görüşünü temellendirmek için Hz. Ali lehine hadis uydurmaya başlamıştır. Fakat Kûfe, kendi bünyesinde bunu engelleyecek münekkıt hadisçileri de yetiştirmiştir. İslam dünyasının yetiştirdiği ravi ve rivayetler hakkında değerlendirme yapan altı hadisçiden üçü Kûfelidir. Bunlar, Saîd b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî, Âmir eş-Şa'bî'dir. Hadis uydurmacılığı Kûfe'de çok hadis rivayet edildiği anlamına da gelmemektedir. Üstat faktörü, zühd eğilimi, fetihler ve iç savaşlar nedeniyle Kûfe'de az hadis rivayet edilmektedir.

Alkame'nin içinde bulunduğu; Abdullah-Alkame-İbrahim-‘Ameş tariki Kûfe'nin en sahih senedi kabul edilmektedir. Hz. Ali hakkında yapılan rivayetlerden sadece Abdullah b. Mes'ûd'un talebeleri tarafından yapılan rivayetler sahih kabul edilmektedir. Kûfe'de Abdullah'ın talebelerinden sünneti öğreten altı kişiden biri de Alkame b. Kays'tır.

Alkame, sünneti teşri kaynağı olarak kabul etmektedir. Hulefâ-i Râşidîn'in sünneti kavramını da kullanmıştır. Sünnete bağlı olduğu kadar, bid'atlerden de kaçınmaktadır.

Sünnetin sünnetle ve Kur'anla nashini onaylamaktadır. Ayrıca sahabe kavlini hüccet kabul etmektedir.

Alkame, hadislerde maksad ve maslahatı gözetmekte fetvalarını buna göre vermektedir.

Ayrıca, Alkame'nin fetvâ ve rivayetleri uyusmaktadır. Bu da O'nun rivayet ettiği hadislerle güvendiğini göstermektedir.

Alkame, haber-i vahidin nassa ziyade yaptığını da en azından bilmektedir.

Alkame ve içinde bulunduğu Nehaî ailesi Kûfe'de hadis ilminin yanı sıra, fıkıh, kıraat ve tefsir ilimlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Bunlar arasında İbrahim en-Nehaî, Esved b. Yezid, Abdurrahman b. Esved, Abdurrahman b. Yezid sayılabilir. Alkame de bu ailenin en önemli üyelerinden biridir.

KAYNAKÇA

- APAK, Adem, Anahatlarıyla **İslam Tarihi 2**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007
- AĞIRMAN, Cemal, “Muksirûn”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2006, c.31
- APAYDIN, Yunus, “Re’y”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2008, c.35
- AVCI, Casim, “Kûfe”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2002, c.26
- AYDINLI, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2009.
- BAĞCI, Musa, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012
- BEDREDDİN el-AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, **Meğâni’l Ahyâr Fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni’l-Âsâr**, Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâil (Thk.), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- el-BELÂZÛRÎ, Ebu’l Abbas Ahmed b. Yahaya b. Cabir, **Fütûhu’l-Büldân**, Abdullah Enîs et-Tabbâ, Ömer Enîs et-Tabbâ (Thk.), Müessesetü’l-Meârif, Beyrut 1987
- el-BUHÂRÎ, El-İmam Alaaddin Abdulaziz b. Ahmed, **Keşfu’l Esrâr**, Dâru’l Kütübü’l İlmiyye, Beyrut 1997
- el-BUHÂRÎ, el-İmâm Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu’s-Sahîh**, Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır (Thk.), Dâru Tavku’n-Necât, Beyrut 1422.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, Hadis **Edebiyatı**, İFAV Yayınları, İstanbul 2011
- ÇİÇEKANA, Mehmet, **Muâz b. Cebel Hayatı ve Şahsiyeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005
- ed-DİNEVERÎ, Ahmed b. Dâvud, **Ahbâru’t Tivâl**, Ömer Fâruk et-Tabbâ (Thk.), Şeriketu Dâru’l Erkâm b. Ebi’l Erkâm, Beyrut tsz.
- ed-Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, **Hadiste Metin Tenkidi Metodları**, Ahmet Yücel (Çev.), Kitabevi, İstanbul 1997

- EBÛ DÂVUD, el-İmâm el-Hâfız Süleyman b. el-Eşâs es-Sicistânî, **Sünen-i Ebî Dâvud**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Dâru'r Risâleti'l Âlemiyye, Beyrut 2009.
- EBÛ NUAYM el-İSFEHÂNÎ, Ahmed b. Abdullah, **Hilyetu'l-Evliyâ**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- ERKUT, Zekeriyâ, **İbrahim en-Nehaî'nin İbadetlerle İlgili Fıkıhî Görüşleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Rize 2015
- ERUL, Bünyamin, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, TDV Yayınları, Ankara 2008.
- FAYDA, Mustafa, "Adnân", **DİA**, TDV Yay., İstanbul 1998, c.1
-, "Kahtân", **DİA**, TDV Yay., İsytanbul 2001,c.24.
-, "Zimmî", **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2013, c.44
- FURAT, Ahmet Hamdi, **Kûfe Ekolü**, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2009
- el-HAMEVÎ, Yâkût b. Abdullah, **Mu'cemu'l-Buldân**, DâruSadır, Beyrut tsz.
- HATÎB BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, Târîhu **Medîneti's-Selâm**, Avvâd Mârûf (Thk.), Dâru'l Garbî'l-İslâmî, Beyrut 2001.
- HATİPOĞLU Haydar, **Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi**, Kahraman Yayınları, İstanbul tsz.
- el-ICLÎ, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullah, Ma'rifetu's-**Sikât**, Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî (Thk.), Mektebetü'd-Dâr, Medine-i Münevvere 1985.
- ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm, **Sünen-i ed-Dârimî**, Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Thk.), Dâru'l Muğnî, Suûdî Arabistan 2000.
- İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, **el-İstiâb fî Mârifeti'l-Ashâb**, Ali Muhammed el-Becâvî (Thk.), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992.
- **Câmiu Beyânî'l İlmi ve Fadlihi**, Ebû'l Eşbâl ez-Züheyrî (Thk.), Dâru İbnu'l Cevzî, Suûdî Arabistan 1994.
- İBN ASÂKİR, Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah, **Târîhu Medîneti Dimaşk**, Muhibbiddîn Ebî Saîd Umer b. Garâme el-Umerî (Thk.), Daru'l-Fikr , Beyrut 1996.
- İBN CEMÂA, Ebû Abdullah Bedreddîn, **el-Menhelu'r Revî**, Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Thk.), Dâru'l Fikr, Dimeşk 1406.

- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, el-**Kitâbu'l Musannef**, Dâru'l Tâc, Beyrut 1989
- İBNU'L ESÎR, İzzuddîn Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed, **Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012
- İBN HACER, Ebûl Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, **Takrîbu't-tehzîb**, Muhammed Avvâme (Thk.), Dâru'r-Reşîd, Halep 1991
-, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvîd (Thk.), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
-, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvîd (Thk.), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- İBN HANBEL, Ahmed, **Müsned**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Müessesetü'r Risâle, Beyrut 1995.
- İBN HAZM, El Hâfız Ebû Muhammed Ali, **el-İhkâm fî Usûlü'l-Ahkâm**, Mektebetü'l-Hâncî, Mısır 1346.
- İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtîm, **Kitâbu's Sikât**, Dâiretu'l Meârifî'l Osmâniyye, Haydarâbâd 1973.
- İBN KAYYİM el-Cevziyye, **İ'lâmu'l Muvakkî'in**, Pehlül Düzenli (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2017.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ' İmâduddîn, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Thk.), Hicr, Gîza 1998
-**Büyük İslam Tarihi**, Mehmet Keskin (Çev.), Çağrı yayınları, İstanbul 1994
- İBN MÂCE, el-İmâm el-Hâfız Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, **Sünen-i İbn Mâce**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Dâru'r Risâleti'l Âlemiyye, Beyrut 2009.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, **Lisânu'l-Arab**, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1999.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî', **et-Tabakâtu'l-Kübra**, Ali Muhammed Amr (Thk.), Mektebet'ül-Hancî, Kahire 2001.
- İBN SALÂH, Ebû Amr Osman b. Abdîrrahman, **Ulûmu'l Hadis**, Matbaatu'l İlmiyye, Halep 1931,
- el-KÂDİRÎ, Es-Seyyid Mehdi Hasen el-Geylânî, **Kitâbu'l Hucce Alâ ehli'l Medîne**, Âlemu'l Kütüb, yy. 1983
- KAHRAMAN, Hüseyin, **Kûfe'de Hadis**, Emin Yayınları, Bursa 2006

- KANDEMİR, M. Yaşar, **Mevzû Hadisler**, İFAV yayınları, İstanbul 2011
-, “Şa’bî”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2010, c.38
- KOÇYİĞİT, Talât, **Hadîs Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- **Hadis usulü**, TDV Yayınları, Ankara 2011
- KUTLU, Sönmez, **İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler**, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2002
- KUZUDİŞLİ, Bekir, **Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Nizâr b. Mead”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2007, c.33
- MELLÂVÎ, Abdurrahman Yusuf İsmail, **Fıkhu Alkame b. Kays en-Nehaî fi’l-İbâdât ve Eseruhu fi’l-Fıkhi’l-Hanefî**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmiatu Ümmü’l-Kurâ Merkezi’-d-Dirâsâtî’l-Ulyâ El-İslâmiyyeti’l-Mesâiyye, Mekke 1990
- el-MIZZÎ, Cemâluddîn Ebî’l-Haccâc Yûsuf, **Tehzîbu’l-Kemâl**, Beşşâr Avvâd Mârûf (Thk.), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1983-1996.
- MOĞULTAY B. KILIÇ, Ebû Abdullah Alaaddîn, **İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl**, Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed (Thk.), El Fâruk El Hadîse li’t-Tabaa ve’n-Neşr, Kahire 2001.
- MÜSLİM, el-İmâm Ebû’l Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Thk.), Dâru İhyâu Tûrâsî’l Arabî, Beyrut tsz.
- en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, **Sünen-i en-Nesâî**, Abdulfettâh ebî Gudde (Thk.), Mektebu’l Matbûâtî’l İslâmiyye, Haleb 1994.
- en-NEYSÂBÛRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim, **Marifetu Ulûmi’l-Hadis**, es-Seyyid Muhammed Hüseyin (Thk.), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1977.
- NU’MÂNÎ, Muhammed Abdurreşîd, **İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin Hadis İlmindeki Yeri**, Enbiya Yıldırım (Çev.), OTTO, Ankara 2015
- ÖZEL, Ahmet “Alkame b. Kays”, **DİA**, TDV Yay., İstanbul 1989, c.2,
- ÖZPINAR, Ömer, **Hadis Edebiyatının Oluşumu**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.
- SALİH, Ömer Emced, **Neş’etü es-Sekâfetü el-Arabiyyetü’l-İslâmiyye fi’l-Kûfe fi Sadri’l-İslam**, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 2013

- es-SAN'ÂNÎ, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm, **el-Musannef**, Dâru't Ta'sîl, Beyrut 2015.
- SANDIKÇI, Kemal, **İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991
- SARIÇAM, İbrahim, "Neha'", **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2006, c.32
- es-SEMERKANDÎ, İmam Ebî Nasr Ahmed b. Muhammed, **Enîsu'l Fukahâ**, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 2004
- SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, **Kûfe'nin Siyasi Tarihi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015
- ŞA'BÂN, Zekiyyuddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, İbrahim Kâfi Dönmez (Çev.), TDV Yayınları, Ankara 2011
- ŞAHYAR, Ataullah, **Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey ihtilafları**, Akdem Yayınları, İstanbul 2011
- ŞENTÜRK, Recep, **Toplumsal Hafıza**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004
- et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Tarîhu't-Taberî**, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahîm (Thk), Dâru'l-Meârif, Mısır tsz.
- TEKİNEŞ, Ayhan, **Geleneğin Altın Zinciri**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006
- et-TİRMİZÎ, Ebû Mûsâ Muhammed b. İsâ, **Sünen-i et-Tirmizî**, Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdalbâkî, İbrahim Atve Avd (Thk.), Şeriketü ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1962-1978.
- UĞUR, Müctebâ, "Ebu Mes'ûd el-Bedrî", **DİA**, TDV Yay., İstanbul 1994, c.10
- ULU, Arif, Tâbiûnun **Sünnet Anlayışı**, İFAV Yayınları, İstanbul 2015
- ÜNAL, İsmail Hakkı, **İmam Azam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu**, DİB Yayınları, Ankara 2012
- YILDIRIM, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014
- YİĞİT, İsmail, "Mevâlî", **DİA**, TDV Yay., İstanbul 2004, c.29
- YÜCEL, Ahmet, **Hadîs İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2014.
-, **Hadis Tarihi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2011
-, **Hadis Usulü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2012
- ez-ZEHEBÎ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **el-Muîn fî Tabakâti'l Muhaddisîn**, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1998

....., **Siyeru A'lâmi'n -Nubelâ**, Şuayb el-Arnâvut (Thk.), Müssetü'r-Risâle, Beyrut 1982.

.....**Tezkiretu'l-Huffâz**, The Dairatu'l-Ma'arif-il Osmania, Hindistan 1958.

ez-ZERKEŞÎ, Bedreddîn, **Hiz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler**, Bünyamin ERUL (Çev.), Otto Yayınları, Ankara 2012

ZETTERSTEEN, K.V., “Kûfe”, **İ.A.**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, c.6.

ZUCKERMAN, Phil, Din **Sosyolojisine Giriş**, İhsan ÇAPCIOĞLU, Halil AYDINALP (Çev.), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2009.

